

**YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**İSTANBUL ERMENİ KİLİSELERİ
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA VE
NARLIKAPI SURP HOVHANNES ERMENİ KİLİSESİ
(ESKİ NARLIKAPI ERMENİ HASTANESİ)**

Mimar Teni BATAR

**FBE Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve-Restorasyon Programında
Hazırlanan**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Nevzat İLHAN

İSTANBUL, 2007

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ŞEKİL LİSTESİ	iv
ÇİZELGE LİSTESİ	v
ÖNSÖZ.....	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
1. GİRİŞ.....	1
2. GENEL TARİHÇE	2
2.1 Ermenilerin Kökeni ve İlk Ortaya Çıkışı.....	2
2.2 Hristiyanlık Öncesi Ermeni Dini	3
2.3 Ermenilerin Hristiyanlığı Kabulü	4
2.4 Ermeni Kilisesi'nin Oluşumu	4
2.5 Ermeni Kilisesi'nin Ana Kilise'den Ayrılması	5
3. İSTANBUL'DA ERMENİLER	6
3.1 Bizans Dönemi	6
3.2 Osmanlı Dönemi	8
3.3 Cumhuriyet Dönemi	12
3.4 İstanbul'da Ermeni Yerleşimi.....	13
4. İSTANBUL ERMENİ KİLİSELERİ MİMARİ ARAŞTIRMASI VE SINIFLANDIRMASI	15
4.1 Kilisenin Tanımı ve İlk Ortaya Çıkışı	15
4.2 Kilise Mimarisi	15
4.3 Kilisenin Bölümleri	16
4.4 İstanbul Ermeni Kiliselerinin Genel Özellikleri ve Sınıflandırılması	17
4.4.1 Kronolojik Olarak Sınıflandırma	18
4.4.2 Yerleşim Yerlerine Göre Sınıflandırma	20
4.4.3 Mezheplerine Göre Sınıflandırma	25
4.5 İstanbul Ermeni Kiliseleri Kataloğu	31
4.5.1 İstanbul Ermeni Kiliseleri Mimari Özellikleri İnceleme Sonucu	44
5. NARLIKAPI SEMTİ.....	45
5.1 Konumu	45
5.2 Coğrafi Özellikleri	45
5.3 Tarihsel Gelişimi	46
5.4 Surlar ve Narlı Kapı.....	49

6.	NARLIKAPI SURP HOVHANNES ERMENİ KİLİSESİ (ESKİ NARLIKAPI ERMENİ HASTANESİ)	53
6.1	Konumu	53
6.2	Tarihçesi	53
6.3	Mimari Özellikleri	56
6.3.1	Plan Özellikleri	56
6.3.2	Cephe Özellikleri	61
6.3.3	Süslemeler	63
6.3.4	Kitabeler ve Duvarlara Yerleştirilmiş Mezar Taşları	63
6.4	Yapının Dönemsel Analizi	70
6.5	Restitüsyon	80
7.	SONUÇ	84
EKLER		87
Ek 1	3.Selim'in İstanbul'daki gayrimüslim hastanelerine yolladığı, hastanelerin onarımına ilişkin fermanın bir kopyası	87
Ek 2	Fotoğraf Albümü	87
Ek 3	Rölöve Projesi	87
Ek 4	Restitüsyon Projesi	87
ÖZGEÇMİŞ		119

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 5.1 Tarihi Yarımada içinde Narlıkapı semtinin konumu.....	45
Şekil 5.2 1584 tarihli Lokman Çelebi Haritası'nda İstanbul ve Narlıkapı (Kayra, 1990).....	47
Şekil 5.3 1919'da Alexandre Raymond tarafından hazırlanan İstanbul Haritası'nda Narlıkapı semti ve çevresi (Kayra, 1990)	48
Şekil 5.4 Alexander van Millingen tarafından hazırlanmış detaylı Bizans dönemi İstanbul haritası (1899).....	50
Şekil 5.5 Narlı Kapı' nın Kilise tarafından eski ve yeni görünüşü (1920'ler – 2006)	51
Şekil 5.6 Narlı Kapı üzerindeki kitabe	52
Şekil 6.1 Narlıkapı Surp Hovhannes Kilisesi Hava Fotoğrafı.....	53
Şekil 6.2 Narlıkapı Hastanesi'nde papaz ve hekimbaşı İstefan'ın hastaları tedavisini anlatan 1822 tarihli tablo	54
Şekil 6.3 Zemin Kat Planı	58
Şekil 6.4 Narteks ve kilise ana mekanı girişi.....	58
Şekil 6.5 Kilise ana mekanı (naos)	59
Şekil 6.6 Vaftizhane Bölümü	59
Şekil 6.7 Naos giriş kapısı ve galeri katı	60
Şekil 6.8 Kuzey avlusu	60
Şekil 6.10 Kitabe 1	65
Şekil 6.11 Kitabe 2	66
Şekil 6.12 Mezar taşı 1	66
Şekil 6.13 Mezar taşı 2	67
Şekil 6.14 Mezar taşı 3	67
Şekil 6.15 Mezar taşı 4	68
Şekil 6.16 Mezar taşı 5	68
Şekil 6.17 1786 tarihli Kauffer Haritası	74
Şekil 6.18 1819 tarihli düzeltilmiş Kauffer Haritası.....	75
Şekil 6.19 1819 tarihli Yedikule ve surları gösteren Melling gravürü	76
Şekil 6.20 1848 tarihli harit	77
Şekil 6.21 1919 tarihli Narlıkapı semtini gösteren Alman Mavisi Haritası	78
Şekil 6.22 1920'lere ait Kilisenin doğu ucunu gösteren fotoğraf.....	79
Şekil 6.23 1964 yılında tonoz yapılırken çekilmiş fotoğraf	79
Şekil 6. 24 1964 yılı onarımı sırasında çekilmiş bir fotoğraf	80
Şekil 6.25 1963 yılı onarımları sırasında çekilmiş fotoğraf	82
Şekil 6.26 1964 yılı öncesine ait plan çizimi.....	82
Şekil 6.27 Eski bir fotoğrafta Narlıkapı	82
Şekil 6.28 Eski bir fotoğrafta Narlıkapı Kilisesi Kuzey cephesi.....	83

ÇİZELGE LİSTESİ

Çizelge 3.1 1844–1922 yılları arası İstanbul'daki Ermeni nüfusu (Anonim,1982–1983)	11
Çizelge 3.2 1890 yılı başında İstanbul Anadolu yakasındaki semtlerde Ermeni nüfusu (Anonim,1982–1983).....	12
Çizelge 3.3 1927–1965 yılları arasında İstanbul'daki Ermeni nüfusu (Anonim, 1982–1983).	12

ÖNSÖZ

İstanbul tarihi boyunca pek çok farklı dinden ve kültürden insanın bir arada yaşadığı kozmopolit bir şehir olmuştur. Ermeniler de bu mozağin bir parçası olmuşlar; Anadolu'da ve İstanbul'da yüzyıllar boyunca yaşayarak dini ve sivil mimariye, ortaya koydukları eserlerle katkıda bulunmuşlardır.

Bu tez İstanbul'daki Ermeni kiliselerinin genel özellikleriyle tanıtılmasını ve Narlıkapı Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi özelinde detaylı bir şekilde incelenmesini amaçlamaktadır.

Tez kapsamında Narlıkapı Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi'nde rölöve ve fotoğraflama çalışmaları yapılmış ve bu çalışmalar detaylı kütüphane araştırmalarıyla desteklenmiştir. Çalışmam için gerekli izinleri bana sağlayan Sayın Başepiskopos Aram Ateşyan'a, ölçü ve fotoğrafla belgeleme çalışmalarına yardımcı olan arkadaşım Seden Savaş'a; araştırmalarımı derinleştirmemde bana kaynak sağlayan Aras Yayıncılık'a, Prof. Dr. Baha Tanman'a, sözlü tarih araştırmalarımnda bana yardımcı olan, kilise cemaatine mensup dedem Artin Şeker ve anneannem Annik Şeker'e;

Bana çalışmalarım süresince anlayış gösteren işverenlerim Y. Mimar Engin Binoğul ve Y. Mimar Nergis Binoğul'a ve çalışma arkadaşlarıma;

Çalışmamda bana destek olan arkadaşlarım Özlem Çiçek'e, Uğur Yüzereroğlu'na ve Sevan Elbe'ye;

Çalışmamın her aşamasında bana yardımcı olan arkadaşım Senem Kavalcı'ya;

Tezim boyunca bana yol gösteren, yardımlarını esirgemeyen ve değerli zamanını ayıran danışman hocam Prof. Dr. Nevzat İlhan'a;

Her zaman yanımda olan ve beni her konuda destekleyen aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

ÖZET

Bu tez yüzyıllardır İstanbul'da yaşamakta olan Ermenilere ait kiliseleri, genel özellikleriyle tanıtmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda Surdışı'nda yer alan Narlıkapı Surp Hovhannes Kilisesi detaylı olarak incelenerek, İstanbul'daki Ermeni kiliseleri hakkında fikir edinilmeye çalışılmıştır.

Yapıda öncelikle rölöve ve fotoğrafla belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Kütüphane araştırmalarıyla yapının tarihi aydınlatılmaya ve zaman içinde geçirdiği değişimler gözlemlenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda İstanbul'daki diğer Ermeni Gregoryen Kiliseleri de bir katalog hazırlanarak genel özellikleriyle incelenmiştir.

Yapılan araştırmalar sonucunda kilisenin, ilk başta hastane olarak yapıldığı ve İstanbul'un ilk Ermeni hastanesi olduğu anlaşılmıştır. Yazılı kaynaklarda yapının, hastane döneminde bir şapel ve tedavi mekânlarından meydana geldiği belirtilmiştir. Bir süre bu işlevle normal hastalar ve akıl hastalarına hizmet veren yapının, 1834 yılında hastalar Yedikule Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi'ne taşındıktan sonra sadece kilise olarak hizmet vermeye başladığı bilinmektedir. Günümüzde kilise olarak işlevini sürdüren yapı, dikdörtgen bir ana mekân ile bu mekanın sol tarafında yer alan bir vaftizhaneden oluşmaktadır ve tonoz üzerine beşik çatıyla örtülmüştür.

İstanbul'daki Ermeni kiliseleri Anadolu'daki Ermeni mimarisinden farklı bir gelişim göstermiş, daha çok Bizans sanatından etkilenmişlerdir. Böylece İstanbul'a özgü bir kilise mimarisi gelişmiştir. İstanbul Ermeni Kiliseleri tek nefli bazilikal plan tipindeki ana mekanın sağına ve soluna iki hücrenin eklenmesiyle oluşmuş T plan şemasında inşa edilmiş ve tonoz üzerine beşik çatıyla örtülmüş yapılardır. İstanbul'da bu biçimden farklı çok az örneğe rastlanmaktadır. İstanbul Ermeni Kiliseleri arasından seçilen Narlıkapı Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi de İstanbul Ermeni Kiliseleri mimarisinin genel özelliklerini taşıyan bir yapıdır.

Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi'nin tarih içindeki değişimlerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, yapının detaylı rölövesi çizilmiş ve yapılan literatür araştırmaları sonucunda elde edilen verilere dayanılarak değişik dönemleri analiz edilmiştir. Kilisenin halen bir cemaate sahip olması ve işlevini koruması sebebiyle yeni bir işlev önerisi getirilmemiş; muhdes bölümlerinden arındırılarak aynı işlevle kullanılmaya devam edilmesi düşünülmüştür.

Anahtar kelimeler: Narlıkapı Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi, Ermeni Kiliseleri, Kiliseler, Narlıkapı Ermeni Hastanesi, Narlıkapı, Studion Kapısı.

ABSTRACT

The aim of this thesis is to introduce the churches of Armenians whom are living in Istanbul by hundred years. In this context, Narlikapi Saint John Church, which stays out of the Sur (rampart) wall, is examined in detail to have ideas about Armenian Churches in İstanbul.

First of all analytical building survey and photographic documentation is made. Structure has been examined and changes has been determined by library research. Although general characteristics of the other Armenian Churches in Istanbul are examined by preparing a catalogue.

Consequent of several investigations, it is understood that the structure was built as the first Armenian hospital in İstanbul. In written documentaries it is specified that the structure had consisted of a chapel and treatment places during the hospital period of the building. This function had continued for normal patients and also lunatics until the patients was moved to Yedikule Surp Pırgiç Hospital in 1834. Since then structure has being used as a church. Presently it is still being used as a church which consists of a rectangular main space and a baptismal part on the left. The church is covered with a gable roof above the vault.

İstanbul Armenian Churches has developed much different from Anatolian Armenian architecture. They have mostly impressed from Byzantium art and church architecture peculiar to İstanbul has borned. They usually had been built in the T plan scheme, which consists a single-nave basilical naos and two cells on the right and left. They had been covered by gable roof above the vault. It is hard to find examples different from this style in İstanbul. Narlikapi Saint John Armenian Church which is chosen through İstanbul Armenian Churches befits to the İstanbul Armenian Churches Architecture.

In this study which intends to display the changes of Saint John Armenian Church among the history, detailed building survey projects were drawn and different periods of the building was analysed according to the literatural researchs. Since the church still has a religious community and preserves its function, it is planned to carry on its function after being bowdlerized from the bad additional parts of the late periods.

Keywords: Saint John Armenian Church, Armenian Churches, Narlıkapı, Door of Studion, churches.

1. GİRİŞ

İstanbul'da ilk Ermeni topluluğunun oluşması 4. yüzyılın başlarına kadar uzanmaktadır. O yıllardan beri İstanbul, Ermeniler için bir çekim merkezi olmuş; Ermeniler İstanbul'un farklı semtlerinde kiliseleri etrafında toplanmışlardır. Günümüzde İstanbul'da Ermeni Cemaatine ait ibadete açık 49 Ermeni kilisesi bulunmaktadır. Bunların 34 tanesi Gregoryen cemaate, 12 tanesi Katolik cemaate, 3 tanesi de Protestan cemaate aittir. Ermeni Gregoryen Kiliseleri yakın zamanda alınan izinlerle çeşitli onarımlar geçirmişlerdir.

İstanbul'daki Ermeni kiliseleri hakkında az sayıda yazılı kaynak bulunmaktadır. Mevcut kaynakların da eksik ve yetersiz bilgiler içerdiği görülmektedir. Tezimizin konusu olan Narlıkapı Surp Hovhannes Kilisesi'nden bazı yüksek lisans tezlerinde bahsedilmektedir fakat özel olarak bu konuyu içeren bir çalışmaya rastlanmamıştır. Kilisenin hastane olduğu döneme ait ise az miktarda bilgi bulunabilmiştir.

Tez kapsamında İstanbul Ermeni Kiliseleri genel özellikleriyle anlaşılmasına ve tanıtılmasına çalışılmıştır. Bu kiliselerden biri olan Surp Hovhannes Kilisesi tarihi ve mimarisiyle detaylı olarak incelenmiştir. Bu çalışmada amaç İstanbul Ermeni Kiliseleri mimarisi hakkında doğru bilgiler veren bir kaynak sağlamaktır.

Çalışmada öncelikle Ermenilerin tarihine kısaca değinilmiş ve Ermeni kiliselerini daha iyi çözümlenebilmek için kilise mimarisi anlatılmıştır. Katalog çalışmasıyla, kiliseler görsel olarak da ele alınmış ve sınıflandırılmıştır. İstanbul'daki Ermeni Kiliseleri genel özellikleriyle tanıtılmış; Narlıkapı Kilisesi tarihi ve mimarisiyle detaylı olarak incelenmiştir. Rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmıştır.

Çalışmalara öncelikle Narlıkapı Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi'nde rölöve ve fotoğrafla belgeleme çalışmalarına başlanmıştır. Pek çok kaynak taraması yapılarak kiliseler ve Narlıkapı Kilisesi hakkında çizimlere, fotoğraflara ve tarihi bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Yapının ilk dönemlerine ait çizim veya detaylı bilgilere rastlanmamıştır.

2. GENEL TARİHÇE

2.1 Ermenilerin Kökeni ve İlk Ortaya Çıkışı

Hint-Avrupa kökenli unsurların karışımından meydana gelen “ Armen ” ırkına Yunan kaynaklarında M.Ö. 6 yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır. Bununla birlikte, Ermenilerin kökeninin Urartular’a kadar dayandığı çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir. Ermeniler tarih boyunca Küçük Asya’ya hükmeden devletlerle ilişki kurmuşlar; bazen onların egemenliğinde bazen de bağımsız olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir (Barış, 1975: 4).

Ermenilerin etnik kökeni hakkındaki araştırmalara 19. yüzyılın ilk yarısında başlanmıştır. Yapılan araştırmalarda; tarih boyunca Anadolu’nun birçok bölgesinde, özellikle Ağrı Dağı (Ararat) ve çevresinde yaşayan Ermenilerin tarihi, coğrafyası ve dili göz önünde bulundurulmuştur. Özellikle Ermeni dili üzerinde yoğunlaşan çalışmalar sonucunda Ermenilerin etnik kökeni hakkında çeşitli teoriler oluşturulmuştur (Kerovpyan, 2000: 70). Bu teoriler özellikle Armen-Armenia ve Hay-Hayasdan isimleri üzerine kurulmuştur (Seyfeli, 2002: 11).

Armenia ismine ilk olarak Darius’un M.Ö 510 tarihli Bisutun (Behistun) yazıtlarında rastlanmaktadır (Uras, 1976: 26). Daha sonra Herodotos’un (M.Ö. 484–430) notlarında bu ismin kullanıldığı görülmektedir (Herodotos, 1991: 6). Herodot Tarihi’nden Ermenilerin Avrupa’dan göç ederek Fırat’ın doğusuna yerleşmiş bir halk olduğu anlaşılmaktadır (Herodotos, 1991: 38,261).

Ermenilerin etnik kökeni hakkındaki diğer bir teori de Hay-Hayasdan ismi üzerine kurulmuştur. Bu teoriye göre Ermenilerin kökeni Nuh’un oğlu Yafes’in torunlarından olduğu varsayılan Hayk’a dayandırılmaktadır. Efsaneye göre Hayk, Babil Kulesi’ni inşa ettiren Kral Bel’in hakimiyetini tanımayarak onunla savaşmış; kralı öldürerek Ararat (Ağrı dağı) bölgesine hakim olmuştur. Böylece Ermenilere Hay, yaşadıkları bölgeye de Hayasdan denilmiştir (Kerovpyan, 2000: 15–18).

Ermeni dilinin yapısı incelenerek oluşturulan Hint-Avrupa teorisine göre ise Ermeni ırkı farklı unsurların bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu teoriye göre; Hint-Avrupalı ulusların anayurtlarını terk ettiği ve bir bölümünün M.Ö.15. yüzyılda Balkan Yarımadası’na yerleştiği, buraya gelenlerin içinde Armenlerin de bulunduğu belirtilmektedir. Armenler, diğer Hint-Avrupalı ırklarla birlikte Küçük Asya’ya göç etmiş ve M.Ö. 7. yüzyılda Ararat bölgesine yerleştikten sonra oradaki yerli ırkları da içlerine alarak Ermeni toplumunu oluşturmuşlardır

(Kerovpyan, 2000: 71). Ermeni etnik kökeninin farklı ırkların birleşiminden oluştuğu söylenmekle birlikte, Hay ve Armen ırklarının bu birlikte içinde belirgin ve etkin olduğu düşünülmektedir (Kerovpyan, 2000: 79).

Hint-Avrupa teorisinden faydalanarak Armenlerin mitolojik Ermeni tarihinde belirtilen Hay'a dönüşümü şu şekilde açıklanabilir. Armenler, Trakya- Frigyalı ırklarla birlikte Avrupa'dan Çanakkale yoluyla M.Ö. 13. yüzyıl sonları ve 12. yüzyıl başlarında Küçük Asya'ya göç etmişlerdir. Ermeni halkının oluşum sürecinde Armenlerle Khaltlar (Urartular), Ermeni dağlık yöresinin Khalt öncesi daha eski ırkları ve özellikle Hayasa'nın Hint-Avrupalı olmayan sakinleri kaynaşarak birleşmişlerdir. Böylece Armenlere Hay adı Hayasa'dan miras kalmış, ülkeye ise Hayasdan adı verilmiştir.

Buna göre günümüz Ermenilerinin ataları, yalnızca Hint-Avrupalı Armenler değil aynı zamanda Urartular, Urartu'nun en eski yerel toplulukları ve Hayasa ülkesinin yerlileridir (Kerovpyan, 2000: 72–73).

2.2 Hristiyanlık Öncesi Ermeni Dini

Ermenilerin tarih boyunca Anadolu'nun doğusunda farklı milletlerle etkileşim içinde yaşamış olmaları, onların Hristiyanlık öncesi dinlerinde geniş ve çok renkli bir tanrılar panteonuna sahip olmalarına sebep olmuştur (Seyfeli, 2002: 18). Ermenilerin kendi milli tanrılarının yanı sıra, aynı topraklarda yaşayan diğer milletlerin tanrılarına ve onların özelliklerini taşıyan millileştirilmiş tanrılara da inanmışlardır (Seyfeli, 2002: 15).

Hristiyanlık öncesinde Ermenilerin birçok simgeleşmiş tanrısı bulunduğu görülmektedir. Yeni yıl tanrısı ve aynı zamanda meyvelerin koruyucu tanrısı olarak bilinen Amanor, "Tanrıların babası" olarak adlandırılan Aramazd, Aramazd'ın kızı olan ve "Büyük Tanrıça" olarak bilinen Anahita bunların başlıcalarıdır (Seyfeli, 2002: 15–16).

Ermeniler, tanrılarına ait sekiz tapınağı özel ziyaret yeri olarak belirlemişlerdir. Bunlar Ani'de Aramazd, Akilisen'de Anahit, Daron'da Vanadur, Artaşat'ta Tir, Pekiç'te Mihr, Akilisen Bölgesi'nde Til kasabasında Nane, Tordan Köyü'nde Barşamin ve Aşitat'ta Vahevahyan tapınaklarıdır (Küçük, 1997: 33).

Bu karışık Tanrılar panteonu ile Ermenilerin eski dinleri politeist özellikler taşımaktadır. Bununla birlikte panteonda bir tanrıya en üstte yer verilmesi, monoteist olduklarına dair görüşlerin ileri sürülmesine neden olmuştur (Küçük, 1997: 18).

2.3 Ermenilerin Hristiyanlığı Kabulü

Ermeniler Hristiyanlık ile ilk olarak M.S. 1. yüzyılda tanışmışlardır. İsa'nın havarilerinden olan Aziz Tadeos, Aziz Bartolomeos ve takipçilerinin çabaları sayesinde o güne dek putperest olan geniş bir Ermeni topluluğu Hristiyanlığı kabul etmiştir. Bu bağlamda Ortodoks Ermeni Kilisesi havarilere dayandığından doğrudan apostolik kilise grubu içinde değerlendirilmektedir. Çıkış noktası bu iki havariye dayandırılan başka doğu kiliseleri de vardır; bunlar Nesturi ve Süryani kiliseleridir. 2. ve 3. yüzyıllarda Romalıların baskılarına rağmen Ermeniler arasında Hristiyanlık yayılmaya devam etmiştir(Seyfeli, 2002: 26–27, www.bolsohays.com).

IV. yüzyılın başlarında ise Ermenilerin toplu olarak Hristiyanlığı kabul etmelerinde Surp Krikor Lusavoriç'in önderliği söz konusudur. Aziz Lusavoriç Ermenistan'da meydana gelen bazı siyasi olaylar ile ailesinin öldürülmesi üzerine Kayseri'de vaftiz edilerek Hristiyan olarak yetişmiştir. Daha sonra Kral Dırtad'ın (Tihridates) başa geçmesiyle Ermenistan'a dönmüş ve onun mücadeleleri sonucunda Ermenistan Hristiyanlığı resmi din olarak kabul etmiştir. Ermenistan, 301 yılında Hristiyanlığı resmi devlet dini olarak kabul eden ilk devlet olarak tarihe geçmiştir (Seyfeli: 2002, 27).

Ermeni Kilisesi, Aziz Krikor'a Ermenileri İncil'in ışığı ile aydınlattığından dolayı aydınlatıcı (illuminator) anlamında verilmiş Ermenice Lusavoriç lakabından dolayı Lusavorçagan Ermeni Kilisesi ismini almıştır. Batıda ise kurucusunun vaftiz isminin Doğu Ermenice'deki telaffuzu olan Grigor'dan (Gregory) dolayı Gregoryan Ermeni Kilisesi ismi verilmiştir (Seyfeli, 2002: 28–29).

2.4 Ermeni Kilisesi'nin Oluşumu

Ermeni Kilisesi'nin müstakil bir kilise özelliği kazanmasında en büyük rolü Surp Krikor Lusavoriç oynamıştır. Hristiyanlık, Ermenistan'da resmi din olarak kabul edildikten sonra ruhani önder olarak seçilen Surp Krikor, bölgede Hristiyanlığı yaymaya devam etmiştir. Bölgedeki pagan-putperest mabetleri yıkarak yerine kiliseler inşa ettirmiştir. Bu dönemde eski Pagan-Putperest adetlerinden kaldırabildiklerini kaldırmış, kaldıramadıklarını ise yeni dinin ayin ve törenlerine dönüştürmüştür (Seyfeli, 2002: 29).

Surp Krikor Lusavoriç, Hristiyanlığı yaymaya devam ederken bir yandan da kilisenin örgütlenmesine yönelik çalışmalar yapmıştır. 4. yüzyılda Ermeni Kilisesi'nin hiyerarşisi ve

yönetimi düzene konulmakla birlikte, Ermeni alfabesi henüz oluşturulmadığından kendi dillerinde yazılmış İncilleri ve ayin usulleri bulunmamaktaydı. Bu sebeple Ermeni litürjisi* henüz oluşmamıştı (Küçük, 1997:142). M.S. 404 yılında Ermeni alfabesinin oluşturulmasından sonra İncil, Ermenice'ye tercüme edilmiştir. Daha sonra Ermeni litürjisi, Kayseri litürjisinden ve Ermenilerin kendi eski kültürlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. Böylece Ermenilere özgü, milli bir usul meydana gelmiştir (Küçük, 1997: 144).

2.5 Ermeni Kilisesi'nin Ana Kilise'den Ayrılması

Hristiyan inançlarının belirlenerek sistemleştirildiği ilk dönem sonrası, Ana Kilise'den ayrılmalar (M.S. 431) başlamış ve bunlar müstakil kiliseler oluşturmuşlardır. Ermeniler, bu dönemde yapılan I. İznik Konsili'ne (325) Aziz Krikor' un oğlu olan Aristakes ile katılmışlardır. I. İstanbul (381) ve I. Efes (431) Konsillerine ise katılıp katılmadıkları açık olmamakla beraber, Ermeniler bu ilk üç genel konsili ve kararlarını kabul etmektedirler (Küçük, 1997:148,151,155).

Ana kiliseden ayrılmaların ve inanç tartışmalarının yoğun olarak yaşandığı ve farklı kiliselerin temellerinin atıldığı V.yüzyıla Ermeniler, kendi dillerindeki kutsal kitapları ile girmişlerdir. Böylece o güne kadar sessiz kalmış olan Ermeniler tartışmaların içinde daha yoğun olarak yer almaya başlamışlardır (Seyfeli, 2002:31).

Ermeniler dördüncü genel konsil olan Kadıköy Konsili'ne (M.S. 451) Persliler ile savaşta olduklarından katılamamışlardır. Kilise, bu konsilden sonra 40 yıl konsil kararlarına karşı bir şey söylememiştir. Gatoğigos Bapken zamanında 491 Vağarşabat ve 506 Dvin konsilleri toplanmıştır. Bu konsillerde Efes Konsili'ne sadık kaldıkları, Kadıköy Konsili kararları ve Nesturiliği reddettikleri açıklanmıştır. Bu karar ile Ermeni Kilisesi, İsa'daki ilahi tabiat içerisinde insani tabiatın birleşerek tek tabiat oluşturduğunu (Monofizitizm) benimsemiş ve buna Ermeni Kredosu'nda yer vermiştir (Seyfeli,2002: 31–32). Böylece Ermeni Kilisesi, kendi monofizitizminin Efes Konsili'nde kabul edilen görüş olduğunu ilan etmiştir.

451 yılında toplanan Kadıköy Konsili'nin kararlarını benimsemeyen ve o tarihten bu yana Hristiyanlık içerisinde bağımsız bir kol olarak yaşamayı sürdüren Ermeni Kilisesi, bugün sekiz milyonu aşkın üyesiyle, dünyada elli milyondan fazla üyesi bulunan Kadim Ortodoks Kiliseler ailesine mensuptur (bolsohays.com).

* **Litürji:** Dinsel törende izlenmesi gereken usul ve sıra.

3. İSTANBUL'DA ERMENİLER

İstanbul bütün tarihi boyunca konumu ve dünya ticaretinde oynadığı rol sebebiyle kozmopolit bir kent olmuştur. Kentte daha Bizans döneminden itibaren Batılı ve Doğu Akdeniz kökenli çok uluslu bir nüfus varlığı görülmektedir. Ermeniler de bu ilk dönemlerden itibaren çoğunlukla ticaret amacıyla İstanbul'a gelip yerleşmeye başlamışlardır. Ermenileri İstanbul'a getiren başka sebepler olduysa da, Ermenilerin İstanbul'la bağları hiçbir zaman siyasi olmamıştır (Yarman, 2002:19).

3.1 Bizans Dönemi

Konstantiniyye'de ilk Ermeni topluluğunun, Ermenistan'ın 384 yılında İran ve Bizans arasında ikiye bölünmesinden sonra oluşmaya başladığı düşünülmektedir (Pamukciyan, 2002:1). Bununla birlikte Ermenilerin İstanbul'a gelmelerinin pek çok farklı nedeni olduğu bilinmektedir. Ermeni tarihçiler Movses Horenatsi, Görün ve Giragos'a göre Hristiyanlığı devlet olarak kabul eden Ermeniler, 4. yüzyılda Bizanslı din adamlarıyla görüşmek için İstanbul'a gelmişlerdir. Aynı zamanda Yunan teoloji kitaplarının Ermenice'ye tercümesi de bu dönemde başlamış, böylece İstanbul'la ilişkiler artmıştır (Johnson, 1995:39).

Ermenilerin askeri temsilcilerinin ve Anadolu'dan tacirlerinin de gelmesiyle 5.yüzyılda İstanbul'daki Ermeni nüfusu 5000'e ulaşmıştır. Ermenilerin 5.yüzyıldan itibaren Araplarla savaşmaları, köylü halkın Batı'ya doğru göç etmesine sebep olmuştur. 570'de İran Ermenileri'nin isyanı sebebiyle de bir kısım Ermeni İstanbul'a gelmiştir (Barış, 1975:5).

572'de ise şehirde ilk Ermeni cemaati oluşmaya başladığı görülmektedir. Bu dönemde şehre göç edenler genellikle ordu mensupları, tacirler, mimarlar ve tahsilde bulunanlardır (Pamukciyan, 2002:1).

5.yüzyıldan itibaren Ermenilerin, çeşitli sebeplerden dolayı İstanbul'a daha yoğun olarak geldikleri görülmektedir. 451 yılındaki Kadıköy Konsili sonrasında ise Ermeni Kilisesi bağımsızlığını ilan etmiş ve bunun sonucunda Bizans İmparatorluğu yönetiminde yaşayan Ermeniler dinde özgürlüklerini kısmen kaybetmişlerdir (Koçoğlu,2001:107). Fakat buna rağmen Ermenilerin İstanbul'a göçü devam etmiştir.

5–8.yüzyıllar arasında Ermeniler ve Rumlar arasındaki kültür ve ticaret ilişkilerinin çok iyi olduğu ve bu dönemde Ermeni nüfusunun 5000'den 10.000'e çıktığı bilinmektedir. 6. ve 10. yüzyıllarda Bizans imparatorları, Ermenilerin İstanbul'a göçünü teşvik etmişlerdir. İmparatorluğa Ermeni göçü İstanbul'la da sınırlı kalmamış; Kayseri, Sivas gibi Anadolu'daki

büyük Bizans kentleri de Ermenistan'dan batıya doğru süren göçten etkilenmişlerdir (Johnson, 1995:39).

Bizans ordusunda paralı asker olarak görev yapmaya başlayan Ermeniler, zamanla yüksek rütbelere de erişmişlerdir. Roma ve Bizans İmparatorluklarında Heraclius (575-641), Nicephore Phokas (912-969) gibi Ermeni kökenli imparatorlarının yanı sıra Sezar Bardas, Gramerci İoannis gibi ilim adamları da yetişmiştir (Yarman, 2002:19-20).

Ermeniler Gregoryen mezhebine dahil oldukları için Ortodoks olan Bizans yönetimiyle zaman zaman sorunlar yaşıyorlardı. İmparator 1.Aleksios Komnenos (1081–1118) dönemine kadar, Ermeni Cemaati'ne ait bir kilise olduğu bilinmektedir. Bu dönemde bir Süryani papazın Ermeniler ve Süryanilerin Türklerle işbirliği yaptığı yolundaki ihbarı üzerine, Ermeni ve Süryanilere ait birer kilise yakıtılmıştır. Bu olaylardan sonra pek çok Ermeni, Ortodoks mezhebine geçmiştir. Bizans imparatorlarının Ermeniler üzerindeki baskısı yüzyıllar boyunca sürmüş ve Ortodoks mezhebini kabul etmeyen Ermeniler sürgüne yollanmışlardır (Pamukciyan, 2002:1).

Latin istilasının ardından, 1261 yılında Bizanslılar şehri Latinlerden geri aldıktan sonra ise Ortodoks yönetimin Gregoryen Ermeniler üzerindeki baskısı hafiflemiştir. 1296'da İmparator 9.Mihael Paleologos, Kilikya Ermeni Kralı 2.Hethum'un kızıyla evlendikten sonra ilişkiler oldukça düzelmiştir. Bu tarihten sonra Ermeniler yeniden şehre yerleşmeye başlamışlardır (Pamukciyan, 2002:2).

14.yüzyılın ortalarına gelindiğinde Galata'da bir Ermeni kilisesi olduğu bilinmektedir. Kilisenin adının Surp Sarkis Kilisesi olduğu ve 1350 yılında yapıldığı Galata Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi'nin kitabesinde yazılıdır. Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi ise Kırım'lı Ermeni tüccarlar tarafından Galata'da inşa edilmiştir. Yapım tarihi Mağakya Çelebi Cevahirciyan'a göre 1391, Eremya Çelebi Kömürçiyen'a göre 1436 olan kilisenin fetih öncesinde İstanbul Ermenilerinin önemli bir dini merkezi olduğu bilinmektedir. Bu bilgilere dayanılarak Galata'da 14. ve 15.yüzyıllarda bir Ermeni cemaati olduğu söylenebilir. Bizans döneminde Galata'da oturan Ermeniler Kırım'la ticaret yapmışlardır. Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi'nin yanında yer alan han da tüm dünyadan gelen Ermeni tüccarların buluşma noktası olmuştur (Pamukciyan, 2002:2; Baytar, 2005:3).

Bizans İmparatorluğu döneminde, İstanbul'da yaşayan Ermenilerin sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte; imparatorluğun durumuna ve Ermenilerin yönetimle olan ilişkilerine göre zaman içinde azaldığı veya çoğaldığı açıkça görülmektedir.

3.2 Osmanlı Dönemi

Çok uluslu büyük bir şehir kurmayı amaçlayan Fatih, İstanbul'u aldığı anda hem şehrin nüfusunun çok azaldığını hem de Ermeni kolonisinin yeterince güçlü olmadığını fark etmiştir. Kentin çok uluslu dokusunun yeniden oluşturulması için; bedava verilen evler, geçici vergi muafiyeti ve iş araçları sağlanması gibi lütfekar yöntemlerle nüfusun artırılması amaçlanmıştır (Yarman, 2002:21).

Fatih'in Ermeni nüfusun kente nakledilmesine özel bir önem verdiği bilinmektedir. Bunun en önemli sebebi muhtemel bir Rum isyanını önleyecek nüfus dengesini kurmaktı. İnciciyan'ın yorumuna göre Fatih bu sebeple, Anadolu'dan getirttiği Ermeni ailelerini İstanbul'un altı noktasına yerleştirmiştir ve bu Ermeni topluluklarına "Altı Cemaat" adı verilmiştir. Bu cemaatlerin İstanbul'da yerleştirildikleri yerler şunlardır:

- 1.Edirnekapısı yanındaki gümrükte Karagümrük semti,
- 2.Fatih Camii yakınlarında Malta Çarşısı çevresi,
- 3.Fethiye Camii yakınlarındaki Çarşamba semti,
- 4.Ayakapısı'nda Küçükmustafapaşa denilen mahalle,
- 5.Vezirhanı ve Osmaniye yakınlarında, Demirciler Sokağı'nda bulunan Tavukpazarı çevresi,
- 6.Ahırkapı'nın iç tarafı (İnciciyan, 1956: 14–15).

Fatih, aynı zamanda şehrin onarımı için Anadolu'dan Ermeni ustaları, kalfaları, sanatkarları getirmiş ve onları Kumkapı, Yenikapı ve Samatya semtlerine yerleştirmiştir. Böylece Galata'dan sonra bu semtlerde de bir Ermeni cemaati oluşmaya başlamıştır (Barış, 1975: 11).

Kentin bir dünya başkenti olabilmesi için ticaretin gelişmesi de büyük önem taşıyordu. Bu sebeple imparatorlukta yabancı tüccarlarla ilişki kurabilecek kimselere ihtiyaç vardı. Fatih'in iskan hareketleri sonucunda İstanbul'a Batılılarla ilişki halindeki bölgelerin Rumları*, uluslararası ticarete deneyimli Ermeniler ve Selanik Yahudileri getirilmiştir (Yarman, 2002:21).

Fatih, fethettiği yerlerdeki halkları da İstanbul'a yerleştirmiştir. Bütün bu iskan çalışmaları sonucunda İstanbul'da, 1487 sayım defterine göre 226 Müslüman, 734 Rum, 33 Cenevizli ve

* İstanbul Rumları kentten uzaklaştırılmıştı.

124 Ermeni hanesi sayısına ulaşıldığı görülmektedir (Barış, 1975: 11).

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u aldıktan sonra, şehri dini bir merkez haline getirmek için Rum, Ermeni ve Yahudi dini liderlerinin İstanbul'a yerleşmelerini sağlamıştır. İstanbul'un fethinden sonra, daha önce Bursa'da olan Ermeni Patrikhanesi Ermenistan'a taşınmıştı. Ancak Fatih kendi topraklarındaki Ermeni halkın dinsel olarak başka bir merkeze bağlı kalmasını istemediği için, 1461 yılında İstanbul'da Ermeni Patrikhanesi kurulmuş ve başına Bursa'daki Ermeni Metropolit Hovagim patrik olarak getirilmiştir* (Aktar, 2002:108; Yarman, 2002:22). Kısa bir süre sonra Samatya'daki Rum Kilisesi, Ermenilere tahsis edilmiş ve 1641'de patrikhane Kumkapı'ya taşınana kadar bu amaçla kullanılmıştır. Samatya ve Kumkapı bu sebepten İstanbul'daki Ermeni nüfusun özellikle yoğunlaştığı semtler olmuştur (Yarman, 2002:22).

1475'te ise Kırım'ın fethinden sonra 40.000 kadar Ermeni ve Cenovalı İstanbul'a getirilerek, Karagümrük, Balat ve Kefeliköy taraflarına yerleştirilmiştir. Karagümrük'te oluşan cemaatin ibadet edebilmesi için Surp Nigoğayos Kilisesi'nin yarısı Ermenilere verilmiştir. 17.yüzyıla kadar Ermenilerin kullanımında olan kilise 1627'de camiye dönüştürülünce bu kilisenin yerine Ermenilere Balat'taki Aya Strati Kilisesi verilmiştir. Kilise onarılarak Surp Hıreşdagabed Kilisesi adıyla Ermeni cemaatinin kullanımına açılmıştır (Pamukciyan,2002:4; Çetin,1998:10).

Fatih'in İstanbul'u Ermeniler açısından cazip bir yerleşim alanı haline getiren politikası çok geçmeden sonuç vermiş ve 15.yüzyılın sonuna yaklaşırken İstanbul'daki Ermenilerin sayısı 25.000'e ulaşmıştır. Ermenilerin İstanbul'a yerleşme eğilimi 20. yüzyıl başlarına dek sürmüş ve İstanbul, Ermeni nüfusun yoğun olduğu kentlerden biri olma özelliğini her zaman korumuştur. 1477 yılında Fatih'in emriyle yapılan ve Galata'yı da içeren nüfus sayımı bu dönemdeki nüfus özelliklerini açıkça ortaya koymaktadır. Bu sayımda askerler ve saray mensupları dışındaki sivil halk etnik ve dini kategorilere ayrılmış ve hane olarak sayılmıştır. Buna göre 9.486 Müslüman Türk, 4.127 Rum, 1687 Yahudi, 434 Ermeni ile Galata'da 267 Cenevizli ve Cenevizli olmayan 332 Avrupalı hane bulunmaktaydı (Yarman, 2002:22). 1478 yılında tutulan bir istatistiğe göre de İstanbul'da 1860, Galata'da ise 310 Ermeni

* Hovagim birçok kaynakta Ermeni Patriği olarak adlandırılmakla birlikte; Kevork Bardakjian'dan aktarılan bilgilerden kaynaklanan diğer bir görüşe göre İstanbul'daki Ermeni liderleri XVI. yy.ın ilk yarısından itibaren patrik adını almaya başlamışlar; Hovagim (1461-1478) ve takipçileri ise bu unvanı kullanmamışlardır (Göyünç, 2002:235).

yaşamaktaydı* (Pamukciyan, 2002:4).

16.yüzyıla gelindiğinde Ermenilerin İstanbul'a göçlerinin devam ettiği görülmektedir. Yavuz Sultan Selim 1514'te Tebriz'i kuşattıktan sonra oradan birçok Ermeni sanatkarı İstanbul'a göndermiştir. Kanuni Sultan Süleyman ise 1554'te Erivan ve Nahçıvan'ı aldıktan sonra bu şehirlerdeki Ermeni halkı İstanbul'a yollamıştır (Pamukciyan, 2002: 4). İstanbul, 1550'li yıllarda da Sivas, Ankara, Konya ve Bursa gibi Anadolu kentlerinden göç almayı sürdürmüş ve böylece kentteki Ermeni nüfusu 40.000'e ulaşmıştır (Yarman, 2002:22). 3.Murat Dönemi'nde (1574–1595) Nahçıvan ve Tebriz'den getirilen Ermeniler Samatya, Yenikapı ve Kumkapı'da iskan edilmişler; bunun sonucunda da bazı Rum kiliseleri Ermeni cemaatine tahsis edilmişlerdir (Çetin,1998: 10). Ayrıca artan ihtiyaç sebebiyle 1590 yılında Üsküdar'da Surp Garabed Kilisesi inşa edilmiştir. 1605'te ise Kafkas taraflarından yeni bir Ermeni göçü olmuştur (Kömürçüyan, 1988: 73).

Polonyalı Simeon seyahatnamesinde (1608–1619) 17. yüzyılın başında İstanbul'daki Ermeni nüfus hakkında bilgiler verilmekte ve bu tarihlerde şehir dahilinde, Galata ve Üsküdar'da yerleşmiş bulunan 40.000'in üzerinde Ermeni hanesi olduğunu belirtilmektedir. Simeon'a göre Anadolu'dan İstanbul'a göçün en önemli sebeplerinden biri Celali İsyanları'dır. Pek çok şehrin harabeye dönmesine sebep olan isyanlarda, Müslüman halka olduğu gibi gayrimüslimlere de saldırılmış ve evleri yağmalanmıştır (Yarman, 2002:24). Bu zulümlerden kaçarak İstanbul'a yerleşen Ermeni halk, Anadolu'da düzenin sağlanmasından sonra 1635 yılında yurtlarına geri gönderilmiştir (Pamukciyan, 2002: 5).

M. de La Croix'ya göre, 1673'te İstanbul'da 8000 Ermeni hanesi bulunmaktaydı. 1680 yılında Ermenilerin çoğunlukla Kumkapı, Langa, Yenikapı, Samatya, Topkapı, Edirnekapı, Balat, Galata ve Üsküdar'da ikamet ettiği görülmektedir. Eyüp, Hasköy, Beşiktaş, Ortaköy, Kuruçeşme ve Yeniköy'de de az sayıda Ermeni yaşamaktaydı (Pamukciyan, 2002: 5). 1686 yılında İstanbul'a Nahçıvan'dan da bir Ermeni göçü gerçekleşmiştir (Yarman, 2002:24).

1717 yılında 70.000 olarak tahmin edilen kentteki Ermeni nüfusunun 1750'de 100.000'i bulduğu tahmin edilmektedir (Yarman, 2002:24). Bu dönemde Ermenilerin daha çok Kumkapı, Yenikapı, Langa ve Samatya civarlarında ikamet ettikleri görülmektedir (İnciciyan,1956:15). 1778 yılında ise İstanbul'da kolera salgını olmuş ve sadece Balat semtinde 1000 kadar Ermeni ölmüştür (Pamukciyan, 2002: 6).

* Bu sayıma sadece erkekler dahil olmuş, kadınlar ve çocuklar sayılmamıştır.

18. yüzyılın başlarında İstanbul'da pek çok yetişmiş Ermeni fikir adamı bulunmaktadır. 1790'da ilk Ermeni cemaati okulu açılmış, 1838'de Üsküdar'da İstanbul'un ilk yatılı Ermeni yüksek okulu açılmıştır. 1858'de İstanbul'daki Ermeni okullarının sayısı 42'ye yükselmiştir. Bu dönemde Ermeni okullarında okuyan 4376 erkek ve 1115 kız öğrenci olduğu bilinmektedir (Pamukciyan, 2002:7-8).

28 Şubat 1856 tarihli Islahat Fermanı'ndan sonra ise Ermenilere bazı haklar verilmiştir. Örneğin bir dönem yasaklanmış olan kiliselerin kubbeli olmasına ve çan kulesi yapılmasına izin verilmiştir. 1863'te ise hükümet tarafından onaylanan Nizamname-i Millet-i Ermeniyan'ın yürürlüğe girmesinden sonra Ermeniler özellikle kiliselerini ve okullarını serbestçe yönetmişlerdir (Pamukciyan, 2002:8-9).

Osmanlı nüfus sayımları 19.yüzyıl sonlarında, özellikle 2.Abdülhamit döneminde doğru sonuçlar vermeye başlamıştır. Ancak bu dönemden önce de 2.Mahmut'un yenileştirme hareketleri ile Kırım Savaşı arasındaki dönemde yapılan 1826-28, 1838, 1844 ve 1856 sayımları daha çok doğum, ölüm, kent içi ve dışına göçleri içermekteydi. Protestan ve Katolik olan Ermeniler diğer Katolik ve Protestan nüfusla birlikte gösterildikleri için belirleyici bir sonuç elde edilememiştir. 1878-1885/6-1913/4-1919 yıllarında resmi makamlarca derlenen ve yayımlanan verilere göre Ermeni nüfusunun ve kent nüfusunun gelişimi aşağıdaki tabloda görülmektedir. 1922 yılı verileri ise İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nce hazırlanmıştır (Anonim, 1982-1983: 3830).

	1844	1878	1885/6	1913/4	1919	1922
Ermeni Gregoryen	85.000	97.782	149.590	79.846	104.856	78.919
Toplam Nüfus	390.000'in üzerinde	546.437	873.565	806.526	1.129.653	710.286
Ermeni Nüfusun Oranı	%22	%18	%17	%10	%9	%9

Çizelge 3.1 1844-1922 yılları arası İstanbul'daki Ermeni nüfusu (Anonim,1982-1983)

Cuinet, La Turquie d'Asie adlı yapıtında, İstanbul'un Anadolu yakasındaki semtlerin nüfus dökümlerini vermektedir. Bu listelere göre 1890 yılında Anadolu yakasındaki semtlerde Ermeni nüfusun ve toplam nüfusun oranları şöyledir:

	Kanlıca	Üsküdar	Kadıköy	Adalar	Beykoz	Kartal
Ermeni Gregoryen	4.080	15.800	4.131	1.300	1.900	2.200
Toplam Nüfus	25.183	105.690	32.211	10.503	9.494	18.300
Ermeni Nüfusun Oranı	%16	%15	%13	%12	%20	%12

Çizelge 3.2 1890 yılı başında İstanbul Anadolu yakasındaki semtlerde Ermeni nüfusu (Anonim,1982–1983)

Balkan Savaşı'nda (1912–1913) ilk defa Ermenilerin de askere alındığı görülmektedir. 1.Dünya Savaşı'nda İstanbul'dan yalnızca bekârlar sürülmüştür. Savaş öncesinde ise İstanbul'daki Ermeni nüfusun 150.000 kadar olduğu bilinmektedir. Anadolu'daki tehcir sonrasında İstanbul'daki yakınlarına sığınan Ermeniler sebebiyle bu rakam savaştan sonra oldukça artmışsa da; 1922'nin son aylarında yabancı ülkelere göç başlamış ve İstanbul'daki Ermeni nüfusu 100.000'e düşmüştür (Pamukciyan, 2002: 10).

3.3 Cumhuriyet Dönemi

29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle Ermeniler de rahata kavuşmuşlardır. Ancak 2.Dünya Savaşı sırasında 1941'de gayrimüslimlerden alınan 20 sınıf asker, bir sonraki yıl uygulanan Varlık Vergisi ve 6–7 Eylül olayları sonrasında pek çok Ermeni, yabancı ülkelere göç etmiştir. Yıllar içinde İstanbul'daki Ermeni nüfusu giderek azalmıştır (Pamukciyan, 2002: 10).

	1927	1935	1965
Ermeni	45.255	39.831	29.479
Toplam Nüfusu	699.796	739.171	2.293.823
Ermeni Nüfusun Oranı	%6	%5	%1

Çizelge 3.3 1927–1965 yılları arasında İstanbul'daki Ermeni nüfusu (Anonim, 1982–1983)
Anadolu'da bu yıllarda sayıları 25.000'e ulaşan Ermeniler; 20–30 yıl içinde önce İstanbul'a, oradan da yurtdışına göç etmişlerdir.

Günümüzde Türkiye'deki Ermeni nüfusu 70.000'in üzerindedir ve bu nüfusun neredeyse tamamı İstanbul'da yaşamaktadır. Ermeniler Türkiye'deki en büyük azınlık cemaatini oluşturmaktadır. İstanbul'da Gregoryen cemaate ait 34, Katolik cemaate ait 11 ve Protestan cemaate ait 3 Ermeni kilisesi halen kullanılmaktadır. Ermeni Cemaati'nin 20 eğitim kurumu, 9 yazılı basın kuruluşu, 2 hastanesi, 2 yetimhanesi ve 16 mezarlığı vardır (Pamukciyan, 2002:10).

3.4 İstanbul'da Ermeni Yerleşimi

Gayrimüslimler, Osmanlı egemenliğinden sonra genellikle patrik veya hahambaşının önderliğinde kiliselerinin veya havralarının çevresinde veya çalışma imkanlarının olduğu yerlerde grup halinde yaşamayı tercih etmişlerdir. Bu amaçla Ermenilerin ilk yerleştikleri yerler arasında Galata, Samatya, Kumkapı, Langa ve Yenikapı sayılabilir.

Sarkis Sarraf Hovhannesyanyan 1800'lerde Samatya'da yerleşmiş bulunan bin Ermeni hanesinin önemli bir kısmının kilise çevresinde olduğunu kaydetmektedir. Genellikle Kilikya'dan gelen göçmenlerin yerleştiği Samatya varlıklı bir Ermeni bölgesiydi. 17. yüzyıl ortalarında Patrikhane'nin Kumkapı–Nişanca'ya taşınmasıyla Kumkapı'da da Patrikhane çevresinde yoğun bir Ermeni yerleşimi oluşmuştur. Bu semtlerde yerleşik Ermeniler yazmacılık, balıkçılık, halıcılık gibi mesleklerle uğraşmışlar ve bu alanlarda ün kazanmışlardır (Yarman, 2002:28).

Surlar civarında Edirnekapi, Haliç civarında Balat, Haliç'in karşı yakasında Hasköy, Galata, Beyoğlu, Boğaziçi'nde Ortaköy, Anadolu yakasında Üsküdar ve Kadıköy de Ermenilerin toplu olarak yaşadığı bölgeler olmuştur (Yarman: 2002:29).

Galata'nın Ermenilerin toplu olarak yaşadığı en eski semt olduğu bilinmektedir. 15. yüzyılın sonunda Galata'da 535 Müslüman hanesine karşılık 592 Hıristiyan, 332 Frenk ve 62 Ermeni hanesinin bulunduğu kaydedilmektedir. 17. yüzyılda da Galata'da 17 Müslüman, 70 Rum, 3 Frenk, 2 Ermeni ve 1 Yahudi mahallesi olduğu belirtilmektedir (Yarman, 2002:30).

Ermenilerin yoğun olarak bulunduğu yerlerden biri de Yenikapı olmuştur. Haliç üzerinde bulunan Balat semti ise Anadolu'dan gelen zengin Ermenilerin buluşma yeri olarak bilinmekteydi. Kısa bir süre sonra, büyümekte olan cemaat için kilise ihtiyacı doğmuş, Rumlardan alınan Surp Hreşdagabet Kilisesi alınarak Ermeni cemaatin kullanımına tahsis edilmiştir (Yarman, 2002:31).

Bakırköy'deki Ermeni nüfusun varlığı 2. Mahmud'un burada bir baruthane yaptırmasıyla

belirmiştir. O döneme kadar Bakırköy’de bir Ermeni topluluğu olduğu dair bir bilgi bulunmamaktadır. 2. Mahmud baruthane inşaatı işini Barutçubaşı Ohannes Amira Dadyan’a vermiş, o da getirdiği Ermeni ustalarla bu işe başlamıştır. Böylece semtte Ermeniler yaşamaya başlamıştır. 1880’lere gelindiğinde Bakırköy’de Ermeni nüfusu 100 haneyi bulmuştur (Yarman, 2002:32).

Boğaziçi’nin iki yakasındaki köylerin ise genellikle birbirlerinden ayrı tutulmuş Türk, Ermeni, Rum ve Musevi mahallelerinden oluştuğu bilinmektedir. Özellikle Arnavutköy’de imparatorluğun parasal dayanağı olan Ermeni sarrafların oturduğu görülmektedir (Yarman, 2002:32).

Günümüzde ise Ermeni nüfusu daha çok Feriköy, Kurtuluş, Nişantaşı, Samatya, Bakırköy ve Yeşilköy’de yaşamakta, aynı zamanda Adalar, Kadıköy ve Boğaz yakası da Ermeni halkı için çekiciliğini korumaktadır. Ermeni Kiliseleri’nin çoğu halen kullanılmaktadır. Cemaati az olan semtlerdeki kiliseler yılın belirli dönemlerinde halka hizmet etmektedir. Bazı kiliselerde ise dönüşümlü olarak ayinler düzenlenmektedir.

4. İSTANBUL ERMENİ KİLİSELERİ MİMARİ ARAŞTIRMASI VE SINIFLANDIRMASI

4.1 Kilisenin Tanımı ve İlk Ortaya Çıkışı

Hristiyan ibadet mekanı anlamına gelen kilise kelimesinin kökeni, Yunanca ekklesia kelimesidir. Tanrı'nın toplantısı, Hz. İsa'nın çevresinde toplananlar, seçilmişler anlamlarına gelmektedir. Kilise yapısının Hristiyanlık dinsel törenlerine özgü bir biçim kazanması ve anıtsal boyutlardaki ilk örneklerinin oluşması İmparator Büyük Konstantinos döneminde görülmektedir. Kilise mimarisi; tapınma biçimleri, yerel kültür özellikleri ve coğrafya gibi pek çok etkene bağlı olarak değişmektedir (Karabey, 2001: 4; Anonim,1994: 61).

4.2 Kilise Mimarisi

Kilise mimarisi, ihtiyaçlara ve ibadet şekillerine göre gelişmiştir. İlk başlarda yeraltında oluşturulan basit ibadet mekanları daha sonraki dönemlerde, Hristiyanlığın da gelişimine bağlı olarak görkemli mimarlık yapıtlarına dönüşmüştür. Başlangıcından itibaren Hristiyan ibadet mekanları şu şekilde gruplandırılabilir:

— **Katakomb:** Hristiyanlık, başlangıçta çok tanrılı bir dine sahip olan Roma İmparatorluğu'nun baskısı yüzünden rahat yayılma olanağı bulamamış, ancak resmi din olarak kabul edildikten sonra gelişme gösterebilmiştir. Batı Roma İmparatorluğu topraklarında yaşayan Hristiyan topluluklar 4.yüzyıla kadar inançlarını yaşamakta özgür değillerdi. Ölülerini gömerken bazı ayinler yapıyorlar, fakat bu ayinler yüzünden baskıyla karşılaşıyorlardı. Bu sebepten ölülerini yer altında, karmaşık dehlizlerden oluşan 'katakomb' adı verilen mekanlarda gömüyorlardı. Duvarlarına mezarlar oyulmuş dar koridorlardan ve girişte bir ibadet salonundan oluşan katakomblar, Hristiyanlığın ilk ibadet mekanları olarak karşımıza çıkmaktadırlar (www.istanbul.edu.tr).

— **Bazilikalar:** Hristiyan dini mimarisinde uzun süre yaygın biçimde kullanılmış olan bazilikaların kökeni Hristiyanlık öncesine dayanmaktadır. Bazilikalar, Roma Dönemi'nde mahkeme ve borsa binası olarak kullanılan, dikdörtgen planlı yapılarıdır. Dikdörtgenin kısa kenarında hakimnin oturacağı bir yer ve içine imparatorun veya herhangi bir ilahın heykelinin yerleştirileceği yuvarlak bir niş bulunurdu (Hasol, 1995:75).

Kiliselerde bazilikal plan tipi, doğu batı yönünde uygulanmıştır. Doğuya bakan kısa kenarda apsid yer alır. Ana mekan sütunlarla nef denilen bölümlere ayrılır ve orta nef genellikle daha

geniştir.

Konumuz olan İstanbul'daki Ermeni Kiliseleri'nin bazı istisnalar dışında hemen hemen tümü, tek nefli bazilikal plan tipindeki ana mekanın sağına ve soluna iki hücrenin eklenmesiyle oluşan T plan şemasında inşa edilmiş yapılardır.

— **Ahşap kırma çatılı bazilikalar:** Bazilikaların özgün şeklidir. Dikdörtgen plan üzerinde, ahşap kırma çatı ve kiremitle örtülmüştür.

— **Kubbeli bazilikalar:** Bazilika plan şeması korunarak, ana mekanın üzerinin kubbe ile kapatıldığı yapı şeklidir. Bazilika ve merkezi plan şemasının birleştirilerek yeni bir mekan tasarımına ulaşılmıştır.

— **Merkezi planlı kiliseler:** Yapı, merkezindeki plan etrafında gelişmektedir. Bu plan tipi, daha çok vaftizhane ve martyrion* türü yapılarda kullanılmıştır; çokgen, yuvarlak, haçvari veya yonca yaprağı şeklinde olur (Ünsal, 2001: 20). Bu yapı tipinde yuvarlak ana mekan çoğunlukla bir kubbeyle örtülüdür. Anadolu'daki Ermeni kiliselerinin bazıları bu tipte yapılmışlardır.

— **Açık Yunan haçı:** Bir haç meydana getiren dört koldan oluşmuş, merkezine kubbe oturtulmuş plan şeklidir. Haçvari plan dışardan algılanır.

— **Kapalı Yunan haçı:** Yapının iç kısmında dört kollu haçvari plan algılanırken, yapı dışardan bakıldığında tam dikdörtgen görünümündedir. Haçvari plana köşelerde küçük odaların eklenmesiyle plan dikdörtgene tamamlanmaktadır. Dört kolun merkezine kubbe oturtulmuştur.

— **Dehlizli tip:** Bu plan tipinde ana mekan dört kemer üstünde yükselen bir kubbeyle örtülüdür. Yan neflerin örtüsü ana kubbeyle göre çok daha alçak olduğu için, nefler koridor gibi algılanırlar. Bu sebepten dehlizli tip denilmiştir.

4.3 Kilisenin Bölümleri

Narteks, kilisenin ön cephesinde yapının eni boyunca uzanan giriş bölümüdür. Ana mekan olan naostan bir duvar veya kolonlarla ayrılır. Narteks, kuzey-güney doğrultusunda uzanan bir dikdörtgen olup genellikle yapının batısında yer alır (Anonim ,1994:320; Karaca ,1995:284).

* Martyrionlar, din adına şehit olan azizlerin adına, öldükleri yerde inşa edilen anı kiliseleridir.

Naos, kilisede cemaatin ibadeti için ayrılmış olan ana mekandır (Karabey, 2001:7).

Bema, kilisede papazların bulunduğu, ayinin yönetildiği yükseltilmiş bölümdür. Litürjik öğeler de burada bulunur (Anonim, 1994:118).

Koro mahali, bemanın önündeki bölümdür. Koro elemanları bu bölümde ayakta ilahiler okumaktadırlar.

Apsid, yapının doğu ucunda bulunan, genellikle yarım daire şeklindeki bölümdür. Erken Hristiyanlık dönemlerinden itibaren kutsal olarak kabul edilir.

Galeri, narteks üzerinde veya naosun batısında taşıyıcılar üzerinde yer alır. Eski kiliselerde galeri bölümü kadınlar mahali olarak kullanılmıştır. Galeri günümüzde koronun bir kısmının bulunduğu bölümdür. Galeriye ulaşan merdivenler naosta veya nartekste bulunur (Karaca, 1995, 285).

Vaftizhane, Ermeni kiliselerinde ana mekanın solunda yer alan hücredir. Bebeklerin vaftiz edildiği bölümdür. Batısında bulunan duvardaki, genellikle mermerden yapılmış niş içinde bebekler kutsal yağla kutsanır ve Hristiyanlığa adım atar.

4.4 İstanbul Ermeni Kiliselerinin Genel Özellikleri ve Sınıflandırılması

İstanbul'da Ermeni cemaatine ait, ibadete açık 48 Ermeni kilisesi bulunmaktadır. Bunların 34 tanesi Gregoryen, 12 tanesi Katolik, 3 tanesi de Protestan cemaatine aittir.

İstanbul'daki Ermeni kiliseleri, Anadolu kiliselerinden farklı şekilde gelişmiştir. Anadolu'daki Ermeni kiliselerinin büyük çoğunluğu haçvari veya merkezi planlıdır. Üst örtülerinde ise tambur ve sivri külah kullanılmıştır.

İstanbul Ermeni Kiliseleri kendi içlerinde mezheplerine göre mimari açıdan bazı farklılıklar göstermektedirler. Ermeni Gregoryen kiliselerinin birkaç istisna dışında tamamı, tek nefli bazilikal ana mekanlı T plan tipinde inşa edilmişlerdir. Üst örtü tonoz üzerine beşik çatıdır. Tam anlamıyla kubbe kullanımı sadece Kuzguncuk Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi'nde görülmektedir.

Katolik kiliseleri ve Protestan kiliselerinin de plan şekillenışı Gregoryen kiliseleriyle benzerdir. Dikdörtgen planlı ve bazı örnekler dışında tek neflidirler. Cephe düzeninde ise gotik üslup dikkat çekmektedir. Özellikle Protestan kiliselerinde göğe doğru yükselen çan kuleleri ve sivri çizgiler gotik üslubun göstergesidir. Katolik kiliseleri daha sade olarak inşa

edilmişler ve dik beşik çatıyla örtülüdür.

İstanbul'daki Ermeni kiliseleri etraflarındaki ek yapılarla cemaate hizmet eden yapı kompleksleri olarak yaşamlarını sürdürmektedir. Kiliselerin bitişiğindeki okul binaları, dernek binaları veya ayin sonrası törenler için yapılmış olan salonlar cemaatin ihtiyaçlarını karşılamakta ve Ermeni halkı bir arada tutmaktadır.

4.4.1 Kronolojik Olarak Sınıflandırma

İstanbul'da 15. yüzyıldan itibaren Ermeni kiliseleri yapılmaya başlanmıştır. Ermeni cemaatinin yoğun olduğu bölgelerde, cemaatin isteklerine cevap vermek üzere kiliseler yapılmıştır. İlk Ermeni cemaati Gregoryen mezhebe ait olduğundan 19. yüzyıl başına kadar Katolik ve Protestan kiliseleri görülmemektedir. Kilise yapımının en yoğun olarak görüldüğü dönem 19. yüzyıl başı ve ortasıdır. Listede görülen, kiliselerin ilk inşa ve daha sonraki dönemlerdeki yeniden inşa edilme tarihleridir.

- 1) 1436–1732–1965 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi-Galata
- 2) 1461–1646–1719–1828 Surp Asdvadzadzin Meryem Ana Ermeni Kilisesi -Kumkapı
- 3) 1470–1804–1887 Surp Kevork (Sulu Manastır) Ermeni Kilisesi-Samatya
- 4) 1515–1805–1838 Surp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi-Beyoğlu
- 5) 1590–1617–1727–1888 Surp Garabed Ermeni Kilisesi-Üsküdar
- 6) 1628–1730–1835 Surp Hreşdagabet Ermeni Kilisesi -Balat
- 7) 17.yüzyıl ortası–1838 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi-Beşiktaş
- 8) 1660–1722–1824 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi-Ortaköy
- 9) 1687–1727–1830 Surp Haç Ermeni Kilisesi-Üsküdar
- 10) 17.Yüzyıl sonu–1834 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi-Yeniköy
- 11) 18.yüzyıl başı–1857 Surp Nişan Ermeni Kilisesi-Kartal
- 12) 18.yüzyıl başı–1855 Surp Harutyun Ermeni Kilisesi-Kumkapı dışı
- 13) 1729–1804–1831 Surp İstepanos Ermeni Kilisesi-Hasköy
- 14) 1738–1895 Surp Harutyun Ermeni Kilisesi-Taksim

- 15) 1766–1832 Surp Yegya Ermeni Kilisesi-Eyüp
- 16) 1785–1855 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi-Eyüp
- 17) 1796–1834 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi-Beykoz
- 18) 1797–1834 Surp Haç Ermeni Kilisesi-Kuruçeşme
- 19) 18.yüzyıl sonu–1814–1858 Surp Takavor Ermeni Kilisesi-Kadıköy
- 20) 1807–1964 Surp Hovhannes Avedaraniç Ermeni Kilisesi-Narlıkapı
- 21) 1826–1845 Surp İstebanos Ermeni Kilisesi-Yeşilköy
- 22) 1830–1911 Gedikpaşa Protestan Kilisesi-Gedikpaşa
- 23) 1834 Surp Pırğıç Ermeni Kilisesi-Galata
- 24) 1834 Surp Pırğıç Ermeni Kilisesi-Yedikule
- 25) 1835–1861 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi-Kuzguncuk
- 26) 1837 Surp Hovhan Vosgeperan Kilisesi-Taksim
- 27) 1839 Surp Krikor Lusavoriç-Ortaköy
- 28) 1839–1857 Anarad Hığutyun Kilisesi-Samatya
- 29) 1840–1885 Surp Yeridz Mangandz Ermeni Kilisesi-Boyacaköy
- 30) 1844 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi-Bakırköy
- 31) 1846 Surp Tateos Partoğomeos Ermeni Kilisesi-Yenikapı
- 32) 1846–1861 Avedaranagan Amenasurp Yerrortutyun Kilisesi-Beyoğlu
- 33) 1846 Surp Yergodasan Arakelotz Ermeni Kilisesi-Kandilli
- 34) 1846–1876–1904 Surp Hovhannes Avedaraniç Kilisesi-Gedikpaşa
- 35) 1847–1885 Surp Boğos Kilisesi-Büyükdere
- 36) 1848–1886 Surp Hripsime Ermeni Kilisesi-Büyükdere
- 37) 1856 Surp Santuht Ermeni Kilisesi-Rumeli Hisarı
- 38) 1856–1892 Surp Hagop Kilkhatir Ermeni Kilisesi-Samatya

- 39) 1857 Surp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi-Beyoğlu
- 40) 1858 Surp Asdvadzadzin Kilisesi-Büyükağa
- 41) 1859 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi-Halıcıoğlu
- 42) 1860–1931–1951 Surp Vartanantz Ermeni Kilisesi-Feriköy
- 43) 1865 Surp Asdvadzadzin Kilisesi-Beyoğlu
- 44) 1866 Surp Hovannes Mıgırdıç Kilisesi-Yeniköy
- 45) 1866–1971 Anarad Hığutyun Kilisesi-Pangaltı
- 46) 1871 Surp Andon Kilisesi-Tarabya
- 47) 1885 Surp Krikor Lusavorıç Ermeni Kilisesi- Kınalıada
- 48) 1905 Surp Levon Kilisesi-Kadıköy
- 49) 1908 Emmanuel Kilisesi-Eminönü

4.4.2 Yerleşim Yerlerine Göre Sınıflandırma

Ermeni kiliselerinin İstanbul'un eski yerleşim bölgelerinde özellikle de kıyı bölgelerde ve Galata-Taksim semtlerinde yoğunlaştıkları görölmektedir. İlk cemaat Galata ve Samatya semtlerinde oluştuğu için kiliseler, o bölgelerde daha yoğun olarak bulunmaktadır. Üç mezhebin de kiliselerinin olduğu semtler Taksim ve Samatya semtleridir. En son Ermeni Gregoryen Kilisesi ise 1885 yılında Kınalıada'da yapılmıştır.

— Galata–Beyoğlu–Feriköy

- 1) 1436–1732–1965 Surp Krikor Lusavorıç Ermeni Kilisesi-Galata
- 4) 1515–1805–1838 Surp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi-Beyoğlu
- 14) 1738–1895 Surp Harutyun Ermeni Kilisesi-Taksim
- 23) 1834 Surp Pırgıç Ermeni Kilisesi-Galata
- 26) 1837 Surp Hovhan Vosgeperan Kilisesi-Taksim
- 32) 1846–1861 Avedaranagan Amenasurp Yerrortutyun Kilisesi-Beyoğlu

- 39) 1857 Surp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi-Beyoğlu
- 42) 1860–1931–1951 Surp Vartanantz Ermeni Kilisesi-Feriköy
- 43) 1865 Surp Asdvadzadzin Kilisesi-Beyoğlu
- 45) 1866–1971 Anarad Hığutyun Kilisesi-Pangaltı
- **Samatya–Kumkapı**
- 2) 1461–1646–1719–1828 Surp Asdvadzadzin Meryem Ana Ermeni Kilisesi -Kumkapı
- 3) 1470–1804–1887 Surp Kevork (Sulu Manastır) Ermeni Kilisesi-Samatya
- 12) 18.yüzyıl başı–1855 Surp Harutyun Ermeni Kilisesi-Kumkapı dışı
- 22) 1830–1911 Gedikpaşa Protestan Kilisesi-Gedikpaşa
- 24) 1834 Surp Pırgıç Ermeni Kilisesi-Yedikule
- 28) 1839–1857 Anarad Hığutyun Kilisesi-Samatya
- 31) 1846 Surp Tateos Partoğomeos Ermeni Kilisesi-Yenikapı
- 34) 1846–1876–1904 Surp Hovhannes Avedaraniç Kilisesi-Gedikpaşa
- 38) 1856–1892 Surp Hagop Kilkhatir Ermeni Kilisesi-Samatya
- 20) 1807–1964 Surp Hovhannes Avedaraniç Ermeni Kilisesi-Narlıkapı
- **Eminönü**
- 49) 1908 Emmanuel Kilisesi-Eminönü
- **Yeşilköy–Bakırköy**
- 21) 1826–1845 Surp İstebanos Ermeni Kilisesi-Yeşilköy
- 30) 1844 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi-Bakırköy
- **Haliç**
- 6) 1628–1730–1835 Surp Hreşdagabet Ermeni Kilisesi -Balat
- 13) 1729–1804–1831 Surp İstebanos Ermeni Kilisesi-Hasköy
- 15) 1766–1832 Surp Yegya Ermeni Kilisesi-Eyüp

- 16) 1785–1855 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi-Eyüp
- 41) 1859 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi-Halıcıoğlu
- **Boğaziçi-Rumeli Yakası**
- 7) 17.yüzyıl ortası–1838 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi-Beşiktaş
- 8) 1660–1722–1824 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi-Ortaköy
- 10) 17.Yüzyıl sonu–1834 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi-Yeniköy
- 18) 1797–1834 Surp Haç Ermeni Kilisesi-Kuruçeşme
- 27) 1839 Surp Krikor Lusavoriç-Ortaköy
- 29) 1840–1885 Surp Yeridz Mangandz Ermeni Kilisesi-Boyacaköy
- 35) 1847–1885 Surp Boğos Kilisesi-Büyükdere
- 36) 1848–1886 Surp Hripsime Ermeni Kilisesi-Büyükdere
- 37) 1856 Surp Santuht Ermeni Kilisesi-Rumeli Hisarı
- 44) 1866 Surp Hovannes Mıgırdiç Kilisesi-Yeniköy
- 46) 1871 Surp Andon Kilisesi-Tarabya
- **Boğaziçi-Anadolu Yakası**
- 5) 1590–1617–1727–1888 Surp Garabed Ermeni Kilisesi-Üsküdar
- 9) 1687–1727–1830 Surp Haç Ermeni Kilisesi-Üsküdar
- 17) 1796–1834 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi-Beykoz
- 25) 1835–1861 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi-Kuzguncuk
- 33) 1846 Surp Yergodasan Arakelotz Ermeni Kilisesi-Kandilli
- **Kadıköy**
- 19) 18.yüzyıl sonu–1814–1858 Surp Takavor Ermeni Kilisesi-Kadıköy
- 48) 1905 Surp Levon Kilisesi-Kadıköy
- **Kartal**

11) 18.yüzyıl başı–1857

Surp Nişan Ermeni Kilisesi-Kartal

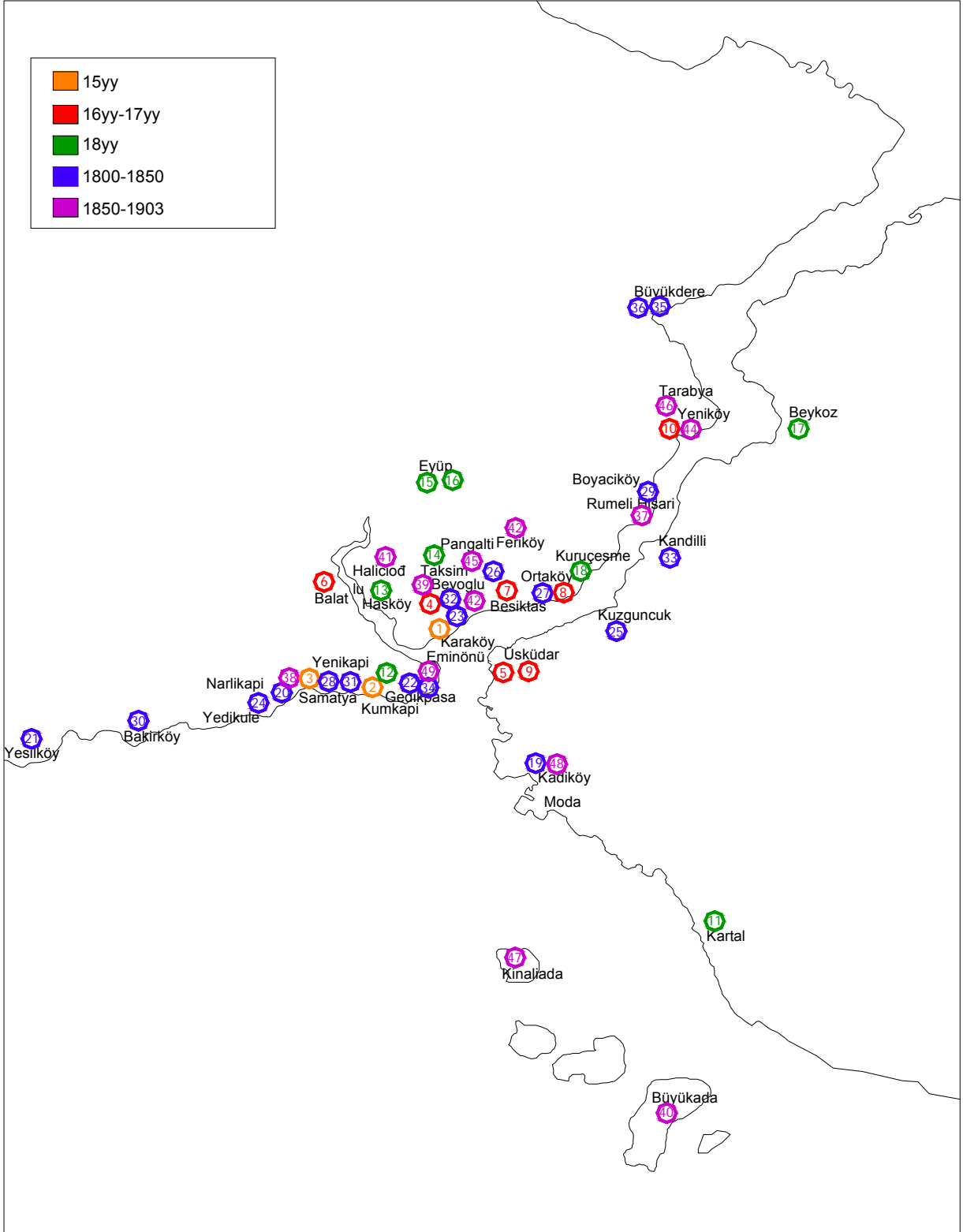
— Adalar

40) 1858

Surp Asdvadzadzin Kilisesi-Büyükada

47) 1885

Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi- Kınalıada

Şekil 4.1 İstanbul Ermeni Kiliseleri'nin semtlere göre kronolojik olarak dağılımı

4.4.3 Mezheplerine Göre Sınıflandırma — İstanbul Ermeni Gregoryen Kiliseleri

İstanbul'da 15. yüzyıldan beri Gregoryen Ermeniler yaşamaktadır. Bu sebeple şehrin eski yerleşim bölgelerinin neredeyse tamamında Ermeni Gregoryen Kiliseleri bulunmaktadır.

- 1) 1436–1732–1965 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi-Galata
- 2) 1461–1646–1719–1828 Surp Asdvadzadzin Meryem Ana Ermeni Kilisesi -Kumkapı
- 3) 1470–1804–1887 Surp Kevork (Sulu Manastır) Ermeni Kilisesi-Samatya
- 4) 1515–1805–1838 Surp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi-Beyoğlu
- 5) 1590–1617–1727–1888 Surp Garabed Ermeni Kilisesi-Üsküdar
- 6) 1628–1730–1835 Surp Hreşdagabet Ermeni Kilisesi -Balat
- 7) 17.yüzyıl ortası–1838 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi-Beşiktaş
- 8) 1660–1722–1824 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi-Ortaköy
- 9) 1687–1727–1830 Surp Haç Ermeni Kilisesi-Üsküdar
- 10) 17.Yüzyıl sonu–1834 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi-Yeniköy
- 11) 18.yüzyıl başı–1857 Surp Nişan Ermeni Kilisesi-Kartal
- 12) 18.yüzyıl başı–1855 Surp Harutyun Ermeni Kilisesi-Kumkapı dışı
- 13) 1729–1804–1831 Surp İstepanos Ermeni Kilisesi-Hasköy
- 14) 1738–1895 Surp Harutyun Ermeni Kilisesi-Taksim
- 15) 1766–1832 Surp Yegya Ermeni Kilisesi-Eyüp
- 16) 1785–1855 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi-Eyüp
- 17) 1796–1834 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi-Beykoz
- 18) 1797–1834 Surp Haç Ermeni Kilisesi-Kuruçeşme
- 19) 18.yüzyıl sonu–1814–1858 Surp Takavor Ermeni Kilisesi-Kadıköy
- 20) 1807–1964 Surp Hovhannes Avedaraniç Ermeni Kilisesi-Narlıkapı

- 21) 1826–1845 Surp İstebanos Ermeni Kilisesi-Yeşilköy
- 24) 1834 Surp Pırgiç Ermeni Kilisesi-Yedikule
- 25) 1835–1861 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi-Kuzguncuk
- 29) 1840–1885 Surp Yeridz Mangandz Ermeni Kilisesi-Boyacaköy
- 30) 1844 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi-Bakırköy
- 31) 1846 Surp Tateos Partoğomeos Ermeni Kilisesi-Yenikapı
- 33) 1846 Surp Yergodasan Arakelotz Ermeni Kilisesi-Kandilli
- 34) 1846–1876–1904 Surp Hovhannes Avedaraniç Kilisesi-Gedikpaşa
- 36) 1848–1886 Surp Hripsime Ermeni Kilisesi-Büyükdere
- 37) 1856 Surp Santuht Ermeni Kilisesi-Rumeli Hisarı
- 38) 1856–1892 Surp Hagop Kilkhatir Ermeni Kilisesi-Altmermer
- 41) 1859 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi-Halıcıoğlu
- 42) 1860–1931–1951 Surp Vartanantz Ermeni Kilisesi-Feriköy
- 47) 1885 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi- Kınalıada

— İstanbul Ermeni Katolik Kiliseleri

Osmanlı topraklarında Katolik propagandası çok eski tarihlere dayanmaktadır. İlk olarak Papa 3.Jül zamanında (1550–1555) Diyarbakır ve Siirt çevresinde Keldani* ve Asurîlerin** bir bölümü ile Nahçevan yöresinde oturan bazı Ermeniler Katolikliği kabul etmişlerdir (Bebiroğlu, 2003: 23).

1630 yılına kadar Ermeniler arasında çok fazla Katolik görülmemiştir. Daha sonra Fransız kralı 14. Louis döneminde Katolik propagandası artmış ve Katoliklik Ermeni, Rum, Süryani ve Marunîler*** arasında da yayılmaya başlamıştır. Katolikliğin hızla yayılması hem Ermeni

* Mezopotamya topraklarında yaşamış, başkentlerinin Babil olduğu bilinen çok eski bir etnik topluluk.

** Sami ırkı hristiyanları ikiye ayırılır: Süryaniler ve Asurîler.

*** Lübnan'da yaşayan Arami-Süryani kökenli topluluk.

Patrikliğini hem de devleti rahatsız etmiş bu nedenle pek çok ferman yayınlanmıştır. İlk tedbirler ve yasaklar 4.Murat zamanında alınmıştır. 1721, 1722, 1739, 1741 ve 1746'da mezhep değiştirmeyi yasaklayan fermanlar yayınlanmıştır. 18.yüzyılda ise propaganda ve yayılma hızlanınca yeni önlemler alınmıştır. Katoliklik propagandası yapan matbaalar kapatılmış, 1701'de ihmali görülen Ermeni patriği hapsedilmiştir. 1702–1703 döneminde Patrik seçilen Avedik Vartabet Yevtogesi Katoliklere çok sert davranmış ve onları şikayet ederek cezalandırılmalarını sağlamıştır. 1734'de fermanlara rağmen Ermenilerin Katolikleştirilmeleri devam edince önlem olarak bazıları asılmıştır. 1727'de Venedik'te Saint Lazare adasına yerleşen Sivaslı bir Ermeni Katolik rahibi olan Mihitar, orada Ermeni tarihi, dili ve kültürü üzerine çok ciddi araştırmalar yapmaya başlamış ve Ermenilerin üzerindeki propagandayı daha da arttırmıştır. 1780'de Ermenilerin Trieste'ye gitmelerini yasaklayan Patrik Zakarya da Macar kralının isteğiyle görevinden alınmıştır. Son olarak 2. Mahmut tekrar mezhep değiştirme yasağı ile ilgili ferman çıkarmıştır. Fransız Hükümeti'nin çabalarıyla İstanbul'da Ermeniler arasında Katoliklik yayılmış ve baskılara daha fazla direnemeyen 2. Mahmut 1831'de Katolik Ermenileri ayrı millet olarak tanımıştır. Ancak Fransız kralının himayesinde ve Papalığa bağlı olmaları nedeniyle Katoliklere ayrı bir nizamname verilmemiştir. 1831'de verilen fermana göre bir piskopos Katolik Ermenilerin dini ve bir kısım dünyevi işlerini idare edecekti. Patriği topluluk seçecek Babiali onaylayacaktı (Bebiroğlu, 2003: 24).

1867 yılında ise Kilikya ve İstanbul makamları İstanbul'da birleştirilmiş ve daha sonra Lübnan'a nakledilmiştir. Günümüzde Katolik Ermeni Patrikliği Lübnan'da bulunmaktadır. Türkiye'de ise başpiskoposluk düzeyinde kilise merkezleri vardır (Seyfeli, 2002: 43–44).

İstanbul'da ilk Ermeni Katolik Kilisesi 1834 yılında, sonuncusu ise 1905 yılında inşa edilmiştir. İstanbul'daki ibadete açık olan Ermeni Katolik Kiliseleri kronolojik olarak şu şekilde sıralanmaktadır:

23) 1834	Surp Pırgıç Ermeni Kilisesi-Galata
26) 1837	Surp Hovhan Vosgeperan Kilisesi-Taksim
27) 1839	Surp Krikor Lusavoriç-Ortaköy
28) 1839–1857	Anarad Hıçutyun Kilisesi-Samatya
35) 1847–1885	Surp Boğos Kilisesi-Büyükdere

- 39) 1857 Surp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi-Beyoğlu
- 40) 1858 Surp Asdvadzadzin Kilisesi-Büyükada
- 43) 1865 Surp Asdvadzadzin Kilisesi-Beyoğlu
- 44) 1866 Surp Hovannes Mıgırdiç Kilisesi-Yeniköy
- 45) 1866–1971 Anarad Hıgutyun Kilisesi-Pangaltı
- 46) 1871 Surp Andon Kilisesi-Tarabya
- 48) 1905 Surp Levon Kilisesi-Kadıköy

— İstanbul Ermeni Protestan Kiliseleri

Dini korumanın siyaset açısından önemini kavrayan İngiltere, 1840 yılında Kudüs'te bir Protestan Kilisesi açılmasını istemiş, Osmanlı Devleti ise ülkede Protestan cemaati olmadığını ve mezhep değiştirmenin yasak olduğunu belirterek bu isteği reddetmiştir. Ancak İngiltere bu konuda diretmiş ve 10 Eylül 1845'te çıkarılan bir fermanla, Babiâli, Protestan topluluğuna Kudüs'te kendilerine mahsus bir kilise yapmalarına izin vermiştir (Bebiroğlu, 2003: 25).

1846'da kırk kadar Ermeni ailesinin Protestan olması üzerine Ermeni Gregoryen patriği Çamurcuyan (1802–1865) bu aileleri aforoz etmiş ve hükümete de müracaat ederek, yeni kurulan bu cemaatin kendi kutsal haklarına tecavüz ettiğini bildirmiştir. Batılı büyükelçilerin, özellikle İngiliz ve Prusya elçilerinin girişimi ile 15 Kasım 1850'de Protestan cemaati resmen kurulmuş ve tanınmıştır. Bu topluluğu yönetmek için laik kişiler görevlendirilmiş ve başa bir vekil getirilmiştir. Topluluğun dünyevi işlerini yönetmekle görevli olan vekil, Babiâli tarafından sivil bir yönetici olarak tanınmıştır (Bebiroğlu, 2003: 25).

Protestan topluluğun millet olarak tanınmaması, onların bu konuyu büyük devletlere şikayet etmelerine yol açmıştır. Protestan Vekili Hagop Matteosian'ın 1871'de Alman Dışişleri Bakanlığı'na yolladığı memrandumda Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde yaşayan Protestanların sayısı verilmektedir. Vekil, kendilerine tolerans gösterildiğini, ancak resmen tanınmadıklarını belirtmektedir. (Bebiroğlu, 2003: 25).

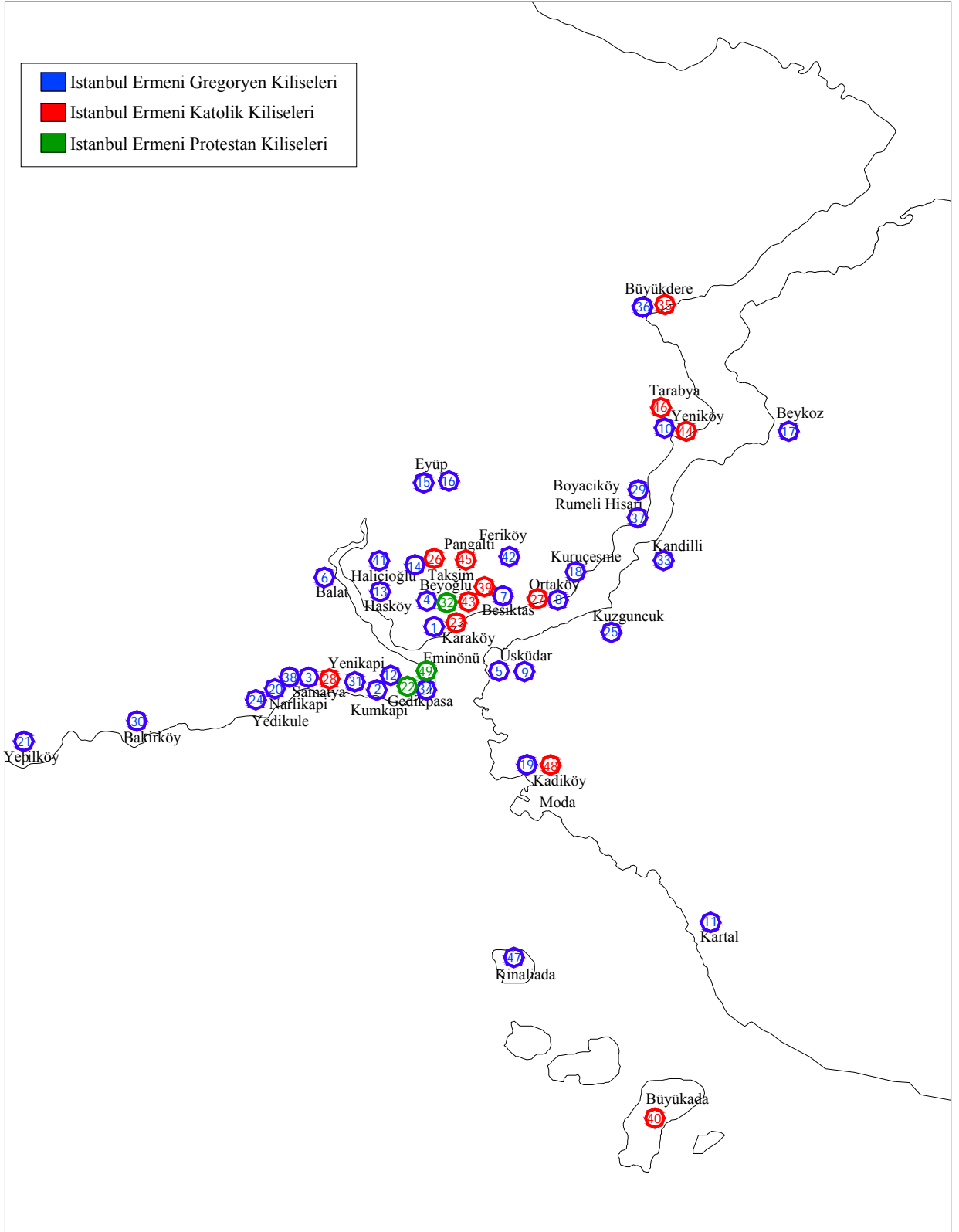
Sonunda 1878 yılında Babiâli, Protestan idaresiyle ilgili olarak bir proje hazırlamıştır. Protestanlar Osmanlı Devleti'nde en son tanınan cemaat olmuşlardır. Protestan cemaatinin on maddelik nizamnamesi 12 Mart 1878 tarihinde, yani Meşrutiyet idaresine geçilince hazırlanarak yürürlüğe girmiştir (Bebiroğlu, 2003: 25).

Resmi verilere göre, 1857 yılında imparatorluk topraklarında gayrimüslim toplumların sahip oldukları dini merkezler şu şekildeydi: Ortodoks Rumların 112 metropolitlik ve 56 episkoposlukları, Doğu Ortodoksu Ermenilerin 26 episkoposlukları, Katolik Ermenilerin 13 episkoposlukları ve Musevilerin 8 idari merkezi vardı (Seyfeli, 2002: 46).

19.yüzyılın sonlarında Osmanlı topraklarındaki Ermenilerin %15'inin Protestanlığı seçtiği görülmektedir. Günümüzde Türkiye Ermeni Protestanları Lübnan'da bulunan Ortadoğu Ermeni Protestan Kiliseler Birliği'ne bağlıdır (Seyfeli, 2002: 46).

İstanbul'daki ibadete açık olan Ermeni Protestan Kiliseleri kronolojik olarak şu şekilde sıralanmaktadır:

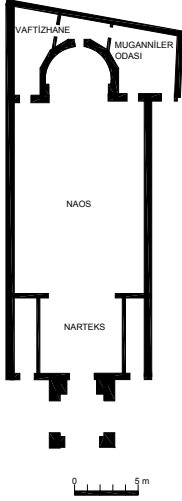
22) 1830–1911	Gedikpaşa Protestan Kilisesi-Gedikpaşa
32) 1846–1861	Avedaranagan Amenasurp Yerrortutyun Kilisesi-Beyoğlu
49) 1908	Emmanuel Kilisesi-Eminönü

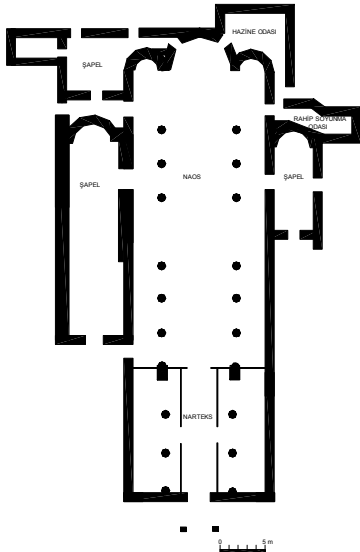
Şekil 4.2 İstanbul Ermeni Kiliseleri'nin mezheplere göre dağılımı

4.5 İstanbul Ermeni Kiliseleri Kataloğu

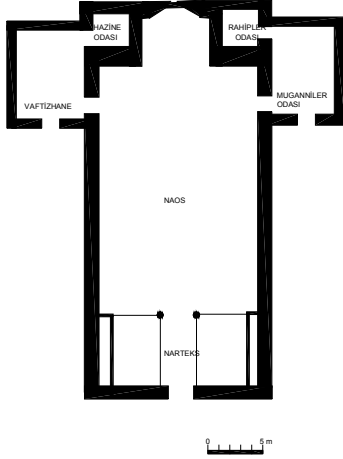
- Katalog no:** 1
Kilise adı: Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi
Semt: Galata
Yapım yılı: 1436–1732–1965
Mezhep: Ermeni Gregoryen
Mimari Özellikleri: Yapı dikdörtgen planlı ve tek neflidir. Duvarlar kesme taştan yapılmıştır. Ana mekanın üzeri kubbeye, diğer bölümler beşik çatıyla örtülmüştür. Yapıya bitişik bir çan kulesi bulunmaktadır.

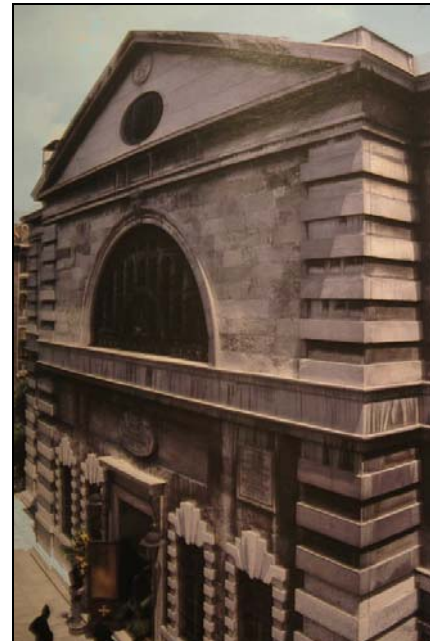
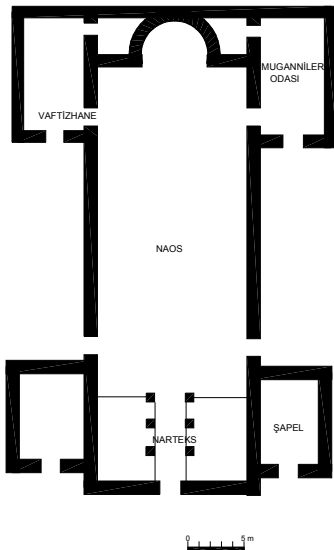
- Katalog no:** 2
Kilise adı: Surp Asdvadzadzin Meryem Ana Ermeni Kilisesi
Semt: Kumkapı
Yapım yılı: 1461–1646–1719–1828
Mezhep: Ermeni Gregoryen
Mimari Özellikleri: Yapı üç neflidir. Duvarlar taş malzemedendir ve sıvalıdır. Örtü sistemi tonoz üzerine beşik çatıdır. Çan kulesi narteksin bitişiğindedir. (Rum kilisesi olarak yapıldığı ve daha sonra Ermenilerin kullanımına verildiğinden plan şeması Rum kiliselerinin çoğunda olduğu gibi 3 neflidir.)

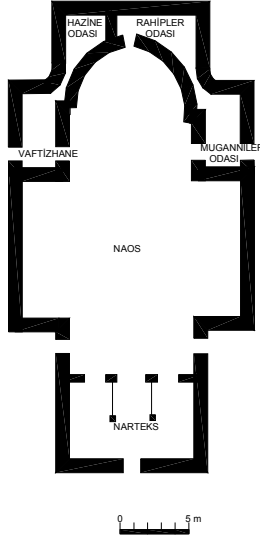
Katalog no: 3
Kilise adı: Surp Kevork (Sulu Manastır) Ermeni Kilisesi
Semt: Samatya
Yapım yılı: 1470-1804 -1887
Mezhep: Ermeni Gregoryen
Mimari Özellikleri: Yapı tek nefli, T planlıdır. Duvarlar kesme taştır. Örtü sistemi tonoz üzerine beşik çatıdır. Bir adet çan kulesi bulunmaktadır.

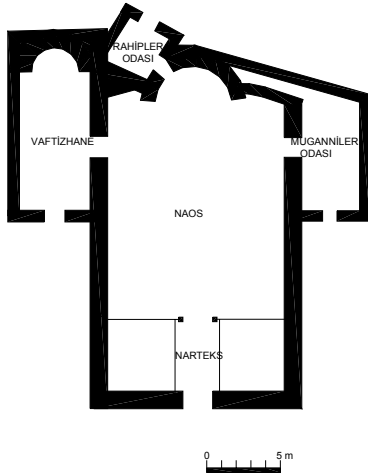
Katalog no: 4
Kilise adı: Surp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi
Semt: Beyoğlu
Yapım yılı: 1515-1805-1838
Mezhep: Ermeni Gregoryen
Mimari Özellikleri: Yapı tek nefli, T planlıdır. Kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir. Örtü sistemi tonoz üzerine beşik çatıdır.

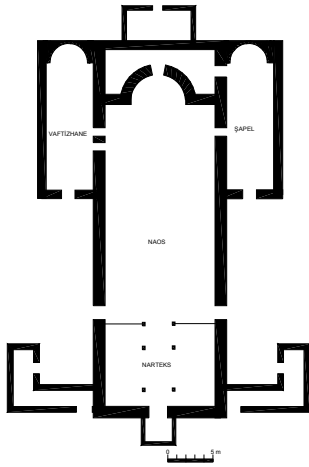
- Katalog no:** 7
Kilise adı: Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi
Semt: Beşiktaş
Yapım yılı: 17.yüzyıl ortası–1838
Mezhep: Ermeni Gregoryen
Mimari Özellikleri: Yapı haçvari planlı, tek neflidir. Taş malzemeden yapılmış olan duvarlar sıvalıdır. Örtü sistemi kubbe üzerine beşik çatıdır. Çan kulesi yapının üzerinde bulunmaktadır.

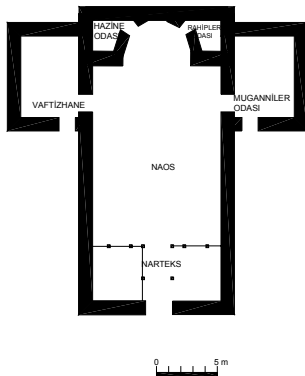
- Katalog no:** 8
Kilise adı: Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi
Semt: Ortaköy
Yapım yılı: 1660-1722-1824
Mezhep: Ermeni Gregoryen
Mimari Özellikleri: Yapı tek nefli, T planlıdır. Taş malzemeden yapılmış olan duvarlar sıvalıdır. Örtü sistemi tonoz üzerine beşik çatıdır. Çan kulesi avlu duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir.

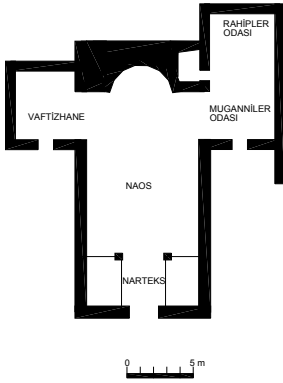
Katalog no: 9
Kilise adı: Surp Haç Ermeni Kilisesi
Semt: Üsküdar
Yapım yılı: 1687–1727–1830
Mezhep: Ermeni Gregoryen
Mimari Özellikleri: Yapı tek nefli, T planlıdır. Duvarlar taş malzemedendir ve sıvalıdır. Örtü sistemi tonoz üzerine beşik çatıdır. Çan kulesi narteks üzerinde yer alır.

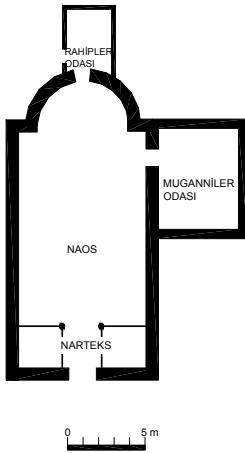
Katalog no: 11
Kilise adı: Surp Nişan Ermeni Kilisesi
Semt: Kartal
Yapım yılı: 18.yüzyıl başı–1857
Mezhep: Ermeni Gregoryen
Mimari Özellikleri: Yapı tek nefli, T planlıdır. Duvarlar taş malzemedendir ve sıvalıdır. Örtü sistemi tonoz üzerine beşik çatıdır. Çan kulesi narteks üzerinde yer alır.

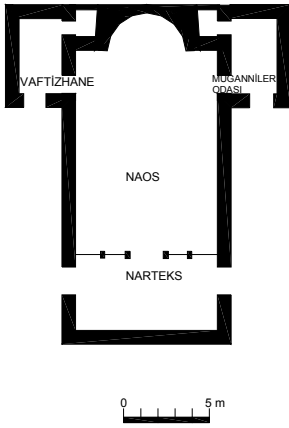
Katalog no: 12
Kilise adı: Surp Harutyun Ermeni Kilisesi
Semt: Kumkapı dışı
Yapım yılı: 18.yüzyıl başı–1855
Mezhep: Ermeni Gregoryen
Mimari Özellikleri: Yapı tek nefli, T planlıdır. Duvarlar moloz taş ve tuğla almaşık olarak yapılmıştır. Örtü sistemi tonoz üzerine beşik çatıdır.

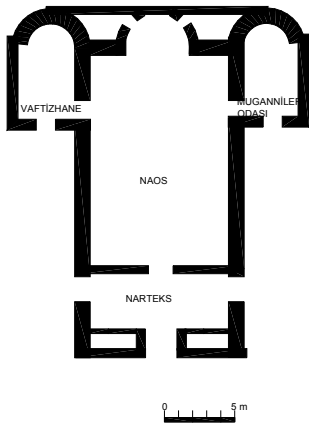
Katalog no: 14
Kilise adı: Surp Harutyun Ermeni Kilisesi
Semt: Taksim
Yapım yılı: 1738–1895
Mezhep: Ermeni Gregoryen
Mimari Özellikleri: Yapı dikdörtgen planlı olup sağ yanında bir hücre bulunmaktadır. Duvarlar taş malzeme üzerine sıvalıdır. Örtü sistemi tonoz üzerine beşik çatıdır. Çan kulesi yapının üzerinde yer alır.

Katalog no: 15
Kilise adı: Surp Yegya Ermeni Kilisesi
Semt: Eyüp
Yapım yılı: 1766–1832
Mezhep: Ermeni Gregoryen
Mimari Özellikleri: Yapı tek nefli, T planlıdır. Duvarlar taş malzeme üzerine sıvalıdır. Tonoz üzerine beşik çatıyla örtülmüştür. Yapıya bitişik bir çan kulesi bulunmaktadır.

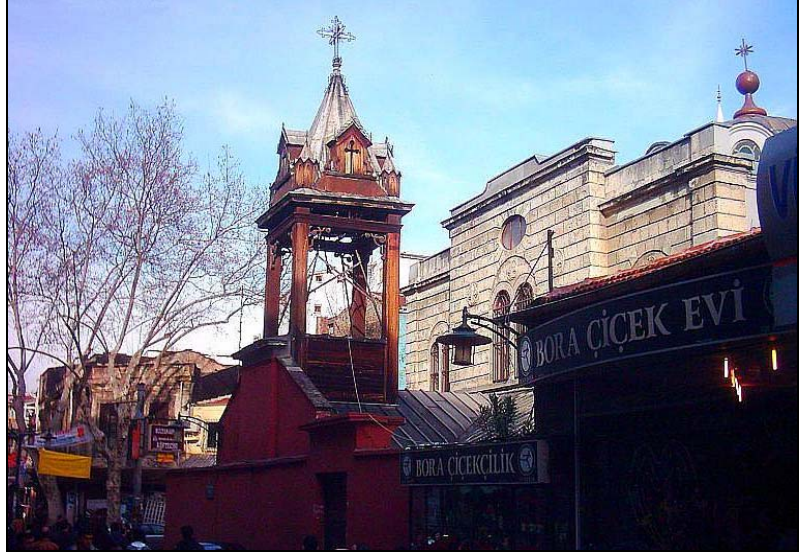
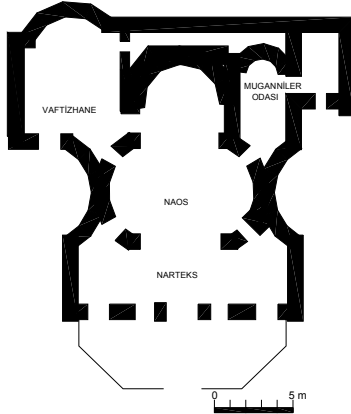

Katalog no: 18
Kilise adı: Surp Haç Ermeni Kilisesi
Semt: Kuruçeşme
Yapım yılı: 1797–1834
Mezhep: Ermeni Gregoryen
Mimari Özellikleri: Yapı tek nefli, T planlıdır. Duvarlar moloz taştır ve sıvalıdır. Örtü sistemi tonoz üzerine beşik çatılıdır. Yapıya bitişik metal bir çan kulesi bulunmaktadır.

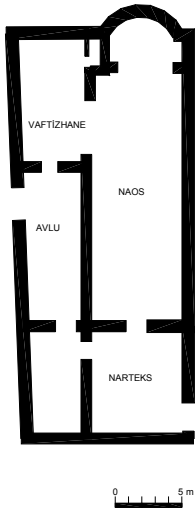
Katalog no: 19
Kilise adı: Surp Takavor Ermeni Kilisesi
Semt: Kadıköy
Yapım yılı: 18.yüzyıl sonu–1814–1858
Mezhep: Ermeni Gregoryen

Mimari Özellikleri: : Yapı merkezi planlıdır. İstanbul'daki barok üslupta inşa edilmiş nadir Ermeni Kiliseleri'nden biridir. Duvarlar taş malzemedir. Merkezi mekan küçük bir kubbeye örtülmüştür. Ahşap çan kulesi avlu girişinde yer alır.

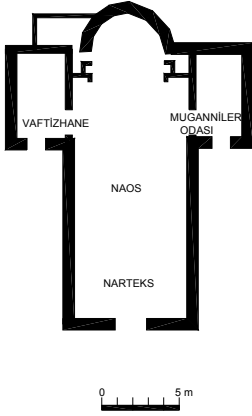

Katalog no: 20
Kilise adı: Surp Hovhannes Avedaraniç Ermeni Kilisesi
Semt: Narlıkapı
Yapım yılı: 1743-1807-1964
Mezhep: Ermeni Gregoryen

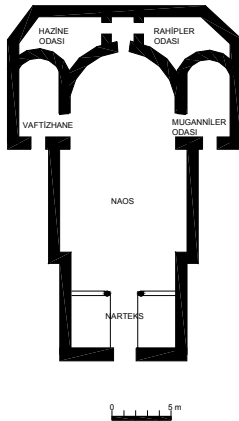
Mimari Özellikleri: Yapı tek neflidir, solda tek bir hücresi vardır. Duvarlar taş malzemedir. Örtü sistemi tonoz üzerine beşik çatıdır. Metal çan kulesi kuzey avlusunda yer alır.

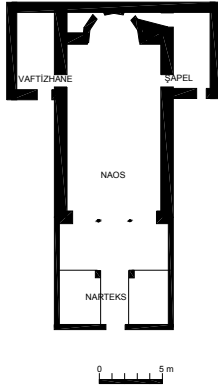
Katalog no: 24
Kilise adı: Surp Pırgıç Ermeni Kilisesi
Semt: Yedikule
Yapım yılı: 1834
Mezhep: Ermeni Gregoryen
Mimari Özellikleri: Yapı tek nefli, T planlıdır. Duvarlar taş üzerine sıvalıdır. Örtü sistemi tonoz üzerine beşik çatıdır. Çan kulesi narteks bölümünün üzerinde yer alır.

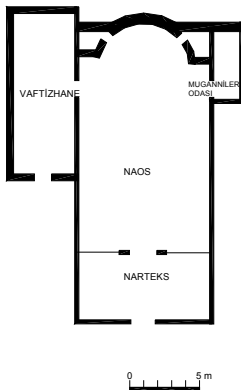
Katalog no: 25
Kilise adı: Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi
Semt: Kuzguncuk
Yapım yılı: 1835-1861
Mezhep: Ermeni Gregoryen
Mimari Özellikleri: Yapı tek nefli, T planlıdır. Duvarlar moloz taş, çift sıra tuğla almaşıktır. Yapı kubbe ile örtülmüştür.

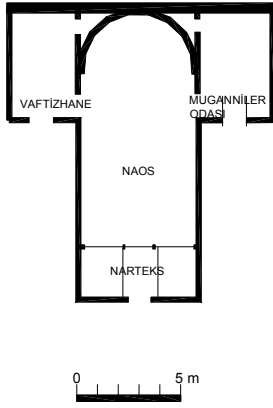
- Katalog no:** 30
Kilise adı: Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi
Semt: Bakırköy
Yapım yılı: 1844
Mezhep: Ermeni Gregoryen
Mimari Özellikleri: Yapı tek nefli, T planlıdır. Duvarlar taş üzerine sıvayla kaplanmıştır. Örtü sistemi tonoz üzerine beşik çatıdır. Çan kulesi bahçe giriş kapısı üzerinde yer alır.

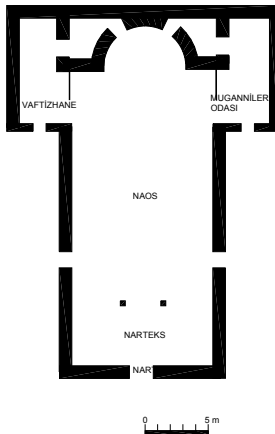
- Katalog no:** 31
Kilise adı: Surp Tateos Partoğomeos Ermeni Kilisesi
Semt: Yenikapı
Yapım yılı: 1846
Mezhep: Ermeni Gregoryen
Mimari özellikleri: Yapı dikdörtgen planlıdır, solda bir hücresi bulunur. Duvarlar taş üzerine sıvalıdır. Örtü sistemi tonoz üzerine beşik çatıdır.

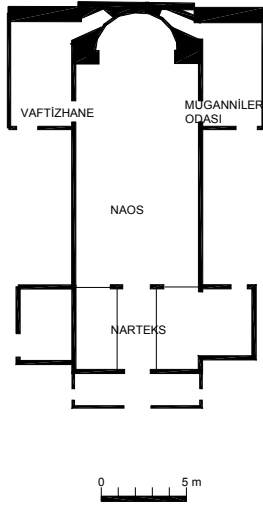
- Katalog no:** 33
Kilise adı: Surp Yergodasan Arakelotz Ermeni Kilisesi
Semt: Kandilli
Yapım yılı: 1846
Mezhep: Ermeni Gregoryen
Mimari Özellikleri: Yapı tek nefli, T planlıdır. Yapının duvarları betonarme üzerine ahşap kaplamadır. Örtü sistemi tonoz üzerine beşik çatıdır. Narteks bölümü üzerinde, ahşap bir çan kulesi bulunmaktadır.

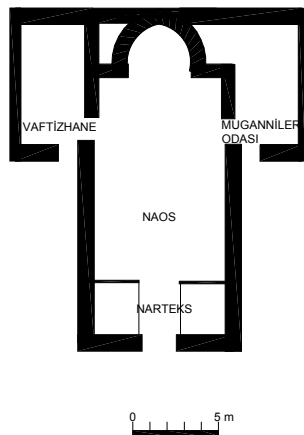
- Katalog no:** 34
Kilise adı: Surp Hovhannes Avedaraniç Ermeni Kilisesi
Semt: Gedikpaşa
Yapım yılı: 1846-1876-1904
Mezhep: Ermeni Gregoryen
Mimari Özellikleri: Yapı tek nefli ve T planlıdır. Taş duvarları sıvalıdır. Örtü sistemi tonoz üzerine beşik çatıdır. Çan kulesi yapıya bitişiktir.

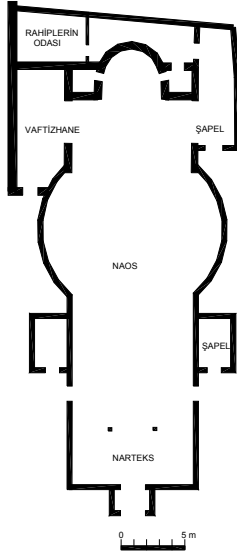
Katalog no: 36
Kilise adı: Surp Hripsime Ermeni Kilisesi
Semt: Büyükdere
Yapım yılı: 1848-1886
Mezhep: Ermeni Gregoryen
Mimari Özellikleri: Yapı tek nefli, T planlıdır. Duvarlar taş üzerine sıvalıdır. Örtü sistemi tonoz üzerine beşik çatıdır.

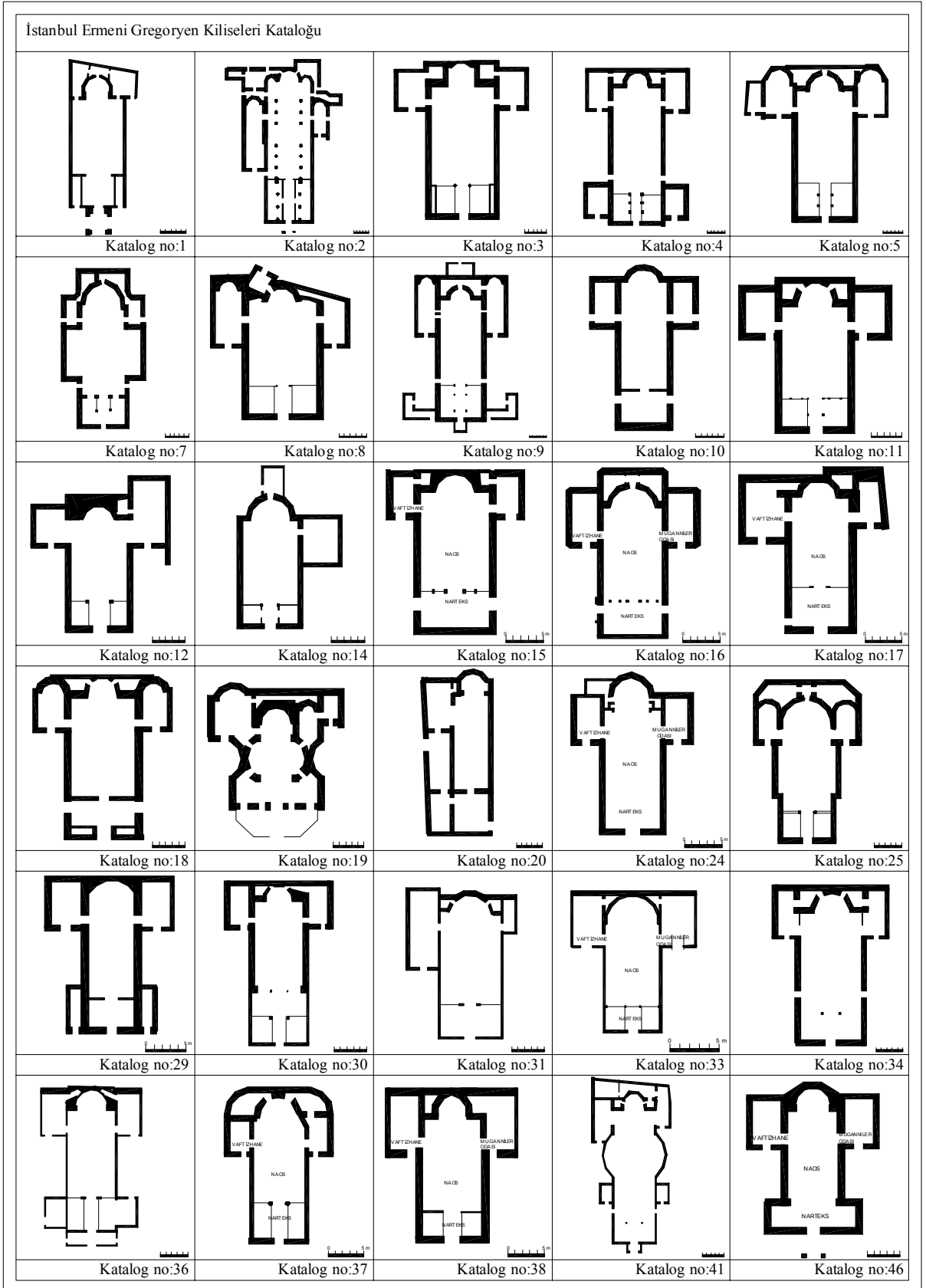

Katalog no: 38
Kilise adı: Surp Hagop Kilkhatir Ermeni Kilisesi
Semt: Samatya
Yapım yılı: 1856–1892
Mezhep: Ermeni Gregoryen
Mimari Özellikleri: Yapı tek nefli, T planlıdır. Duvarlar kesme taştır. Örtü sistemi tonoz üzerine beşik çatıdır. Bir adet çan kulesi bulunmaktadır.

Katalog no: 41
Kilise adı: Surp Vartanantz Ermeni Kilisesi
Semt: Feriköy
Yapım yılı: 1860-1931-1951
Mezhep: Ermeni Gregoryen
Mimari Özellikleri: Yapı tek nefli ve T planlıdır. Duvarlar taş malzeme üzerine sıvayla kaplanmıştır. Örtü sistemi tonoz üzerine beşik çatıdır. Çan kulesi narteks bölümünün üzerinde yer alır.

Şekil 4.3 İstanbul Ermeni Gregoryen Kiliseleri plan şemaları

Katalog kapsamında yalnızca İstanbul Ermeni Gregoryen Kiliseleri incelenmiştir.

4.5.1 İstanbul Ermeni Kiliseleri Mimari Özellikleri İnceleme Sonucu

İstanbul Ermeni Gregoryen Kiliseleri mimari olarak Anadolu'daki Ermeni Kiliseleri'nden farklı özellikler taşımaktadır. Anadolu'daki Ermeni Kiliseleri, merkezi planlıdır. Ana mekanın üzeri bir kasnakla yükselen külahla örtülmüştür Osmanlı Dönemi'ndeki kubbe yapımının yasak olmasıyla ilgili kararlardan sonra özel izinler dışında (Kuzguncuk Ermeni Kilisesi), İstanbul'da örtüsü kubbe olan kilise yapılmamıştır. İncelenen kiliselerin birkaç istisna dışında hepsi bazilikal T planlı ve tek neflidir. Üst örtüleri tonoz üzerine beşik çatıdır. Çoğunluğu kargir olarak inşa edilmiş olan kiliseler ilk olarak 15.yüzyılda yapılmaya başlanmıştır. Kiliselerin giriş kapıları her zaman bir avlu içinde bulunmaktadır. Doğu batı yönünde uzanan kiliselerin girişleri doğu tarafında yer almaktadır. Avludan geçilen narteks bölümleri ana mekandan demir parmaklıklarla, bazen de doğramalarla ayrılmaktadır. T plan şemasına sahip olan kiliselerin sol hücresi vaftizhane olarak sağ hücre ise mugannilerin odası olarak kullanılmaktadır. Kiliselerin çoğunda vaftizhane bölümlerinin avluya bakan kapıları vardır. Dua edip mum yakmaya gelenler ana mekana girmeden vaftizhane bölümünde de ibadet edebilirler. Absidin arkasında ise genellikle Rahip Odası ve Hazine Odası denilen 2 oda vardır. Genellikle mermer olarak yapılan absid bölümü yine mermer basamaklarla yükseltilmiştir. Ruhaniler dışında kimsenin çıkamadığı bir bölümdür. Narteks bölümünün üzerinde bulunan galeri katı koro mahalidir.

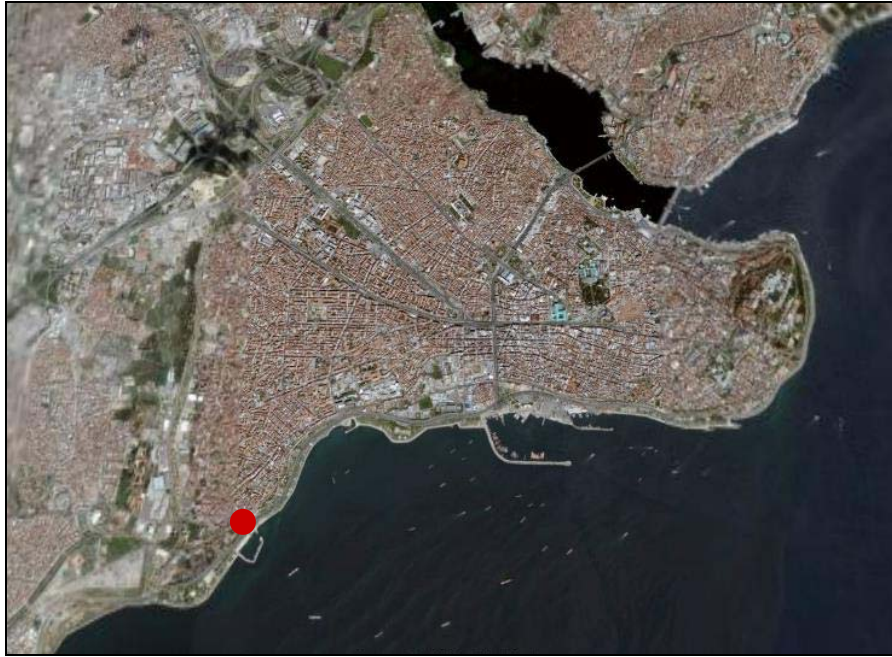
İstanbul Ermeni Gregoryen Kiliseleri'nin cepheleri genelde sade bir düzene sahiptir. Beşik çatıları ve dikdörtgen pencereleriyle birbirlerine benzer yapıdalardır. Kargir cephelerin çoğu sonraki dönemlerde sıvanmıştır.

İstanbul Ermeni Kiliselerin çan kuleleri bazen yapıya bitişik bazen üzerinde, bazen de ayrı olarak inşa edilmişlerdir.

5. NARLIKAPI SEMTİ

5.1 Konumu

Narlıkapı semti, İstanbul ilinin güneybatısında, Marmara Denizi kıyısında yer almaktadır. Fatih ilçesi sınırları içindedir ve batısında Yedikule, doğusunda ise Samatya semtleri bulunmaktadır. Semt, Marmara deniz surları üzerinde bulunan “Narlı Kapı” sebebiyle bu adı almıştır. Bu kapı Yedikule kara surları ile deniz surlarının birleştiği noktada bulunan Mermer Kule’den sonraki ilk kapıdır ve semtin merkezidir. Narlıkapı semti güneyde Kennedy Caddesi’yle sınırlanmaktadır.

Şekil 5.1 Tarihi Yarımada içinde Narlıkapı semtinin konumu

5.2 Coğrafi Özellikleri

Narlıkapı semtinin kurulu olduğu arazi hafif dalgalı, yer yer derince vadilerle kesilmiş, yüksekliğin ortalama 100–200 m olduğu bir arazidir. Bölgeyi kuzeyden sınırlayan, denize paralel yükselen sırtlar yerleşimin ana fiziksel verilerini oluşturur. Sokaklar da topografyaya uygun olarak denize paraleldir. Samatya ve çevresinin kumluk bir yapısı vardır. Bu bölge 3.zaman tabakasıdır ve mercanlı, boz marnlı, maktranlı kalkerler burada çok yer tutar (Çetin, 1998:1,3).

5.3 Tarihsel Gelişimi

Narlıkapı'yı içine alan Samatya bölgesinin, İstanbul'un yerleşim tarihinden daha eskiye dayanan bir tarihi vardır. Yunanistan'dan Dorlar'ın istilasıyla kaçan Megaralılar'ın* komutanı Byzas buraya geldiğinde Samatya'da bir köy olduğu bilinmektedir. Daha sonra Byzas burda Byzantion kentini kurmuştur (İ.Ö. 660)(Özgan, 1991:5).

İ.Ö. 280'de Galat akımı sırasında bölgedeki krallıklardan Bitynalıların Roma koruması istemeleri ve daha sonra topraklarını Roma'ya bırakmalarıyla Byzantion Roma'ya bağlanmıştır (Özgan,1991:5). İ.Ö 330'da Roma İmparatoru Constantinus, kenti başkent yapmış ve Byzantion, Constantinopolis olmuştur. Bu dönemde Samatya'nın denizcilikle uğraşan bir köy görünümünde olduğu bilinmektedir.

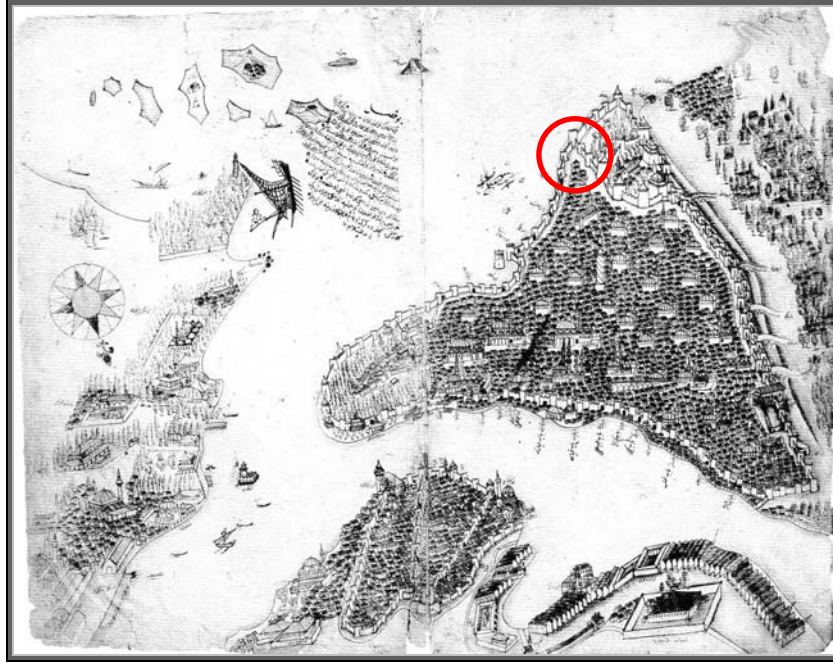
395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması nedeni ile İstanbul Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti olmuştur. Bizans Dönemi'nde Samatya, 1.Theodosius surlarının yapılmasıyla sur içinde kalmıştır. Bu dönemde Samatya şehrin az iskan edilmiş bir bölgesi olarak görülmektedir (Çetin, 1998:7).

4.yüzyılda kente Trakya'dan getirilerek yerleştirilen halkın, Samatya'nın etnik kimliğini oluşturduğu söylenebilir. 5.yüzyılda Narlıkapı'da inşa edilen Hagios İoannes Studius Manastırı semtin dini bir merkez olarak gelişmesini sağlamıştır. İstanbul sur kapılarının en eskilerinden biri olan Narlı Kapı da o dönemde kilisenin adıyla anılmaktadır. Bizans döneminde İstanbul'un önemli kiliselerinden biri olan bu yapı 463 yılında Roma'dan İstanbul'a göç eden Studius adlı patrisyen** tarafından yaptırılmıştır. İstanbul'da bulunan bütün millet ve mezheplere mensup papazların, burada aralıksız ibadet ettikleri söylenmektedir. İmparatorun da kilisenin yortusu olan 29 Ağustos da deniz yoluyla Narlıkapı'ya geldiği ve muhteşem bir merasimle kiliseye girerek ayine katıldığı belirtilmektedir (Kömürciyan,1988: 68–69). 15.yüzyıl sonunda İmrahor İlyas Bey tarafından camiye çevrilmiş olan kilise, 1894 yılındaki depremde çok hasar görmüştür (Belge,2004: 138).

* Megara: Yunanistan'ın Attiki ilinde, Saron Körfezi'nde yerleşim bölgesi.

** Roma'da, kral kovulduktan sonra egemen olan ve senatoda örgütlenmiş toprak sahibi sosyal sınıf.

İstanbul'un fethiyle birlikte Osmanlı başkenti Edirne'den İstanbul'a taşınmıştır. İstanbul'un kent halkına dokunulmamıştır. Fatih, fethedilen topraklardan ve Anadolu'dan Ermeni aileleri getirterek Samatya ve çevresine yerleştirmiştir. Semt uzun yıllar Ermeni semti olma özelliğini korumuştur. Fatih, Samatya'da Rumlara ait olan Sulumanastır* Kilisesi'ni de Ermenilere vermiş ve bu kilise Patrikhane'nin 1641 yılında Kumkapı'ya taşınmasına kadar Patrikhane Kilisesi olarak kullanılmıştır (Kömürçiyen, 1988:73). Samatya'daki iskan hareketleri Ermeni halkın bu semte yerleştirilmesiyle sınırlı kalmamıştır. Fethin hemen sonrasında tekke ve mescitler yapılarak semtte bir Müslüman nüfus oluşturulmaya çalışılmıştır. Sancaktar Hayreddin Mescidi ve Tekkesi bu dönemde, Abdi Çelebi Camii ve Ağa Hamamı da 16.yüzyılda yapılmıştır (Çetin,1998: 10).

Şekil 5.2 1584 tarihli Lokman Çelebi Haritası'nda İstanbul ve Narlıkapı (Kayra, 1990)

Samatya ve Narlıkapı'yla ilgili bilgi veren Kömürçiyen, o dönemde kapatılmış olan ancak önceki dönemlerde bölgede bulunan meyhanelerden söz etmektedir. Kömürçiyen, deniz üzerinde, ariflere mahsus olan meyhanelerde, papazların içki içerek keyif yaptıklarından bahsetmektedir (Kömürçiyen, 1988:2).

18. yüzyılda Narlıkapı sahilinde, bugünkü Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi'nin yerinde, İstanbul'un ilk Ermeni hastanesi inşa edilmiştir. 18.yüzyıl sonlarında Samatya'da binden fazla

* Günümüzde Surp Kevork Kilisesi olarak anılan kilise, altındaki ayazmadan dolayı bu adı almıştır.

Ermeni hanesi olduğu söylenmektedir.

2.Mahmut (1809–1839) döneminden itibaren Rum ve Ermeni cemaatlerine ait kiliselerin yeniden yapımına ve onarımına izin verilmiştir. Semtin günümüzde ayakta olan kiliselerin çoğunun yapım veya onarım tarihi de o döneme rastlamaktadır.(Çetin, 1998:13).

1890 yılında demiryolu yapımı sırasında semtin dokusu oldukça zarar görmüştür. Surların bazı bölümleri yıkılmış veya tahrip edilmiştir (Çetin, 1998:13).

Şekil 5.3 1919’da Alexandre Raymond tarafından hazırlanan İstanbul Haritası’nda Narlıkapı semti ve çevresi (Kayra, 1990)

Cumhuriyet Dönemi’ne gelindiğinde özellikle 1950’li yıllarda, İstanbul’un Anadolu’dan giderek artan ölçüde göç alması sebebiyle, Samatya semti bir Ermeni-Rum semti olmaktan çıkmış; 6–7 Eylül olayları sonrasında Rum nüfusun da iyice azalmasıyla Ermenilerin de bulunduğu bir Müslüman semti kimliği almıştır (Çetin,1998:13).

1950–1960 yıllarında düzensiz bir imar ve istimlâk hareketi yaşanmıştır. Bu dönemde yapılan Sirkeci-Florya sahil yolu Samatya semtini denizden kopararak, kıyı dokusunu yok etmiş; yolun geçeceği alan üzerinde kalan pek çok ahşap yapı da yıkılmıştır (Çetin,1998: 15).

Nüfusun sürekli artmasıyla birlikte, 2–3 katlı kargir ve ahşap yapılar yerlerini apartmanlara bırakmıştır. 1965 yılında Kat Mülkiyeti Kanunu’nun da çıkmasıyla, kent alanlarındaki arsaların değeri artmış ve çok katlı yapılar yapılmaya başlanmıştır. Ancak Samatya’da arsa fiyatları diğer semtlere göre daha az artmış ve 2–3 katlı kargir doku nispeten korunmuştur

(Çetin, 1998: 15).

1970’li yıllarda tüm İstanbul’da olduğu gibi Samatya’daki Ermeni halkın da bir kısmı Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir. Bu göçler semtin etnik kimliğinin tamamen değişmesine sebep olmuştur. 1980’li yıllarda kıyı düzenlemeleri yapılmış, Narlıkapı ve Samatya’nın da üzerinde bulunduğu sahil yolu gecekondulardan ve imalathanelerden temizlenmiş, parklar ve yeşil alanlar düzenlenmiştir (Çetin,1998: 15).

Günümüzde Narlıkapı ve çevresi orta gelir düzeyinde halkın yaşadığı bir semt olarak görülmektedir. Küçük atölyeler ve dükkanlarla çevrili olan semt, bakımsız olmasına rağmen 2–3 katlı kargir ve ahşap yapıların oluşturduğu dokusunu nispeten koruyabilmiştir.

5.4 Surlar ve Narlı Kapı

– Surlar

İstanbul kenti kurulduğundan beri 4 kez surlarla çevrilmiştir. Bunlardan birincisi kente İ.Ö. 7. yüzyılda yerleşen Megaralıların hükümdarı olan Byzas tarafından inşa ettirilen Byzantion surlarıdır. Bu surlar bugünkü Topkapı Sarayı’nın bulunduğu Akropolis Tepesi’ni ve onun çevresindeki küçük kenti koruyan surlardı (Özsoy, 2000:23)(Şekil 5.5).

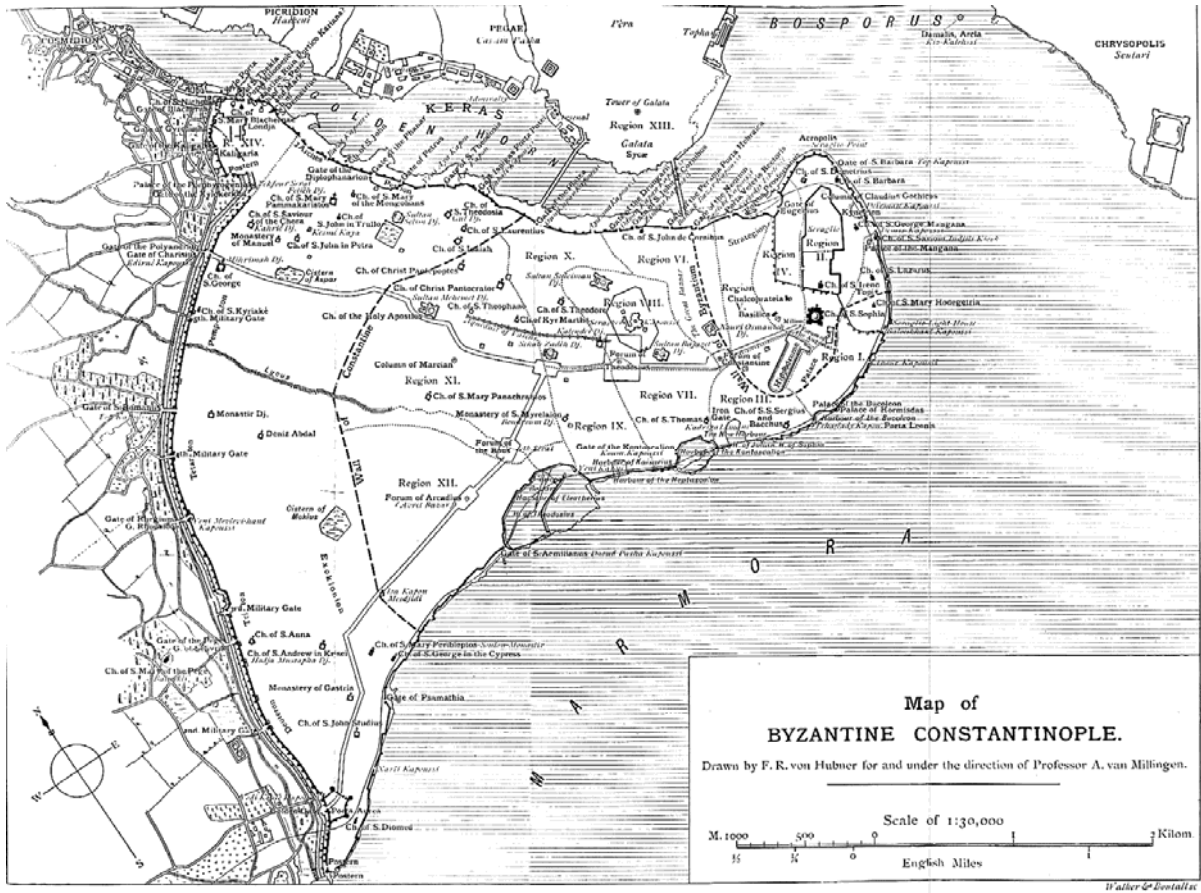
Byzantion Surları kenti 196 yılında kuşatan Septimus Severus tarafından yıktırılmış ve onun adını taşıyan ikinci sur kuşağı yapılmıştır (Şekil 5.5).

Üçüncü sur kuşağı İstanbul’u Roma İmparatorluğu’nun ikinci başkenti yapan 1.Constantinus tarafından inşa ettirilmiştir. Septimus Severus Surları’nın bir hayli dışında olan bu surlar Marmara yönünde Cerrahpaşa ile Haliç yönünde Fener arasında yer almaktaydı (Şekil 5.5).

Theodosius döneminde yapımına başlanan son sur kuşağı ise Marmara yönünde Yedikule, Haliç yönünde ise Ayvansaray’a kadar genişletildi (Şekil 5.5). 21 km’ye yaklaşan uzunluğuyla Surlar Avrupa’nın en uzun savunma yapılarından (Anonim, 1994:67–68). Theodosius Surları, İstanbul kentinin fiziksel, sembolik ve tarihsel açıdan tanımlayıcılarıdır.

Tezimizin konusu olan Narlıkapı semti, Marmara Deniz Surları kapılarından biri olan Narlı Kapı çevresinde gelişmiştir. Marmara Deniz Surları, Sarayburnu’ndan başlayarak Yedikule Kara surlarının başladığı noktada bulunan Mermer Kule’ye kadar uzanmaktadır ve uzunluğu 8260 m.dir (Belge, 2004: 45). Marmara Surları üzerindeki başlıca kapılar, Sarayburnu’ndan Yedikule’ye doğru şöyle sıralanmaktadır:

1.Top Kapısı (St.Barbara Kapısı), 2.Değirmen Kapısı (Osmanlı döneminde açılmıştır), 3.Demirkapı, 4.Aya Yorgi Kapısı, 5.Mangana Kapısı, 6.Ayia Maria Hodegetria Manastırı Kapısı,7.Balikhane Kapısı, 8.Ahırkapı, 9. Bukoleon Sarayı Kapısı, 10.Bukolen Sarayı İmparatorluk Kapısı, 11.Aslanlı Kapı ya da Çatladı Kapı (Porta Leonis), 12.Küçük Ayasofya Kapısı, 13.Kadırğa Limanı Kapısı (Sofia Kapısı), 14.Kumkapı (Contoscalion Kapısı), 15.Yeni Kapı (Vlanga Kapısı), 16.Davutpaşa Kapısı, 17.Samatya Kapısı (Psamathia Kapısı), 18.Narlı Kapı (Ayios İoannes Studius Kapısı), 19.Mermer Kule Kapısı ya da Debağkapı (Ayios Hoistos Poterni) (Özsoy, 2000:39-40).

Şekil 5.4 Alexander van Millingen tarafından hazırlanmış detaylı Bizans dönemi İstanbul haritası (1899)

– Narlı Kapı

İsmi zamanında etrafında bulunan nar ağaçlarından alan Narlı Kapı, İstanbul'un en eski sur kapılarından biridir. Narlı Kapı'nın Bizans Dönemi'ndeki adı Ayios İoannes Studius'tur (Porta Ayios Yanis). Bu ad günümüzde İmrahor Camii olarak bilinen Hagios İoannes Kilisesi'nden dolayı kapıya verilmiştir. Bizans Dönemi'nde imparatorlar kiliseye deniz yoluyla gelirler ve kapıyı kullanırlarmış. Yüksek bir kapı olan Narlıkapı halen ayakta. Marmara Sur kapılarından biri olan kapı, Mermer Kule ile Samatya Kapısı arasında yer almaktadır.

Tezimizin konusu olan Narlıkapı Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi'nin bugün kullanılmayan arka girişine çok yakın olan kapının, 20.yüzyıl ortalarına kadar kiliseye ulaşım için kullanıldığı bilinmektedir. Dar bir geçiş olması ve ulaşımın zor olması sebebiyle, güney cephesindeki yol doldurulduktan sonra bu giriş pek kullanılmamaya başlanmıştır. Günümüzde Narlıkapı ve surlarla, kilise arasında kalan yol güvenlik sebebiyle kapatılmıştır. Kapı da demir parmaklıklar ve kilitlerle kapatılmış ve kullanılmamaktadır.

Şekil 5.5 Narlı Kapı' nın Kilise tarafından eski ve yeni görünüşü (1920'ler – 2006)

Şekil 5.6 Narlı Kapı üzerindeki kitabe

6. NARLIKAPI SURP HOVHANNES ERMENİ KİLİSESİ (ESKİ NARLIKAPI ERMENİ HASTANESİ)

6.1 Konumu

Narlıkapı Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi; İstanbul Fatih İlçesi, Narlıkapı semtinde, İmrahor-İlyas bey Mahallesi'nde, 608 Pafta, 328 Ada, 1287 numaralı parselde yer almaktadır. Kilise, Kennedy ve Narlıkapı Caddeleri'nin arasında, sur dışındaki set üzerinde bulunmaktadır. Hemen arkasında Marmara Deniz Surları ve Narlı Kapı yer almaktadır (Barış, 1975: 22).

Şekil 6.1 Narlıkapı Surp Hovhannes Kilisesi Hava Fotoğrafi

6.2 Tarihçesi

Günümüzde kilise olarak kullanılan yapı, İstanbul'un ilk Ermeni hastanesi olarak, Narlıkapı semtinde sur dışında inşa edilmiştir. 1743 yılında, Ermenilerin kendilerine ait bir hastanelerinin olmaması ve şehirde veba salgınının yayılması sebebiyle Nalyan Hagop Patrik'in önderliğinde Ermeni cemaati, hastane yapmak için padişah'tan uygun bir yer talebinde bulunmuştur. Sultan 1.Mahmut'un fermanıyla, Narlıkapı sahilinde yapılmasına izin verilen hastane, Züğürt Yaylası denilen fakir ve evsizlerin barındığı alana çok yakın olarak

kurulmuş, evsiz ve düşkünlere de hizmet etmiştir (Kömürçiyen, 1988:70).

Hastanenin ilk dönemi hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. 24 yataklı küçük bir hastane olarak kurulduğu bilinmektedir. 1755 yılında Sultan 3.Osman'dan alınan ikinci bir fermanla da hastanenin hizmete vermeye devam etmesi sağlanmıştır (Yarman, 2002:450).

Şekil 6.2 Narlıkapı Hastanesi'nde papaz ve hekimbaşı İstapan'ın hastaları tedavisini anlatan 1822 tarihli tablo

1777 yılında yenilenen hastaneye, ihtiyaçları karşılamaması nedeniyle, sürekli olarak yeni bölümler ilave edildiği bilinmektedir. Hastane deniz kenarında olduğu için, dalgaların verdiği zararı önlemek amacıyla 1781 yılında sahil doldurulmuştur. Kısa bir süre sonra binanın ihtiyaca cevap veremediği anlaşılmış ve hastanenin genişletilmesine karar verilmiştir. 1789 yılında Abuçehli (Eğinli) Hanım'ın oğlu Mahdesi Ohannes Amira, hastanenin karşısındaki kereste deposunu hediye etmesi hastanenin genişletilmesi için fırsat yaratmıştır. Yaklaşık 600 arşın (yaklaşık 420 metrekare) büyüklüğündeki deponun üst katından hastaneyi genişletmek, alt kattan ise gıda ve temizlik hizmetleri için yararlanılması düşünülmüştür. Ancak depo ve hastane binasının eski ve bakımsız olması daha büyük ve hastane işlevine uygun bir bina ihtiyacını arttırmıştı. Bunun üzerine yenilenen binanın hasta kapasitesi 100-120'ye çıkarılmıştır. Aynı dönemde 10-15 yaşının ve 20-25 akıl hastasının hastanede barındığı bilinmektedir (Yarman,2002: 450-451).

1807 yılında hastaneye Surp Hovhannes Kilisesi'nin eklendiği söylenmektedir. Hastanenin ibadet mekanı olarak kullanılan bugünkü vaftizhane bölümü (Surp Hagop Şapeli)...Kilisenin eklenmesi hastane işlevinin diğer yapılarda devam etmesi ve önceden hastane olarak kullanıldığı düşünülen bugünkü ana mekanın kilise işlevini almasıyla açıklanabilir.

1815–1824 yıllarında İstanbul'da doktorluk yapmış Doktor Brayer, hastanenin bir tarafında normal hastaların diğer tarafında ise akıl hastalarının tedavi edildiğini belirtmiştir. Doktor Brayer hastanenin Avrupa'da bulunan aynı cins tarihi yapılara benzemediğini ve yerinin müsait olmamasına rağmen medeniyet alanında atılmış önemli bir adım olduğunu belirtmiştir (Barış, 1975: 25). Ancak bazı kaynaklara göre, hastanede akıl hastalarına kötü muamele ediliyordu. Akıl hastaları ölüme terk ediliyor, zincir ve sopayla zapt ediliyorlardı (bolsohays.com).

Kazaz Harutyun Amira Bezciyan'ın bir akrabası olan Nişan Ağa Nuryan'ın verdiği bilgiye göre kilisenin bodrumu hastane olarak kullanılmakta ve kilisenin karşısındaki binada da akıl hastaları barınmaktaydı.

Bu hastanede ve Beyoğlu'nda bulunan diğer Ermeni hastanesinde* Ermeni cemaatinin hastaları tedavi edilmekte, düşkünler ve evsizler barındırılmaktaydı. Aynı zamanda bu hastanelerde akıl hastaları için de ayrı bölümler bulunmaktaydı (Yarman, 2002:450).

Yine Nişan Ağa Nuryan'ın verdiği bilgiye göre, “Vortvodz Vorodman” denilen Aralık sonlarına tarihlenen yortu gününde Narlıkapı Hastanesi'nde, cemaatin ileri gelenleri olan amiralar, sandallarla Surp Hovhannes Kilisesi'nin iskelesine gelirler ve büyük harcamalar yapılarak hazırlanan yemek masalarında yemekler yendikten sonra kendi aralarında büyük bağışlar toplarlarmış. Bu ziyaretlerin birinde, kilisedeki ayin sırasında, akıl hastalarından birinin sesi ayin sesini bastırmıştır. Sağlık koşullarının yetersiz olduğu bir yerde yaşayan akıl hastalarının haykırıları Kazaz Harutyun Amira Bezciyan'ı** derinden yaralamış ve yeni bir hastane yapılması için çalışmalara başlamıştır.

Faaliyette olan her iki hastanenin tıbbi açıdan cemaatin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olmalarının yanı sıra, birbirlerinden uzak olmaları da yönetim sorunları yaratıyordu. Toplu ulaşım araçlarının olmadığı, ata binmenin gayrimüslimler için özel izne tabi bulunduğu bir

* 18. yüzyılda, Beyoğlu'nda kurulmuş olan Surp Harutyun Ermeni Hastanesi

** Darphane emini ve II. Mahmut'un danışmanı olan amira (Ermeni yönetici), cemaat arasında hayırseverliliği ve ileri görüşlülüğü ile tanınmıştır.

dönemde hastaneler arasındaki bu mesafe, hastane mütevelli heyetlerinin her iki kuruma yapacakları idari ve maddi yardıma ciddi sınırlamalar getiriyordu. Bu durum hastalara verilen sağlık hizmetlerinde aksamalara yol açıyordu. Aynı zamanda her iki semtin havası da bir hastane için sağlıksız bulunuyordu. Kazaz Harutyun Amira ve diğer amiralar hastane için en uygun mekanın sur dışında, temiz havasıyla bilinen Yedikule semtinde kurulmasına karar vermişler ve bunun üzerine 1834 yılında Surp Pırgiç Hastanesi kurulmuştur. İki hastaneden toplam 350 hasta Yedikule'ye taşınmıştır. Bu tarihten sonra Narlıkapı'daki yapı kilise olarak kullanılmaya devam etmiştir (Yarman, 2002:451–452)

Kilisenin girişi, Sirkeci-Florya sahil yolunun yapılmasından sonra güney cephesine alınmıştır. 1963–1964 yıllarında yapılan onarımlarda kilisenin üst örtüsü değişmiş, cephesi yenilenmiştir

6.3 Mimari Özellikleri

6.3.1 Plan Özellikleri

Narlıkapı Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi, İstanbul Ermeni Kiliseleri mimarisinin genel özelliklerini büyük ölçüde taşımaktadır. Tek nefli ve bazilikal planlıdır. İstanbul Ermeni Kiliseleri'nde genellikle ana mekanın sağında ve solunda iki hücrenin yer aldığı T plan şemasından oluşmaktadır; ancak bu kilisede sadece sol hücre bulunmaktadır. Bu özelliğin kilisenin ilk önce hastane olarak yapılmış olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Kilise, hastane döneminden itibaren yapılmış olan ek binalarla iç içe geçmiştir. Ana mekanın (naos) altında bir bodrum kat bulunmaktadır. Narteks kısmı ise altta bir bodrum, üstte de iki kat olma üzere dört katlıdır.

Yapının girişi güney cephesinden, sahil tarafından sağlanmaktadır. 1957–1960 yıllarında sahil yolunun yapılmasından sonra, kilisenin kuzey cephesinde yer alan avlu kapısı kapatılmış; bu kapı kullanılmaya başlanmıştır. Giriş yol seviyesinden dört adet basamak çıkılarak sağlanmakta ve narteks bölümüne girilmektedir. Kilisenin narteks bölümü yaklaşık 7.50 m x 7 m ölçülerindedir ve ana ibadet mekanından bir kapıyla ayrılmaktadır. Bu bölümün duvarları ince yonu taşır; döşeme ise karo simanla kaplanmıştır. Narteksin doğusunda kilise ana mekanı (naos); kuzeyinde eski girişin sağlandığı avluya giden kapı; batısında ise papaz odası. kilise yönetiminin toplantı odası ve bodrum kata ve üst katlara çıkan merdiven kovası bulunmaktadır (Şekil 6.3).

Kilise ana mekanı yaklaşık 22 m uzunluğunda ve 6.5 m genişliğindedir; doğu ucunda 2.8 m yarıçapında bir absid yer alır. Absid bölümü ahşap bir korkulukla naostan ayrılmaktadır

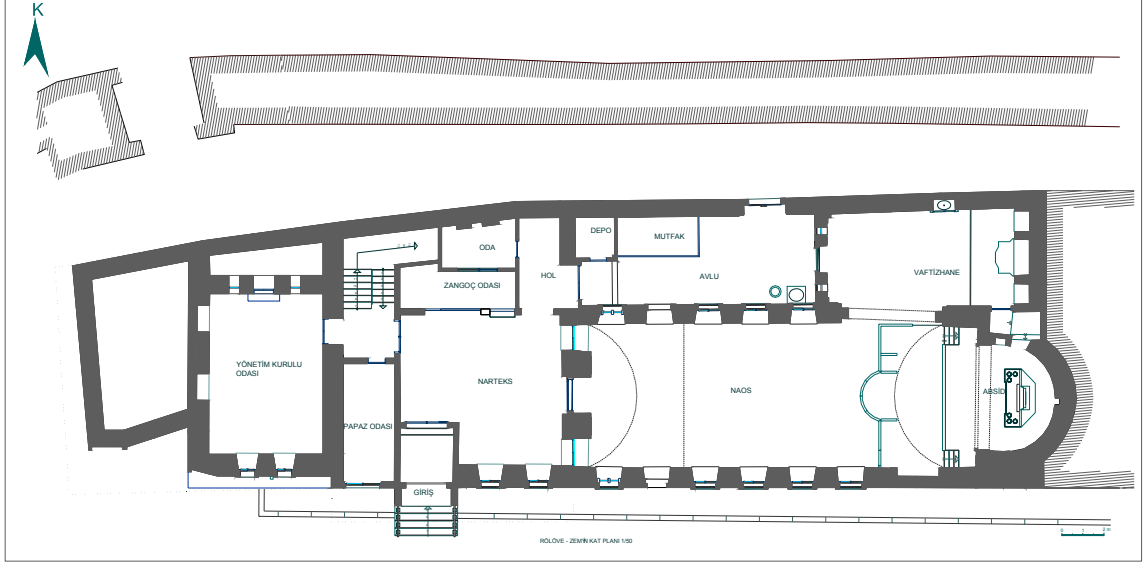
(Şekil 6.4). Duvarlar kaba yonu taş olarak inşa edilmiştir. Ana mekanın güneyinde biri kapatılmış yedi pencere, kuzeyinde ise yine bir tanesi kapatılmış beş pencere yer almaktadır. Döşemeler narteksten başlayarak vaftizhaneye kadar karo simanla kaplanmıştır. Ana mekan, İstanbul'daki Ermeni Gregoryen Kiliseleri'nin çoğunda görüldüğü üzere tonozla geçilmiş ve beşik çatıyla örtülmüştür. Yapının dış duvarları 85–95 cm kalınlığındadır.

Kilisenin ana mekanına kemerli bir geçişle bağlanan mekan, hastane döneminde şapel olarak yapılmış, günümüzde ise vaftizhane olarak kullanılmaktadır. Yaklaşık 4.5 m x 9 m büyüklüğünde olan vaftizhanenin üzeri ayrı bir tonoz ile geçilmiş ve kilisede olduğu gibi beşik çatıyla örtülmüştür (Şekil 6.5). Mekanı kuzey avlusundan ayıran batı duvarı 1964 yılındaki onarım sırasında yıkılmış ve yeniden yapılmıştır. Duvar üzerinde avluya açılan bir kapı ve iki pencere yer almaktadır.

Girişinin üst kısmında 6.5 m x 5 m ölçülerinde galeri katı bulunmaktadır. Girişi narteksin üzerindeki salondan sağlanan galeri bölümü, koronun bulunduğu bölümdür (Şekil 6.6).

Arka avlu kuzeyde bahçe duvarı, güneyde kilise ana mekanı ve doğusunda da vaftizhaneye sınırlandırılmıştır. Avlu kapısıyla surlar ve bahçe duvarları arasında, 1960 öncesinde Narlı Kapı'dan geçilerek kiliseye girişin sağlandığı yol bulunmaktadır. Kilise kuzey bahçe duvarı ve surlar arasında yaklaşık 3.50 m genişliğinde bir yol bulunmaktadır (Şekil 6.7). Avlunun kuzeyine mutfak olarak kullanılan muhdes bir bölüm eklenmiştir. Çan kulesi de kuzey avlusunda yer almaktadır. Vaftizhanenin batı duvarı boyunca ilerleyen çelik putrellerle döşemeye ulaşan, aynı zamanda avlu duvarlarına taşıtılan çan kulesi; çelik konstrüksiyon olarak inşa edilmiştir (Şekil 6.8). Avlu döşemesi mozaik taştır. Avlunun üzerinin bir kısmı oluklu galvaniz levhayla kapatılmıştır. Döşemesi 25 cm x 25 cm'lik karo mozaik taşla kaplıdır.

Narteksin batısında 5.65 m x 2.75 m büyüklüğündeki papaz odası yer almaktadır. Papaz odasının kuzeyinde kilise yönetiminin toplantılarını yaptığı bir salon ve boş bir mekan bulunmaktadır. Papaz odasının ana cepheye açılan bir penceresi bulunmaktadır.

Şekil 6.3 Zemin Kat Planı

Şekil 6.4 Narteks ve kilise ana mekanı girişi

Şekil 6.5 Kilise ana mekanı (naos)

Şekil 6.6 Vaftizhane Bölümü

Şekil 6.7 Naos giriş kapısı ve galeri katı

Şekil 6.8 Kuzey avlusu

Şekil 6.9 Çan Kulesi

Yapının bodrum katında detaylı ölçü alınamamış sadece gözlem yapılabilmektedir. Varcan Barış'ın verdiği bilgilere göre bodrum kat 41 m x 14.25 m büyüklüğündedir. Absidin altında ölü odası; vaftizhane bölümünün altında ise depolar bulunmaktadır. Batıya doğru bir kuyu, iki sarnıç, depolar ve tuvaletler bulunmaktadır. Kilisenin zangoçu ve ailesinin kaldığı odalar ile tesisat odaları olarak kullanılan bölümde sık sık değişiklikler yapıldığı ve bölüntülerin değiştirildiği belirtilmiştir.

Narteks bölümünün üst katında Ermeni cemaatinin kullandığı Sivaslıyanlar Salonu bulunmaktadır. Salon cemaatin ayin sonrası kutlama veya cenaze merasimleri için kullanılmaktadır. Salonun güney cephesinde altı pencere bulunmaktadır.

Yapının bodrumunda ve üst katlarında ölçü alınmasına güvenlik sebebiyle, kilise görevlileri tarafından izin verilmemiştir.

6.3.2 Cephe Özellikleri

Batısında ve doğusunda yapılar olan kilisenin iki cephesi görünür durumdadır. Kilise ana mekanının olduğu bölüm bodrumla birlikte iki katlıdır. Giriş bölümü ve papaz odasının

bulunduğu yapının batı kanadı ise dört katlıdır. Yapının örtü sistemi beşik çatıdır; çatı marsilya kiremidiyle kaplanmıştır. Giriş bölümünün üzeri teras çatıyla örtülmüştür. Terasın gerisinde, ek bir kat daha gözlenmektedir (Şekil 6.9).

Kilisenin ön cephesi sahil yolu üzerindeki güney cephesidir. Bu giriş 1957–1960 yıllarında sahilin doldurulmasından sonra açılmıştır. Giriş kapısına ulaşan beş basamaktan ilki asfaltın daha sonra yükselmesiyle hemzemin kalmıştır. Giriş, üçgen kemer söveli bir giriş açıklığı ve yarım daire kemerli metal kapıyla sağlanmaktadır. Giriş kapısının batısı taş taklidi sıva ile doğusu ise sıralı ince yonu taş ile kaplanmıştır (Şekil 6.10).

Kapının sol tarafında üçgen kemerli, sövesiz, çift kanatlı bir pencere; sağ tarafında ise yine üçgen kemerli, prekast beton söveli, çift kanatlı iki pencere yer alır. Kilise ana mekanın ilk penceresi iki tuğla kemerden oluşan, sabit bir penceredir. Bu pencereyi takip eden açıklık kapatılmıştır. Ana mekan aynı düzende devam eden dört adet yarım daire kemerli, prekast beton söveli pencereyle aydınlatılmaktadır. Güney cephesindeki tüm pencereler çift kanatlıdır ve önlerinde demir parmaklıklar bulunmaktadır (Şekil 6.11).

Bodrum kat boyunca sekiz pencere ve iki kapı bulunmaktadır. Bodrum pencereleri kareye yakın dikdörtgen şeklindedir ve çift kanatlıdır. Pencerelerde demir parmaklıklar ve tel örgüler bulunmaktadır. Bodrum pencereleri üzerindeki sıra dikdörtgenlerle süslü prekast söveler, yapı boyunca devam etmektedir.

Giriş bölümünün üzerindeki kat, çıkma yaparak genişletilmiştir. Üçgen kemerli altı pencerenin bulunduğu duvarlar sıvalıdır. İkinci katın üzerindeki ek kat ise geride bulunmakta ve ilk bakışta ön cepheden algılanmamaktadır.

Kilise ana mekanının kuzeyinde, 1960 öncesinde güney giriş yapılmadan önce kullanılan avlu ve giriş kapısı bulunmaktadır. Avlu içinde kilise ana mekanının kuzey cephesi ve vaftizhanenin batı cephesi görülmektedir. Kilisenin kuzey cephesi güney cephesiyle aynı düzendedir. Yarım daire kemerli pencereler, taş söveyle çevrelenmiştir. Çift kanatlı doğramalar ve üzerlerinde demir parmaklıklar bulunmaktadır. Cephe sıralı ince yonu taşla kaplanmıştır. Vaftizhane cephesinde ise artık kullanılmayan bir kapı ve iki yanında kemerli dar pencereler bulunmaktadır.

1960 öncesinde Narlı Kapı'dan geçilerek ulaşımın sağlandığı bu giriş günümüzde kullanılmamaktadır. Tüm yapının kuzey cephesi özgün avlu duvarı dışında özensiz ve düzensizdir. Avlu kapısı metaldir etrafında taş bir sövesi bulunmaktadır. Avlu duvarı taş

üzerine serpmeye sıvasıyla özgün görünümünü korumaktadır (Şekil 6.12). Cephenin geri kalanı düz sıvalıdır; düzensiz pencerelerle ve cephe üzerinde algılanan tesisat kanallarıyla estetik olmayan bir görünüme sahiptir (Şekil 6.13)

Kilisede pek çok hırsızlık olayı olduğundan dolayı arka cephede dikenli tellerle güvenlik sağlanmaya çalışılmış; Surlar ve kilise arasında kalan yolun iki tarafı da demir kapılarla kapatılmıştır.

6.3.3 Süslemeler

Surp Hovhannes Kilisesi iç görünüm ve cephe olarak İstanbul'daki diğer Ermeni kiliselerine göre sade bir kilisedir. İçerde kilise ana mekanının tonoz hizasında küçük haçlardan oluşan bir silme onun üzerinde de fretlerin* içinde çiçek madalyonları olan kabartma silme, boydan boya gitmektedir.

Absid kemeri içte ve dışta altın yaldızlı burma süslemelerle çevrelenmiştir. Üzerinde Ermenice altın yaldızlı yazılar bulunmaktadır. Absidin ortasında bulunan üç haçlı, alçıdan yapılmış sunak (atlar), mumlar ve haçlarla süslenmiştir.

1964 yılındaki onarımlar sırasında kilise iç ve dış duvarlarına yer yer mezar taşları yerleştirilerek süsleme yapılmıştır.

6.3.4 Kitabeler ve Duvarlara Yerleştirilmiş Mezar Taşları

Kilisenin içinde şapele ve hastaneye ait iki kitabe ile değişik dönemlerdeki onarımlar sırasında etraftan toplanarak iç ve dış duvarlara, süsleme amacıyla yerleştirilmiş çok sayıda mezar taşı bulunmaktadır. Kitabeler ve başlıca mezar taşları şunlardır:

–**Kitabe 1:** Ana giriş kapısının sol tarafında, narteksin batı duvarı üzerinde yer almakta olan mermer kitabe 1807 tarihini taşımaktadır. Bu kitabe aslında, hastane döneminde şapel olarak yapılmış olan ve bugünkü kilise ana mekanın solunda yer alan Surp Hovhannes Şapeli'nin yapım kitabesidir. Günümüzde Surp Hagop Şapeli adını almış olan bu mekan, vaftizhane olarak kullanılmaktadır. Kitabenin önceden şapelin batı cephesinde, dışarıda kapı üzerinde yer aldığı bilinmektedir. Kitabe kilisenin Başpiskopos Taniel'in ve Hovhannes'in patrikliği zamanında, halkın ve ileri gelenlerin yardımlarıyla yapıldığını açıklamaktadır (Şekil 6.10) (Barış, 1975:27–28).

* Fret: Düz bir silme üzerinde yer alan, gamalı haçlardan oluşan kabartma bezeme.

–**Kitabe 2:** Yönetim kurulu odasının güney duvarında yer alan kitabe 1794 tarihlidir. Mermerden oyulmuştur. Bu kitabenin Narlıkapı Hastanesi’nde değerli eşyaların saklandığı bölüme konulmuş olduğu düşünülmektedir. Çünkü kitabenin üzerindeki yazıdan bu odanın bir hatıra odası olduğu okunmaktadır. Ayrıca Aravelli Babaoğlu, Mahdes Garabed, Yeğisabet Mahdes ve oğlu Hayrabad Mahdes isimleri de kitabe üzerinde yer almaktadır. Kitabenin üzerine 1 Ocak 1794 tarihi kazınmıştır (Şekil 6.11) (Barış, 1975:23–24).

–**Mezar taşı 1:** Narteksin güney duvarı üzerinde iki pencere arasında yer almaktadır. Mermerden yapılmış olan mezar taşı, denizden çıkarılıp bu duvara yerleştirilmiştir. 1796 tarihli olan taşın üst kısmında çarımha gerilme sahnesi yer almaktadır. İsa başı öne eğik, gözleri kapalı bir şekilde ve sakallı olarak tasvir edilmiştir. Arka planda sembolik ağaçlar ve bitkiler çizilmiştir. Arkalarında bir kule gözükmekte ve solunda piramit çatılı, iki pencereyi bir yapı yer almaktadır. Kulenin sağında dik olarak yükselen, üstü düz bir kule daha çizilmiştir. İsa’nın sağlam yapılı vücudu sağ tarafından şiddetli olarak akan bir kan sızıntısıyla ters orantılıdır. Vücudundan kan fışkırmaz. Diğer legion’lar (askerler) sünger ve mızrak tutarak resmedilmişlerdir. Bu alçak kabartmanın altındaki yazı Ermenicedir ve beş satırdan oluşmaktadır. Tercümesi şu şekildedir: “Bu (eser) oda vakfına mütevellî ve Kudüs işçisi ihtiyar Bağdosar Papaza hatıradır. Sene 1796” (Şekil 6.12) (Barış, 1975:33).

–**Mezar taşı 2:** Kuzey avluda, kilise ana mekanının kuzey dış duvarı üzerinde yatay şekilde yer almaktadır. Küfeki taşından oyulmuş olan mezar taşının bir köşesi kırılmıştır. Taşın üst kısmında ortada daire şeklinde bir oyuk ve iki yanda altıgen motifler bulunmaktadır. Daha altta, yazıların üstünde yer alan bölümde de yan yana bir kadınla erkek silüeti göze çarpmaktadır. Bu kısmın altında yedi satırlık bir yazı yer almaktadır (Şekil 6.13).

–**Mezar taşı 3:** Kilise ana mekanı ile vaftizhane arasındaki kemerin sol üst köşesinde yer alan küfeki taşından yapılmış mezar taşıdır. Üzerinde beş satırlık bir yazı ve iki şekil bulunmaktadır. Üzerinde “bu mezar taşı 1681’de ölen Çengi Magar’a aittir” ibaresi okunmaktadır. Yazının altında sol kısımda üst üste aynı büyüklükte üç daire ve dikey olarak üç daireyi kesen, üst ucu az kıvrılmış bir bastondan oluşan ve saza benzer bir şekil işlenmiştir. Sağında alt kısmı oval, üst kısmı sivri, iç içe üçgen şeklinde bir şekil, taşa kazınmıştır. Bu şekiller, kitabede okuduğumuz Çengi Magar’ın hayatına izafeten, o zamanın çengilerinin çaldığı Çank-Çağane aletini göstermektedir (Şekil 6.13) (Barış, 1975:34).

–**Mezar taşı 4:** Kilise ana mekanı ile vaftizhane arasındaki kemerin sağ üst köşesinde yer alan mezar taşı küfeki taşından yapılmıştır. 1719 tarihlidir. 11 satırdan oluşan kitabe, genç

yaşta ölen Krisdosdur adındaki çocuk için, hece vezniyle yazılmış küçük bir manzumedir. Manzumede hayatta olanlara öğüt verilerek ölümden kurtuluş olmadığı belirtilmektedir. Manzumenin tercümesi şu şekildedir: “Sene 1719 – bu bir mezar taşıdır; benden size öğüt, duyun; deli akıllı ve aptal; biliyorum gelecek ölüm; kurtuluş yoksa sana dünyadan; ben Krisdosdur çocuk güneşime Tanrı kulu” (Şekil 6.14) (Barış, 1975:34).

–**Mezar taşı 5:** Kuzey avluda, kilise ana mekanının kuzey dış duvarı üzerinde yatay şekilde yer almaktadır. Küfeki taşından yapılmış olup, yazısızdır. Sol tarafında üç tane kabartma haç bulunmaktadır. Sağ tarafta ise kabartma yapılmış bir dikdörtgen içine oyulmuş iki tane çiçek motifi göze çarpmaktadır (Şekil 6.15).

Şekil 6.10 Kitabe 1

Şekil 6.11 Kitabe 2

Şekil 6.12 Mezar taşı 1

Şekil 6.13 Mezar taşı 2

Şekil 6.14 Mezar taşı 3

Şekil 6.15 Mezar taşı 4

Şekil 6.16 Mezar taşı 5

Narlıkapı Kilisesi 1751 yılında hastane olarak inşa edilmiştir. Yapının hastane dönemine ait birkaç yazılı bilgi dışında çizimlere rastlanmamıştır. O döneme ait bir de tablo bulunmaktadır. Tabloda hastalara yardım eden doktor da görülmektedir. Hastanenin tarihi boyunca işlevi için yetersiz olduğu düşünülmüş; ek binalarla büyütülmeye çalışılmıştır. İlk olarak 24 yatak kapasiteli olan hastane 1777 yılında yenilenmiştir. 1781 yılında duvarlarının dalgalardan zarar gördüğü gerekçesiyle, hastanenin önündeki kısım doldurulmuştur(Yarman,2002: 450). O dönemde hastaların tedavi edildiği bölüm, günümüz kilisesinin ana mekanıdır.Bodrum katın ise akıl hastalarının tedavisi için kullanıldığı düşünülmektedir.Bugünkü vaftizhane ise o dönemde şapel olarak kullanılmaktadır.

1789 yılında hastanenin genişletilmesi için, karşısındaki kereste deposu hediye edilmiştir. Depo ve hastane yenilenerek 100–120 yatak kapasiteli bir hastaneye ulaştırılır.

1807 yılında yapıya kilise işlevi eklenmiştir. Bodrum kat ve ek binalar hastane işlevini sürdürmüştür.

1807 kilisesinde narteks, ana mekan, şapel ve avlu bölümleri bulunmaktadır. Yapının girişi kuzey avlusundan sağlanmaktadır. Avludan geçilerek nartekse ulaşılmaktadır. Narteks ve ana mekan arasında kapı veya bölüntü bulunmamaktadır. Galeri katına çıkan merdivenler narteksin güney duvarında yer almaktadır. Narteksin batısındaki bölümde üst katlara ulaşımı sağlayan merdivenler bulunmaktadır. Tüm binanın güney cephesindeki 14 pencere bulunmaktadır. 1834 yılında Narlıkapı Hastanesi ve Beyoğlu Hastaneleri koşullarının yetersiz olması gerekçesiyle kapatılarak, hastaları yeni yapılan Yedikule Ermeni Hastanesi'ne taşınmıştır.

Kilisenin 1964 öncesine ait bir fotoğrafta kilise cephesinin sıvalı olduğu ve 1807 kilisesindeki absid önündeki pencerelerinin kapatıldığı, üstteki pencerenin ise halen mevcut olduğu görülmektedir. Güney cephesi pencereleri dikdörtgendir; ana mekan hizasında altı galeri katı hizasında ise üç pencere bulunmaktadır. Yapının örtüsü beşik çatıdır. Narteks kısmının üst katı ahşaptır. 1964 yılındaki onarımda kilisede kapsamlı değişiklikler yapılmıştır. Öncelikle güney cephesine kapı açılmış ve giriş bu kapıdan sağlanmaya başlanmıştır. Bu kapıyla birlikte narteks bölümünde bulunan galeri katı merdivenleri de kaldırılmıştır. Yapının batı kolunda bulunan üst kat merdivenleri de kaldırılarak, mekan papaz odası olarak kullanılmaya başlanmıştır. Narteks ve ana mekan arasında kalan boşluklar kapı ve pencerelerle kapatılmıştır. Önceki dönemlerde ana girişin sağlandığı arka avluya kapalı bir bölüm eklenmiştir. Bodrum katta bölüntüler yapılarak küçük odalar oluşturulmuştur (Barış,1975:30).

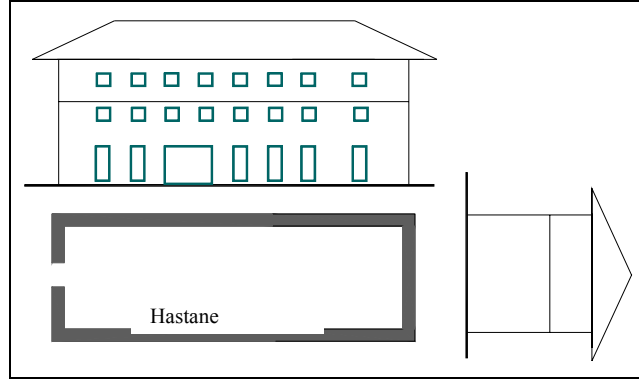
Kilisenin cephesindeki sıvalar sökülerek taş dokusu ortaya çıkarılmıştır. Vaftizhane kısmının ve ana mekanın üst örtüleri tamamen açılmıştır. Tonoz betonarme olarak yeniden inşa edilmiş ve saçakları betonarme olarak genişletilen beşik çatıyla örtülmüştür (Şekil 6.14, Şekil 6.15). Absidin üzerindeki kubbe açığa çıkarılmıştır. Ana mekanın karşılıklı duran ikinci pencereleri kapatılmıştır. Narteksin üstündeki salon betonarme olarak yeniden inşa edilmiş ve ahşapla kaplanmıştır. 1964 yılından sonra yapılan onarımlarda narteksin üzerindeki salonun cephesindeki ahşap kaplama kaldırılarak, sıva yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda kuzey avlusunun üzeri çan kulesi hizasına kadar, eternit malzemeyle örtülmüştür ve avluya mutfak eklenmiştir. Bu uygulamalardan başka kilisede büyük değişiklikler olmamıştır; İhtiyaç

oldukça cepheler ve iç duvarlar boyanarak bakım yapılmıştır.

6.4 Yapının Dönemsel Analizi

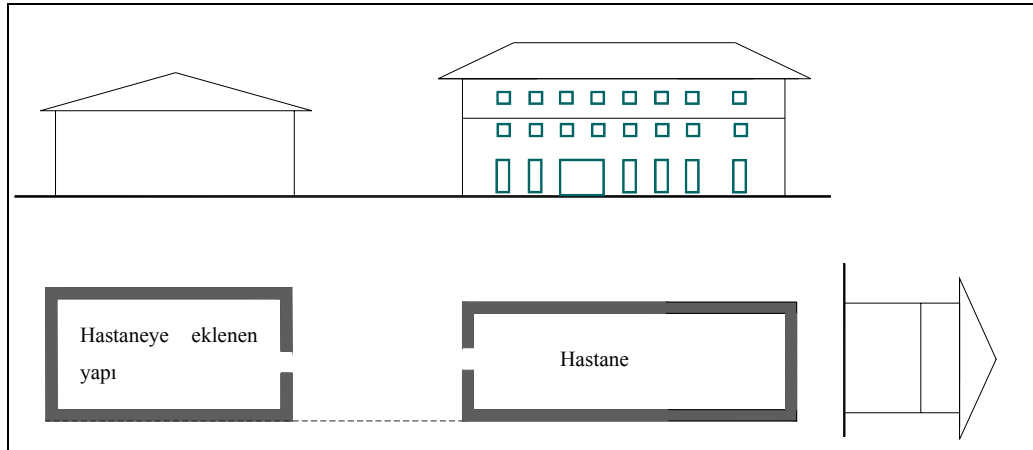
1.Dönem-1743

Yapı 1743 yılında Narlı Kapı'nın önünde, sur dışında hastane olarak inşa edilmiştir. 1786 tarihli Kauffer Haritası'na dayanarak, yapının dikdörtgen plan şemasına sahip olduğu söylenebilir. (Şekil 6.17) O döneme ait fotoğraf ve çizimler bulunmadığından cephe düzeni, 1819 tarihli Melling gravüründen faydalanılarak çizilmiştir. Cephede üç sıra pencere görülmektedir. Bodrum hizasında yüksek ana katta ise iki sıra kare pencereler gözlenmektedir. Pencerelerin konumları yapının 1920 yılındaki fotoğrafından faydalanılarak belirlenmiştir.

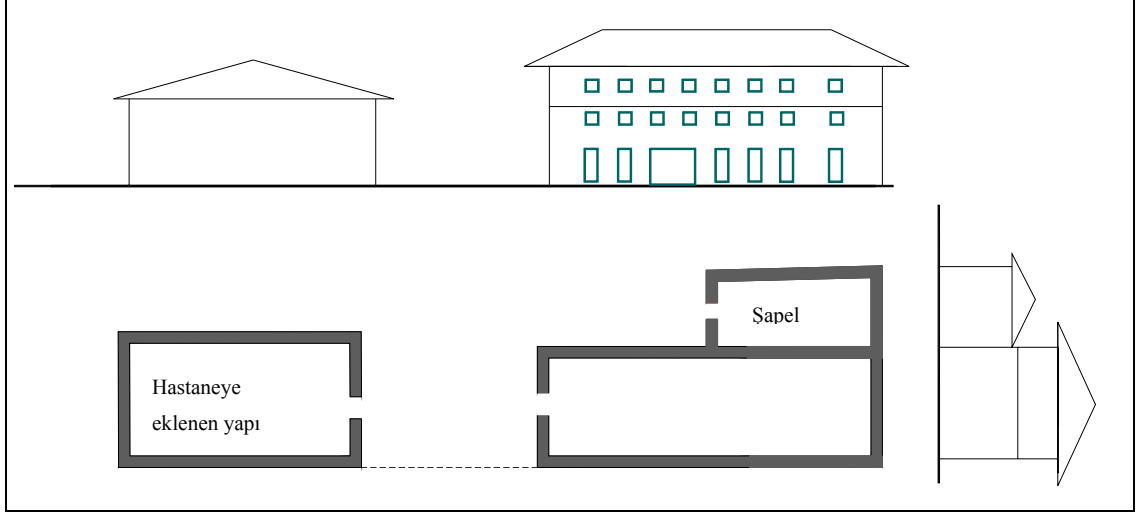
2.Dönem-1789

1789 yılında Ohannes Amira'nın hastanenin ihtiyaçlarını karşılaması için, karşısındaki kereste deposunu bağışladığı bilinmektedir. Yarman'ın alıntı yaptığı bir anektotta, hastanenin karşısındaki yapıda akıl hastalarının barındırıldığından bahsetmektedir. Bahsi geçen yapının bu eklenen kereste deposu olduğu muhtemeldir.

3.Dönem-1807

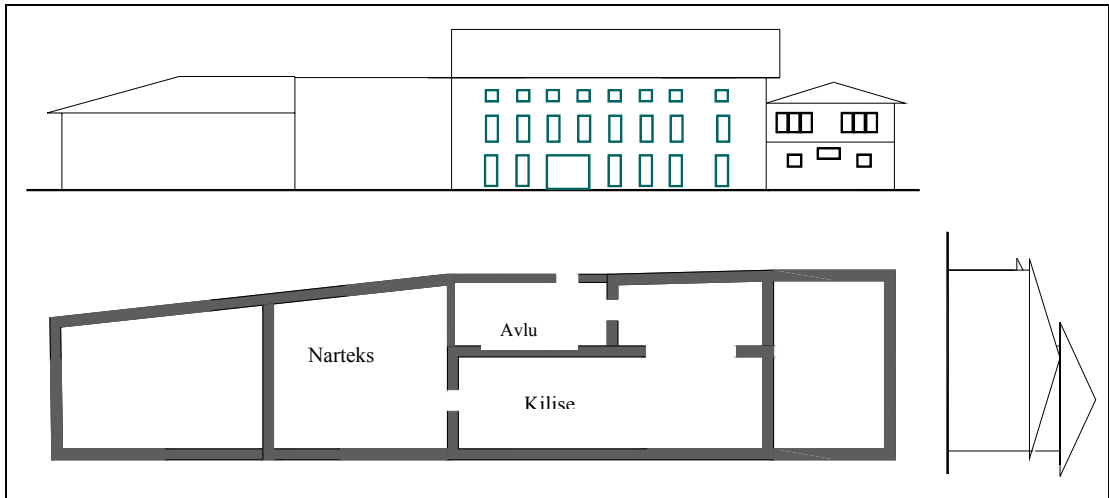
1807 yılında hastanenin kuzeyine, Surp Hovhannes adında küçük bir kilise eklenmiştir. 1819 yılına ait düzeltilmiş Kauffer haritasında ana bina ve akıl hastalarına ayrılan bölümün henüz birleştirilmediği görülmektedir.(Şekil 6.18)

4.Dönem-1848

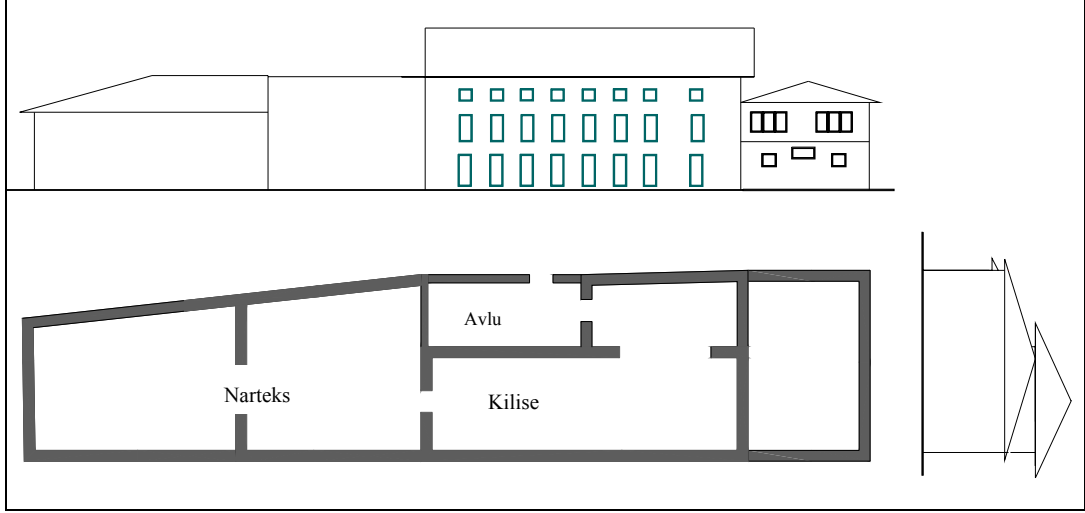
1834 yılında hastane Yedikule'ye taşınmış ve yapı kilise olarak kullanılmaya başlanmıştır. Şapel ve ana mekan birleştirilmiştir. 1848 yılı haritasında hastaneye ait diğer binanın da yapı grubuna eklendiği görülmektedir. Eklenen yapılar ve eski şapel arasında kalan bölüm kuzey avlusu olarak kullanılmıştır. Avlunun kuzeyindeki kapı kilisenin ana giriş kapısıdır. Güney cephesindeki kapı açılana kadar bu kapı kullanılmıştır. Cephede hastane ana katındaki pencereler kilise işlevine uygun olarak büyütülmüş olmalıdır. (Şekil 6.20)

Yapının sağ tarafında bu dönemden itibaren küçük bir bina gözlenmektedir.

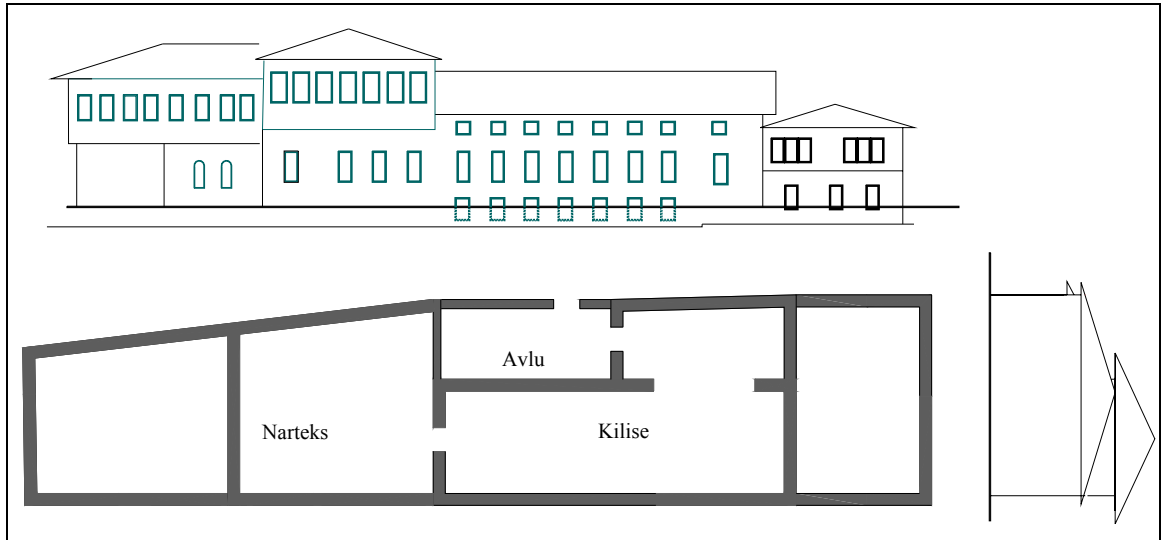
5.Dönem-1920

1919 tarihli Alman Mavisi haritasında da görüldüğü gibi yapı artık bir bütün olmuştur. (Şekil 6.21-Şekil 6.22)

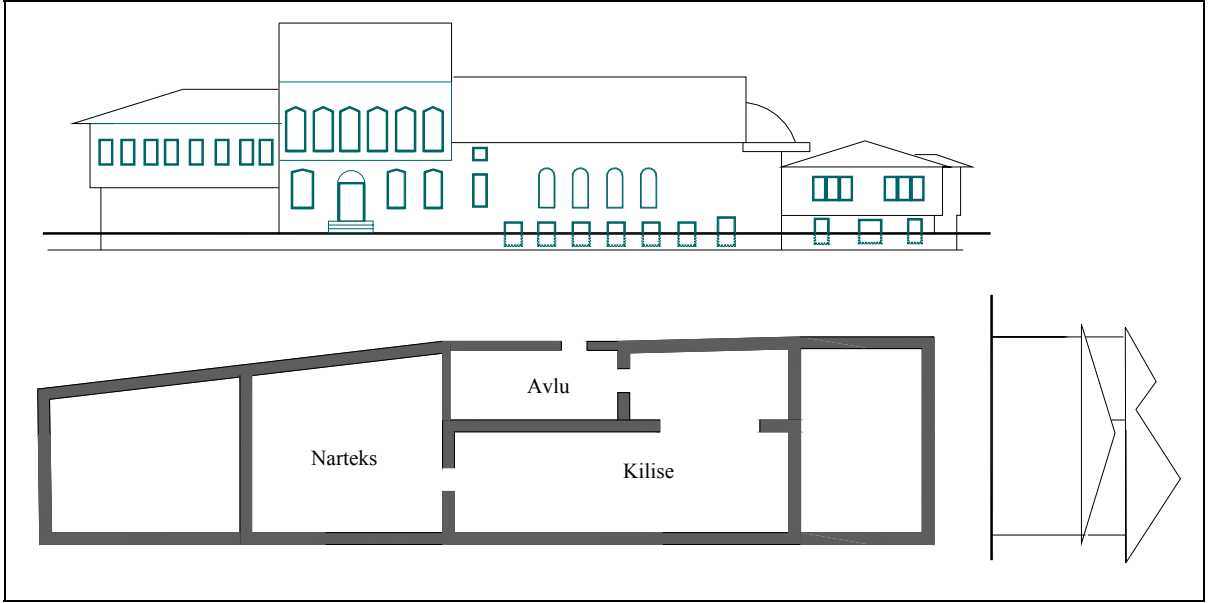
6.Dönem-1964 öncesi

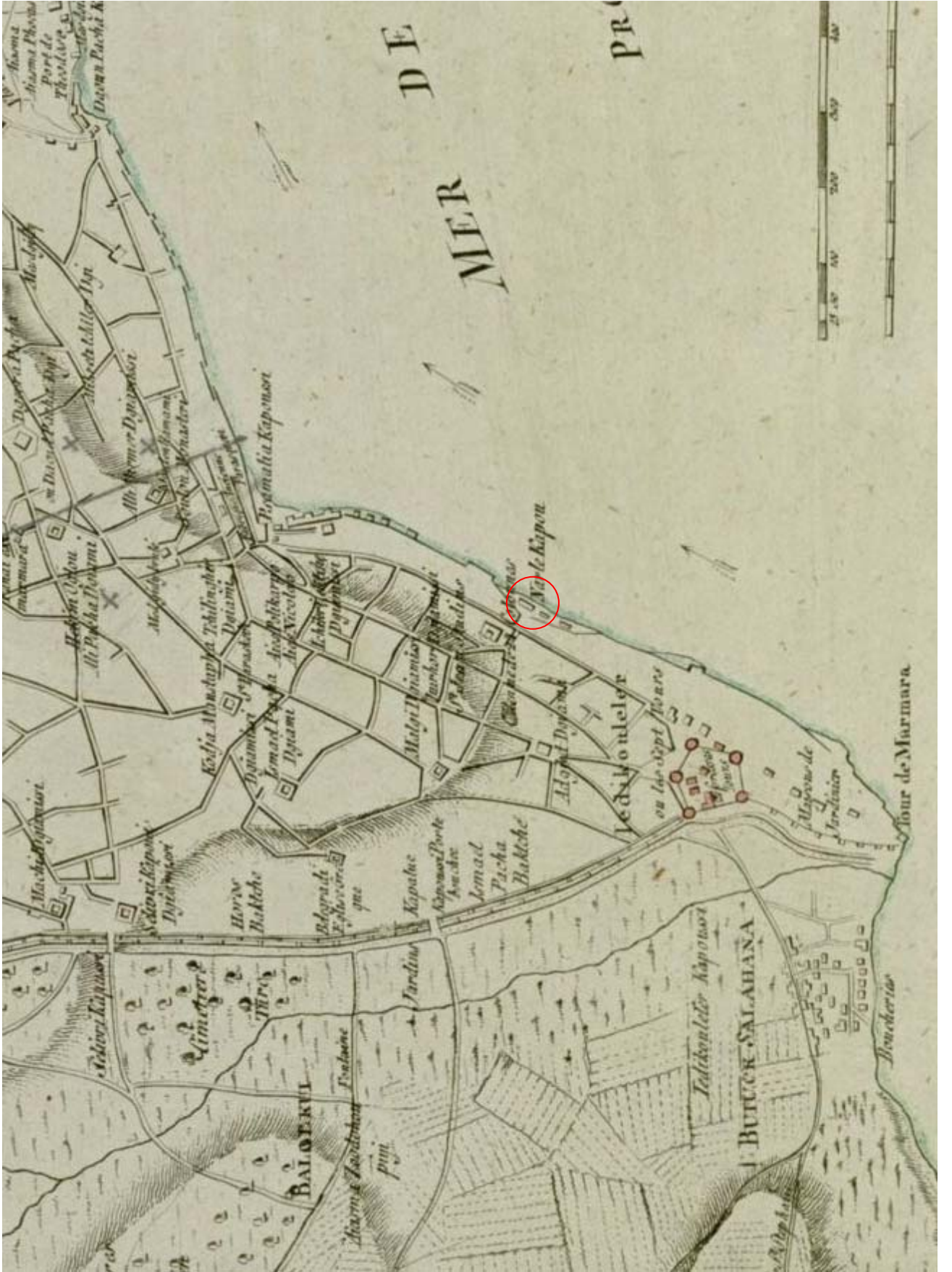
1957 yılında sahil yolunun yapılmasıyla Güney cephesine kapı açılmış ve eski kuzey kapısı kullanılmamaya başlanmıştır. Bodrum kat pencereleri yol kotunun altında kalmıştır. İki binayı birleştiren bölüm iki katlı geniş bir salon olmuştur.

7.Dönem-2006

1964 yılındaki onarımda yapının üst örtüsü tamamen değiştirilmiştir. Absid kubbesi açığa çıkarılmıştır.(Şekil 6.23,24) Pencerelerden bazıları kapatılmış ve bir önceki dönemde sıvalı olan cephelerin sıvası soyulmuştur. Giriş bölümünün bulunduğu ara yapı betonarme olarak inşa edilmiş ve üzerine bir kat daha eklenmiştir.

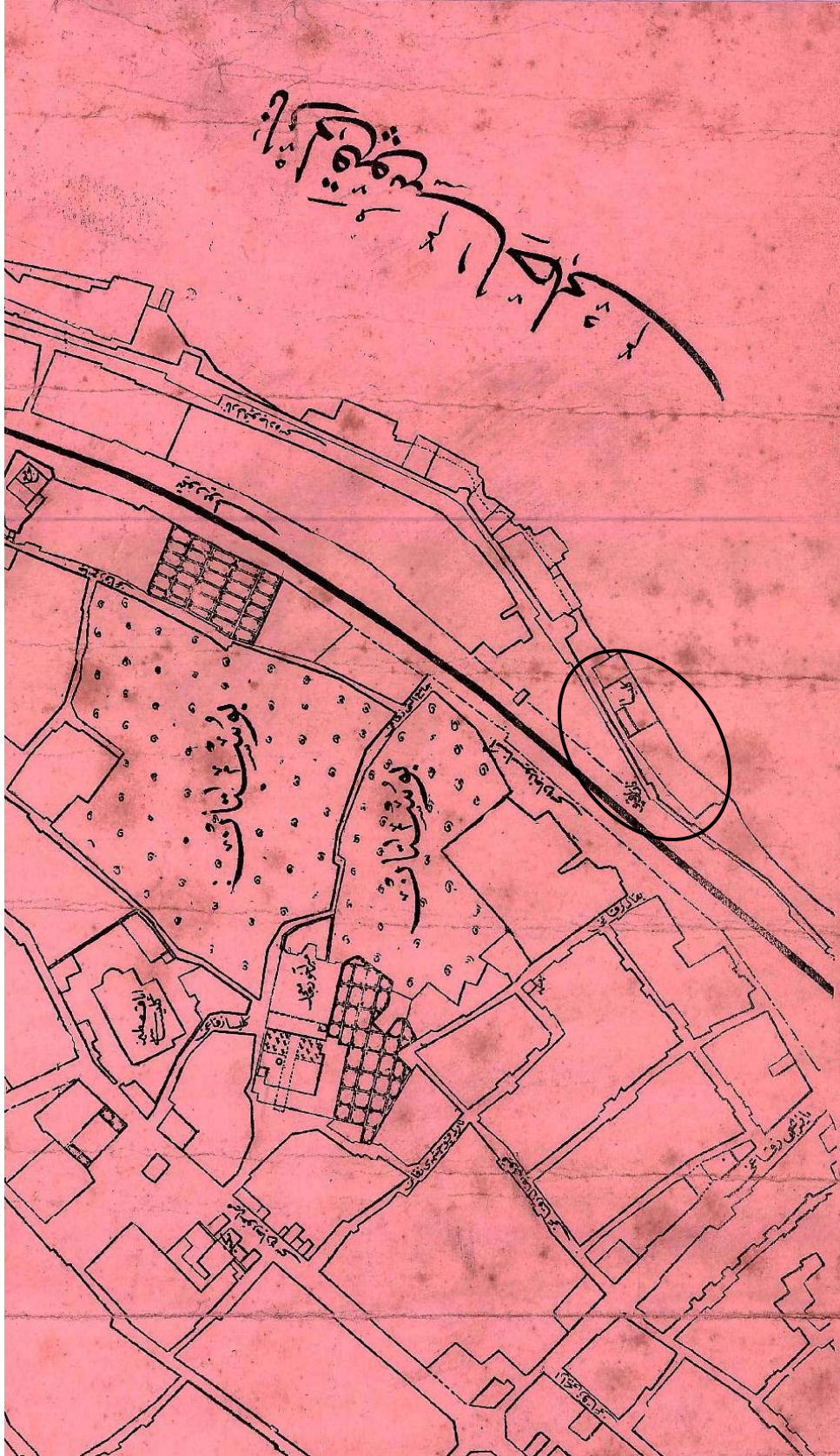
Şekil 6.17 1786 tarihli Kauffer Haritası

Şekil 6.18 1819 tarihli düzeltilmiş Kauffer Haritası

Şekil 6.19 1819 tarihli Yedikule ve surları gösteren Melling gravürü

Şekil 6.20 1848 tarihli harit

Şekil 6.21 1919 tarihli Narlıkapı semtini gösteren Alman Mavisi Haritası

Şekil 6.22 1920'lere ait Kilisenin doğu ucunu gösteren fotoğraf

Şekil 6.23 1964 yılında tonoz yapılırken çekilmiş fotoğraf

Şekil 6. 24 1964 yılı onarımı sırasında çekilmiş bir fotoğraf

6.5 Restitüsyon

Yapının farklı dönemlerine ait haritalara ve fotoğraflara ulaşılmıştır. Ancak en fazla bilgi yapının bir önceki dönemine, 1964 yılı onarımları öncesine aittir; bu sebeple restitüsyon denemesi 1950 yılı tarihlidir.

Yapının girişi kuzey avlusundan sağlanmaktadır. Güney cephesinde henüz Sirkeci-Florya sahil yolu yapılmadığından giriş kapısı bulunmamaktadır. Kuzey avlusundan geçilerek kiliseye girilmektedir. Avlunun üzeri açıktır. Avlu kapısından nartekse girilir. Narteks ve kilise ana mekanı arasında günümüzde olduğu gibi bir kapı yoktur; iki mekanı kolonlar ayırmaktadır. Narteksten üst galeriye çıkan merdiven güney duvarına bitişiktir. Naos döşeme kaplaması siman mozaiktir. Günümüzde kapatılmış olan, absidin güneyindeki küçük oda açıktır.

Kilise ana mekanının güney cephesinde 7 , kuzey cephesinde ise 5 pencere bulunmaktadır. Bugünkü kilisede papaz odası olarak kullanılan oda, 1950 kilisesinde merdiven holüdür ve üst kattaki salona ulaşımı sağlamaktadır. 1964 yılında kilisenin üst örtüsü yeniden yapılmış ve yükseltilmiştir.

Bugün giriş cephesi olan güney cephesinde 1950 yılında giriş kapısı bulunmamaktadır. Cephede ana mekan boyunca 7 pencere görülmektedir. Bu pencerelerin üst sırasında da küçük pencereler olduğu bilinmektedir. 1963 yılına ait fotoğrafta kapatılmış olan dört tanesinin hangi dönemde kapatıldığı bilinmemektedir. Pencereler dikdörtgen formda, taş sövelidir. Pencerelerin önünde demir parmaklıklar bulunmaktadır. 1963 yılına ait fotoğrafta cepheler sıvalıdır ancak 1920 yılına ait fotoğraftan sıvama işleminin 1920-1963 yılları arasında yapıldığı anlaşılmaktadır. Yapının üzeri beşik çatıyla örtülüdür, 1964 yılında yapılan onarımda üst örü değiştirilmiş ve absid kubbesi açığa çıkarılmıştır.

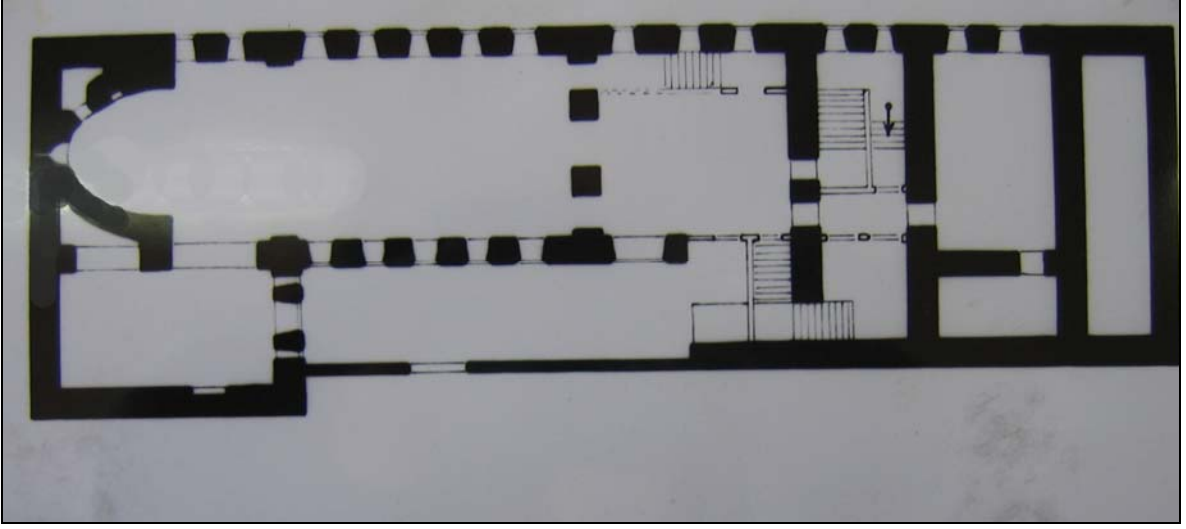
Narteks bölümünün ahşap cephe kaplamalı olduğu görülmektedir. Narteksin birinci kat cephesinde 3 pencere, ikinci katta ise 8 pencere bulunmaktadır. O dönemde üst örtü kırma çatıdır.

Kuzey cephesi serpme sıvayla kaplanmıştır. Avlu duvarı narteks bölümünün arka duvarıyla birleşmektedir. Çan kulesi vaftizhanenin batı duvarına bitişiktir. Kuzey avlu kapısıyla birlikte narteks kısmının kuzeyinde 2. bir kapı gözlenmektedir.

Günümüzde güvenlik sebebiyle iki tarafı da kapalı olan surlar ve yapı arasındaki yolun doğu ucu açık, batı ucunda ise ahşap bir kapı bulunmaktadır.

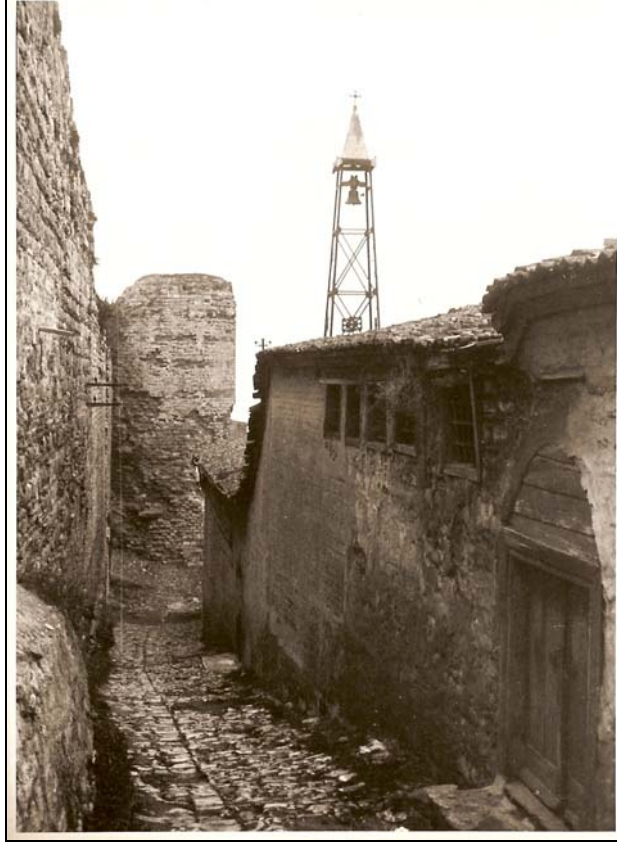
Şekil 6.25 1963 yılı onarımları sırasında çekilmiş fotoğraf

Şekil 6.26 1964 yılı öncesine ait plan çizimi

Şekil 6.27 Eski bir fotoğrafta Narlıkapı

Şekil 6.28 Eski bir fotoğrafta Narlıkapı Kilisesi Kuzey cephesi

7. SONUÇ

İstanbul yüzyıllardır farklı kültürlerden ve dinlerden insanların bir arada yaşadığı kozmopolit bir şehir olmuştur. Farklı dini topluluklar dini mekanları etrafında toplanmış, ibadet etmişlerdir. Ermeniler de bu toplulukların en eskilerinden biridir ve Günümüzde İstanbul'daki en kalabalık azınlık cemaatini oluşturmaktadır.

Bu tez kapsamında öncelikle Ermeni halkının İstanbul'a gelme sebepleri ve İstanbul'daki yerleşimi incelenmiştir. Ermenilere ait olan kiliseler sınıflandırılmış ve genel özellikleriyle anlaşılmasına çalışılmıştır. Yapılan katalog çalışmasıyla Ermeni gregoryen kiliseler daha detaylı olarak ele alınmış, plan şemaları ve fotoğraflarıyla görsel olarak da algılanmasına çalışılmıştır. Son olarak da Ermeni Gregoryen Kiliseleri içinden seçilen Narlıkapı Kilisesinin, konumu, tarihçesi ve yıllar içine geçirdiği değişiklikler anlatılmış ve çizimlerle desteklenmiştir.

İstanbul'da 49 Ermeni Kilisesi bulunmaktadır. Bunların 34 tanesi Gregoryen, 12 tanesi Katolik ve 3 tanesi ise Protestan cemaate aittir. İstanbul'daki Ermeni Kiliseleri, Anadolu Ermeni kiliselerinden farklı bir gelişim göstermişlerdir. Çok az istisna dışında bazilikal T planlı olarak inşa edilmişler; tonoz üzerine beşik çatıyla örtülmüşler. İstanbul'un iki yakasında da Ermeni Kiliseleri, daha çok kıyı bölgelerinde bulunmaktadır. Gregoryen Kiliseleri 15. yüzyıldan itibaren Ermeni halkın yaşadığı bölgelerde inşa edilmişlerdir. 19 yüzyıldan itibaren Katolikliğin ve Protestanlığın da Ermeniler arasında yayılmasıyla farklı bölgelerde bu mezheplere ait de kiliseler görülmeye başlanmıştır. Üç mezhebe de ait kiliseler Taksim ve Samatya-Kumkapı bölgesinde görülmektedir.

Narlıkapı Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi de İstanbul'daki Ermeni Kiliseleri uygun olarak inşa edilmiştir. Tek nefli bazilikal planlıdır. Üst örtüsü tonoz üzerine beşik çatıdır. Sade bir cephe düzenine ve iç donanıma sahiptir. Zaman içinde değişikliklere uğramış ancak günümüze kadar temel özelliklerini kaybetmeden gelebilmiştir. Halen bir cemaati vardır ve kilise işlevini sürdürmektedir.

Çalışmanın sonunda, kilisenin farklı dönemlerinin analizleri yapılmış, geçirdiği değişiklikler anlaşılmasına çalışılmıştır. En fazla veri olan dönemin de restitüsyon çizimleri hazırlanmıştır.

KAYNAKLAR:

- Anonim, (1982–1983), “İstanbul”, Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, İstanbul.
- Anonim, (1994), “İstanbul’da Bizans Sanatı” ,Théma Larousse Tematik Ansiklopedi, İstanbul.
- Anonim, (1994), “Kilise”, Ana Britannica Ansiklopedisi, cilt 19, s:61, İstanbul.
- Aktar, Ayhan, (2002), Varlık Vergisi ve ‘Türkleştirme Politikaları’, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Barış, Varcan, (1975), İstanbul Surları İçindeki Sekiz Ermeni Kilisesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Baytar, Lora, (2005), Galata Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi ve Ortaçağ Ermeni Mimarlığıyla ilişkisi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Bebiroğlu, Murat, (2003), Tanzimat’tan 2.Meşrutiyet’e Ermeni Nizamnameleri, Ohan Matbaacılık Ltd. Şti., İstanbul.
- Belge, Murat, (2004), İstanbul Gezi Rehberi, 10.Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Çetin (Dursun), Arzu, (1998), Samatya Tarihsel Merkezinin Koruma ve Yeniden Düzenlenmesine İlişkin Bir Öneri, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.
- Dirimtekin, Feridun, (1953), Fetihten Önce Marmara Surları, İ.F.D Yayınları,Nr:10, İstanbul.
- Hasol, Doğan, (1995), Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Yem Yayın, 6.Baskı, İstanbul.
- Herodotos, (1991), Herodot Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hovhannesyan, Sarkis Sarraf, (1996), Payitaht İstanbul’un Tarihçesi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- İnciciyan, P.Ğ.,(1956), 18.Asırda İstanbul, İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Johnson, Clarence Richard, (1995), İstanbul 1920, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Karabey, Funda, (2001), Moda’da Hıristiyan Dini Yapıları, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Karaca, Zafer, (1995), İstanbul’da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kayra, Cahit, (1990), İstanbul Haritaları, Türkiye Sınâî Kalkınma Bankası Yayınları, İstanbul.
- Kerovpyan, Keğam, (2000), Mitolojik Ermeni Tarihi, Aras Yayıncılık, İstanbul.
- Koçoğlu, Yahya, (2001), Azınlık Gençleri Anlatıyor, Metis Güncel, İstanbul.
- Kömürçüyan, Eremya Çelebi, (1988), İstanbul Tarihi 17.Asırda İstanbul, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, İstanbul.
- Kuban, Doğan, (1996), İstanbul Bir Kent Bizantion Konstantinopolis İstanbul, Türkiye

Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

Küçük, Abdurrahman, (1997), Ermeni Kilisesi ve Türkler, Ocak Yayınları, İstanbul.

Melling, Antoine Ignace, (1969), Voyage Pittoresque De Constantinople Et Des Rives Du Bosphore, Yapı ve Kredi Bankası, İstanbul.

Müller–Wiener Wolfgang, (2001), İstanbul’un Tarihi Topografyası, YKY Yayınları, İstanbul.

Özgan, Tülin, (1991), Samatya Tarihsel Merkez Çevre Araştırması Koruma ve Değerlendirmesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Özsoy (Kanberoğlu), Nilüfer, (2000), İstanbul Sur Kapılarının Çevresel Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.

Pamukciyan, Kevork, (2002), İstanbul Yazıları, Aras Yayıncılık, İstanbul.

Panzac, Daniel, (1997), Osmanlı İmparatorluğu’nda Veba (1700–1850), Tarih Vakfı Yurt Yayınları 51, İstanbul.

Seyfeli, Canan, (2002), İstanbul Ortodoks Ermeni Patrikliği, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Stathis, Pinelopi ,(1999), 19.Yüzyıl İstanbul’unda Gayrimüslimler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Tcholakian, Hovhannes J., (1998), L’Eglise Armenienne Catholique En Turquie, Ohan Matbaacılık, İstanbul.

Tuğlacı, Pars, (1991), İstanbul Ermeni Kiliseleri, Pars Yayın Ticaret Ltd. Şti, İstanbul.

Tuğlacı, Pars, (2004), Tarih Boyunca Batı Ermenileri, Cilt 1, Pars Yayın Ticaret Ltd. Şti., İstanbul.

Ünsal, Behçet, (2001), Mimari Tarihi, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul

Yarman, Arsen, (2002), Osmanlı Sağlık Hizmetlerinde Ermeniler ve Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi Tarihi, Ermeni Hastanesi Vakfı, İstanbul.

INTERNET KAYNAKLARI

[1]www.bolsohays.com

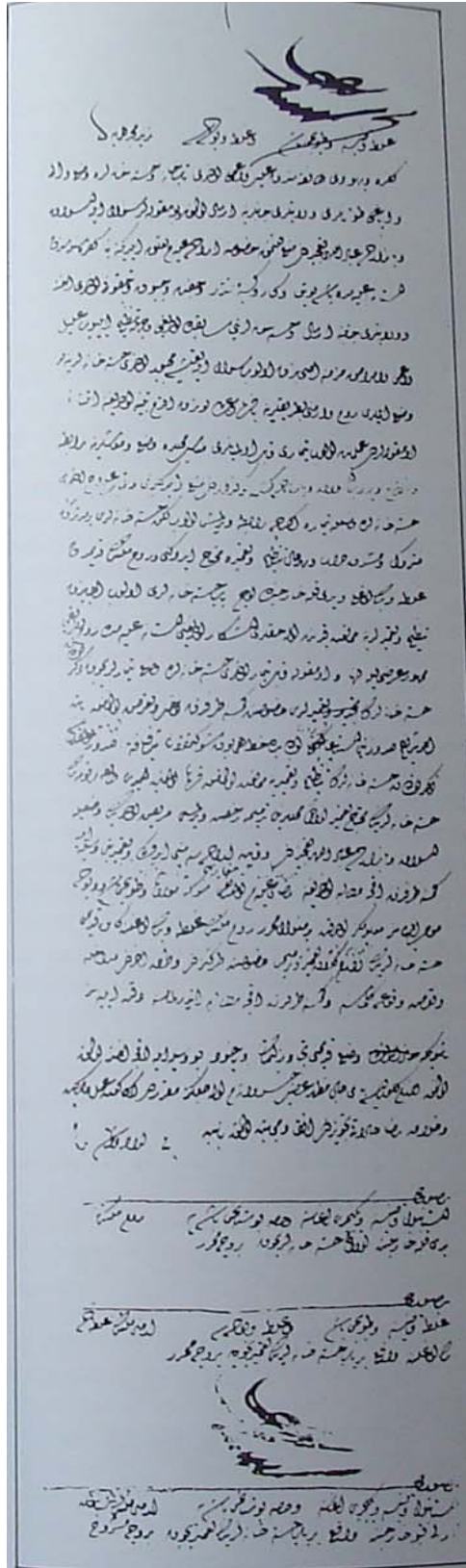
[2] www.istanbul.net.tr

EKLER

- Ek 1 3.Selim'in İstanbul'daki gayrimüslim hastanelerine yolladığı, hastanelerin onarımına ilişkin fermanın bir kopyası
- Ek 2 Fotoğraf Albümü
- Ek 3 Rölöve Projesi
- Ek 4 Restitüsyon Projesi

Ek1

3.Selim'in İstanbul'daki gayrimüslim hastanelerine yolladığı hastanelerin onarımına ilişkin fermanın bir kopyası

Tercümesi:

Galata kadısı, topçubaşısı ve voyvodasına fermanımdır ki,

Hıristiyan ve Yahudi cemaatlerinden hasta ve kör olanların muayenehane ve hastanelerde tutulup, eli ve ayağı tutanların memleketleri tarafına gönderilmesi ve bu gibi kişilerin soru sorarak sokak ve pazardaki halkı rahatsız etmelerinin önlenmesi konusunda iradem gerçekleşmiştir.

Bu meseleden dolayı işe ve güce muktedir, çiftçilikten anlayanların yakalanıp kendi memleketlerine gönderilmesi ve hastanelerinin de eskiden olduğu gibi düzenlenip hasta, kör ve müzmin hastalığı olanlardan başıboş sokaklarda gezenlerin bu hastanelerde tutulmaları Rum ve Ermeni Patriklerine fermanım ile tembih edilmişti.

İstanbul'daki Rum patriği de mühürlü bir dilekçe ile yaşlı ve hastalığı iyileşmeyenlerin uygun yerlere konulup geçimlerinin temin edilerek, sokak ve pazarda gezip dolaşmalarının yasaklandığını, ilaç ile tedavi edilebilenlerinin hastanelere yatırılıp çarelerine bakıldığını fakat hastanelerin bir müddetten beri harap olduğundan tamire muhtaç olduğunu, Rumların da eskiden beri Galata, Beyoğlu ve Yedikule dışında üç adet hastanelerinin olup dışarıdan tamir edilmesine engel olunduğunu tarafıma (yani Padişah'a) bildirmiştir. Bu gibi tedavi edilebilecek hastaların, hastanelere yatırılarak bu hastanelerin tamir ve tanzim ettirilmesinin hiç kimse tarafından engellenmemesi hakkında fermanımı rica etmiş ve bu konuda gerekli izin de, hatt-ı hümayunum ile verilmiştir.

Bundan böyle bahsi geçen hastanelerin tamir ve tanzim edilmesine engel olunmasın. Bahsi geçen hastanelerin tamirlerinin yapılıp eksikliklerinin giderilmesine izin verilmesi, sokak ve pazarda gezip halkı rahatsız eden hastaların tutulup buralarda tedavi edilmesi şartına bağlı olup, bu hastanelerin tamiri bahane edilerek hiçbir kimse (özellikle devlet görevlileri) tarafından para istenmesine asla rızam yoktur.

Siz ki, Galata kadısı, topçubaşısı ve voyvodasıınız; bu fermanım size ulaşıp içeriğinden haberdar olduğunuzda, Rumların Galata ve Beyoğlu'nda eskiden beri var olan hastanelerinin gereken tamir ve noksanlarının tamamlanması için sizin tarafınızdan ve başka taraflardan müdahale edilmesin ve hiçbir kimse tarafından da para talep edilmesin.

Ŗöyle ki, eskisi gibi müdahale eder ve yahut para talep ederseniz gazabımdan kurtulamazsınız ona göre hareket edip, emirlerime muhalif hallere izin vermekten çekinin.

29 Haziran–9 Temmuz 1793

Bir kopyası

Rumlar'ın Yedikule dışındaki hastaneleri hususunda İstanbul kadısı, yeniçeri ağası ve hassa bostancıbaşıya

Bir kopyası

Ermeniler'in Galata'da Beyoğlu'ndaki hastanelerinin tamiri için Galata kadısı, topçu başısı ve voyvodasına

Bir kopyası

Ermeniler'in Narlıkapı haricindeki hastanelerinin tamiri için İstanbul kadısı, yeniçeri ağası ve hassa bostancıbaşıya

Ek2

Fotoğraf Albümü

- Şekil 1 Kiliseye güneydoğudan bakış
- Şekil 2 Beşik çatıyla örtülmüş kilise ana mekanı ve apsid kubbesi
- Şekil 3 Kilise ana mekanının pencereleri
- Şekil 4 Güney cepheden görünüş
- Şekil 5 Giriş bölümü
- Şekil 6 Ana giriş kapısı
- Şekil 7 Ana yapının batısına eklenmiş bina
- Şekil 8 Ana yapının doğusuna eklenmiş bina
- Şekil 9 Kilisenin doğusunda yer alan, Narlı Kapı'dan sonraki ilk burç
- Şekil 10 Kilisenin doğusunda bulunan Ermenice yazılı mezar taşları
- Şekil 11 Ana girişin batısındaki pencere
- Şekil 12 Ana girişin doğusunda yer alan pencere
- Şekil 13 Kilise ana mekanında, çift kemerli pencere
- Şekil 14 Kilise ana mekanında pencere
- Şekil 15 Bodrum kat pencereleri ve önlerinde bulunan kuranglez
- Şekil 16 Giriş merdiveni
- Şekil 17 Sur duvarı ile kilise arasında yer alan yol
- Şekil 18 Sur duvarı
- Şekil 19 Kuzey avlusunun dış duvarı
- Şekil 20 Kilisenin batısına eklenmiş yapının arka cephesi
- Şekil 21 Dışarıdan avlu kapısına bakış
- Şekil 22 İçeriden avlu kapısına bakış
- Şekil 23 Metal konstrüksiyon çan kulesi
- Şekil 24 Avluda yapılmış değişiklikler ve muhdes ekler
- Şekil 25 Kuzey avluda yer alan kuyu
- Şekil 26 Kuyudan su çekmeyi sağlayan mekanizma
- Şekil 27 Kilise ana mekanının kuzey cephesi
- Şekil 28 Kilise ana mekanına narteksten giriş
- Şekil 29 Narteksin güney duvarı

Şekil 30 Narteksteki içinde mum yakılan dolap

Şekil 31 Narteksin kuzey duvarı

Şekil 32 Narteksten, yönetim bölümüne geçilen kapı

Şekil 33 Batı kanadındaki hol

Şekil 34 Zangoç odası

Şekil 35 Kilise ana mekanında (naos) girişe doğru bakış

Şekil 36 Kilise ana mekanı ve apsid

Şekil 37 Kilise ana mekanı

Şekil 38 Apsid

Şekil 39 Kilise ana mekanında kapatılmış pencere

Şekil 40 Kilise ana mekanında çift kemerli pencere

Şekil 41 Kilise ana mekanı giriş kapısı

Şekil 42 Giriş kapısının yanındaki pencere

Şekil 43 Kilise ana mekanından vaftizhaneye bakış

Şekil 44 Kilise ana mekanıyla vaftizhane arasında yer alan kemer

Şekil 45 Vaftizhanenin doğu duvarı

Şekil 46 Vaftizhanenin avluya bakan kuzey duvarı

Şekil 47 Ahşap kapaklı mermer vaftiz teknesi

Şekil 48 Absidin önünde bulunan ahşap korkuluk

Şekil 49 Kilise ana mekanında tavan süslemesi

Şekil 50 Kilise ana mekanında tavan süslemesi

Şekil 51 Absid kemeri süslemesi

Şekil 52 Karo siman döşeme kaplaması

Şekil 1 Kiliseye güneydoğudan bakış

Şekil 2 Beşik çatıyla örtülmüş kilise ana mekanı ve apsid kubbesi

Şekil 3 Kilise ana mekanının pencereleri

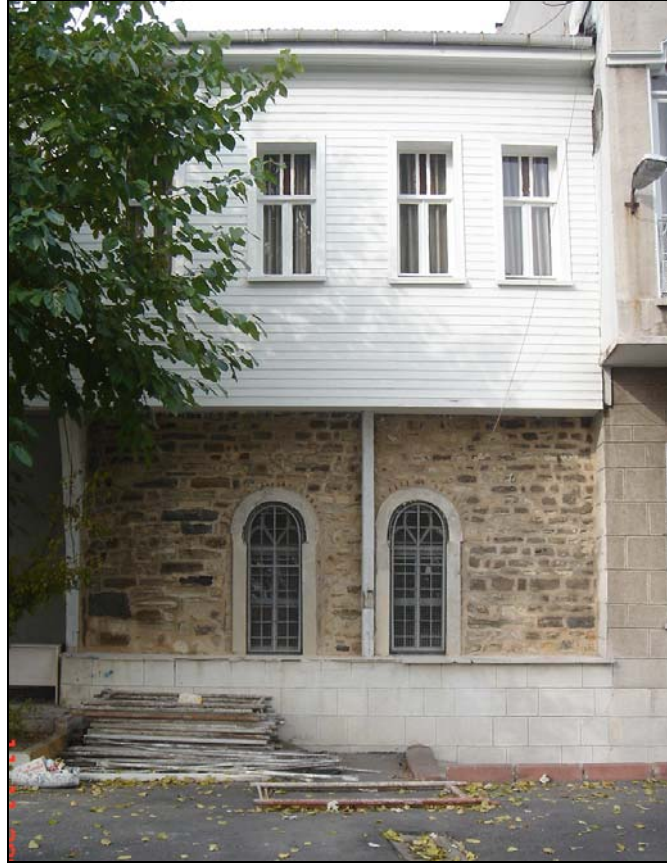
Şekil 4 Güney cepheden görünüş

Şekil 5 Giriş bölümü

Şekil 6 Ana giriş kapısı

Şekil 7 Ana yapının batısına eklenmiş bina

Şekil 8 Ana yapının doğusuna eklenmiş bina

Şekil 9 Kilisenin doğusunda yer alan, Narlı Kapı'dan sonraki ilk burç

Şekil 10 Kilisenin doğusunda bulunan Ermenice yazılı mezar taşları

Şekil 11 Ana girişin batısındaki pencere

Şekil 12 Ana girişin doğusunda yer alan pencere

Şekil 13 Kilise ana mekanında, çift kemerli pencere

Şekil 14 Kilise ana mekanında pencere

Şekil 15 Bodrum kat pencereleri ve önlerinde bulunan kuranglez

Şekil 16 Giriş merdiveni

Şekil 17 Sur duvarı ile kilise arasında yer alan yol

Şekil 18 Sur duvarı

Şekil 19 Kuzey avlusunun dış duvarı

Şekil 20 Kilisenin batısına eklenmiş yapının arka cephesi

Şekil 21 Dışarıdan avlu kapısına bakış

Şekil 22 İçeriden avlu kapısına bakış

Şekil 23 Metal konstrüksiyon çan kulesi

Şekil 24 Avluda yapılmış değişiklikler ve muhdes ekler

Şekil 25 Kuzey avluda yer alan kuyu

Şekil 26 Kuyudan su çekmeyi sağlayan mekanizma

Şekil 27 Kilise ana mekanının kuzey cephesi

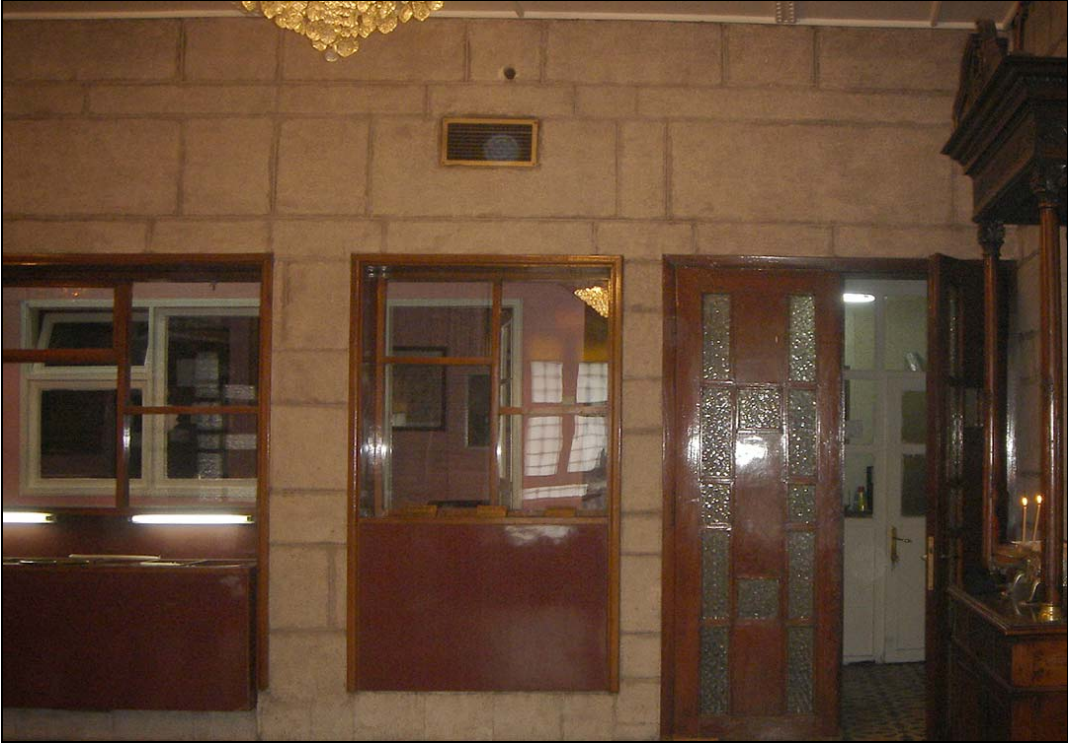
Şekil 28 Kilise ana mekanına narteksten giriş

Şekil 29 Narteksin güney duvarı

Şekil 30 Narteksteki içinde mum yakılan dolap

Şekil 31 Narteksin kuzey duvarı

Şekil 32 Narteksten, yönetim bölümüne geçilen kapı

Şekil 33 Batı kanadındaki hol

Şekil 34 Zangoç odası

Şekil 35 Kilise ana mekanında (naos) girişe doğru bakış

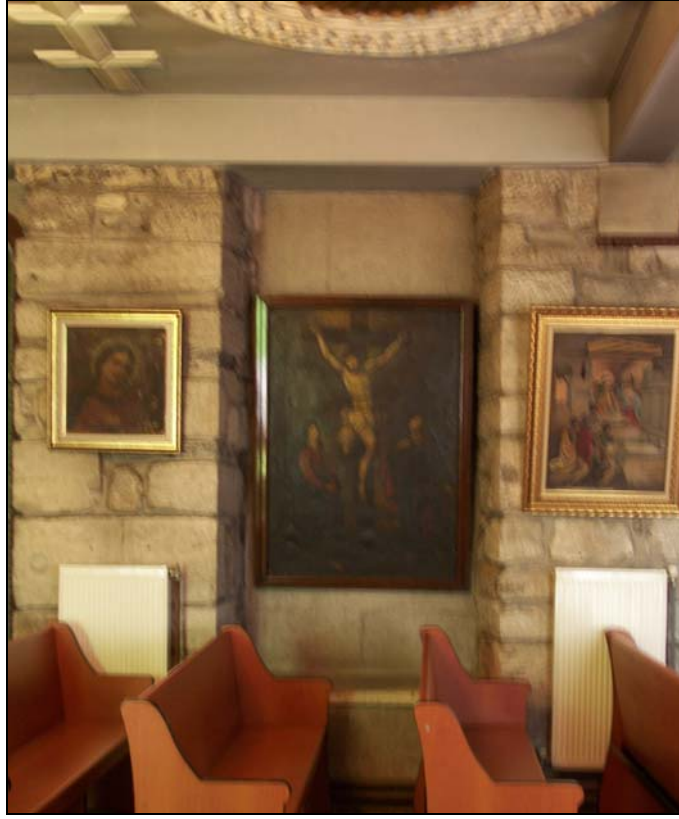
Şekil 36 Kilise ana mekanı ve apsid

Şekil 37 Kilise ana mekanı

Şekil 38 Apsid

Şekil 39 Kilise ana mekanında kapatılmış pencere

Şekil 40 Kilise ana mekanında çift kemerli pencere

Şekil 41 Kilise ana mekanı giriş kapısı

Şekil 42 Giriş kapısının yanındaki pencere

Şekil 43 Kilise ana mekanından vaftizhaneye bakış

Şekil 44 Kilise ana mekanıyla vaftizhane arasında yer alan kemer

Şekil 45 Vaftizhanenin doğu duvarı

Şekil 46 Vaftizhanenin avluya bakan kuzey duvarı

Şekil 47 Ahşap kapaklı mermer vaftiz teknesi

Şekil 48 Absidin önünde bulunan ahşap korkuluk

Şekil 49 Kilise ana mekanında tavan süslemesi

Şekil 50 Kilise ana mekanında tavan süslemesi

Şekil 51 Absid kemeri süslemesi

Şekil 52 Karo siman döşeme kaplaması

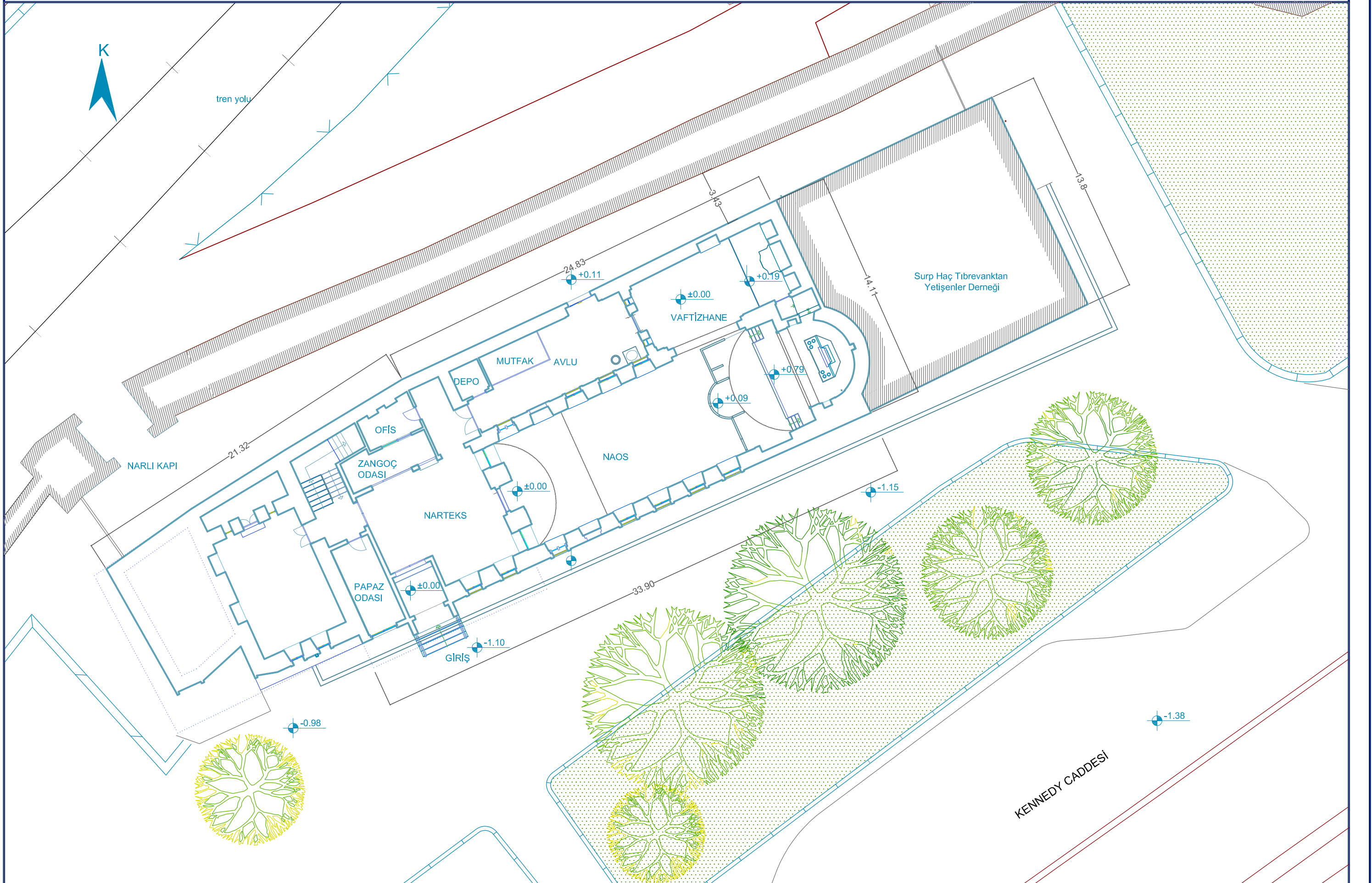
ÖZGEÇMİŞ

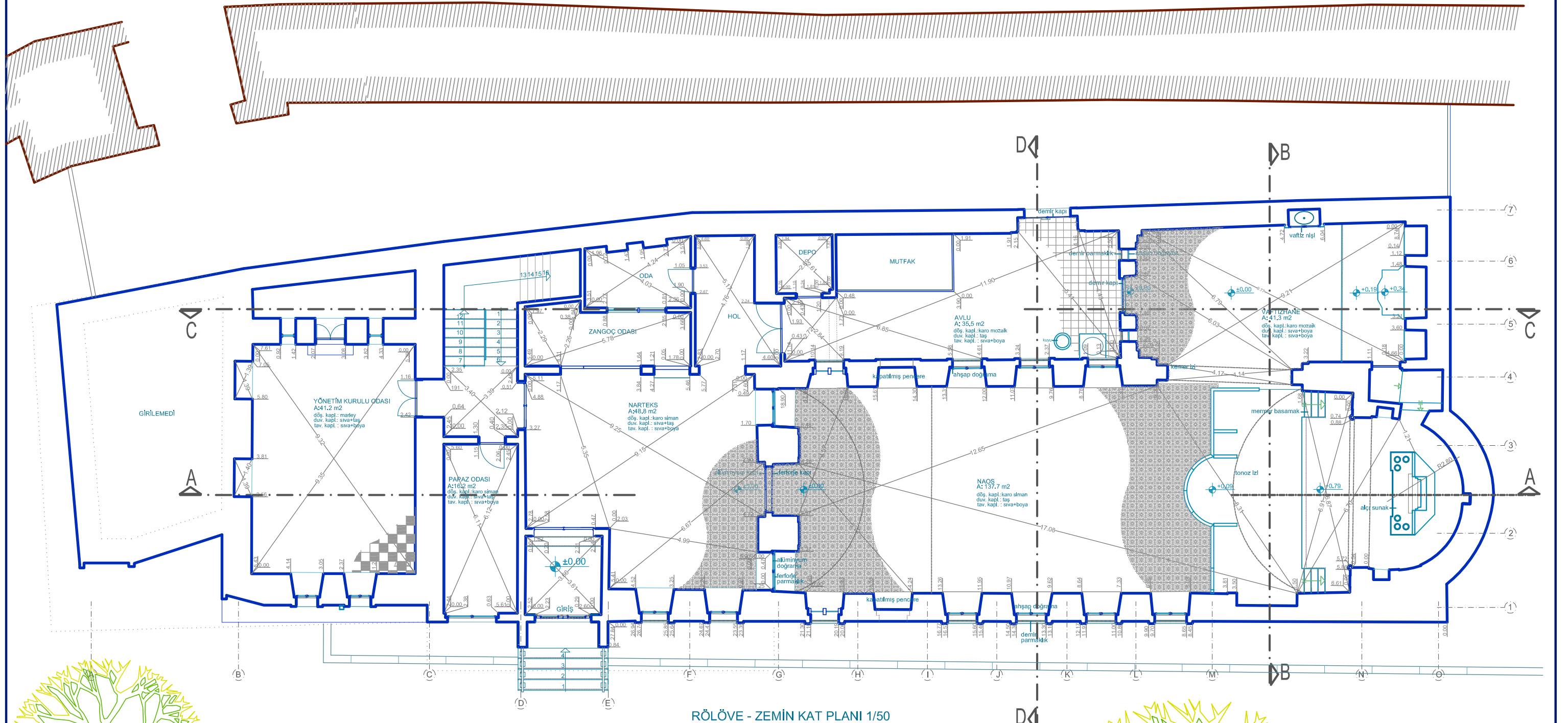
Doğum tarihi	17.08.1979	
Doğum yeri	İstanbul	
Lise	1990–1998	Özel Saint-Benoit Fransız Lisesi
Lisans	1998–2003	Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fak. Mimarlık Bölümü
Yüksek Lisans	2003–2006	Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bölümü, Rölöve ve Restorasyon Anabilim Dalı

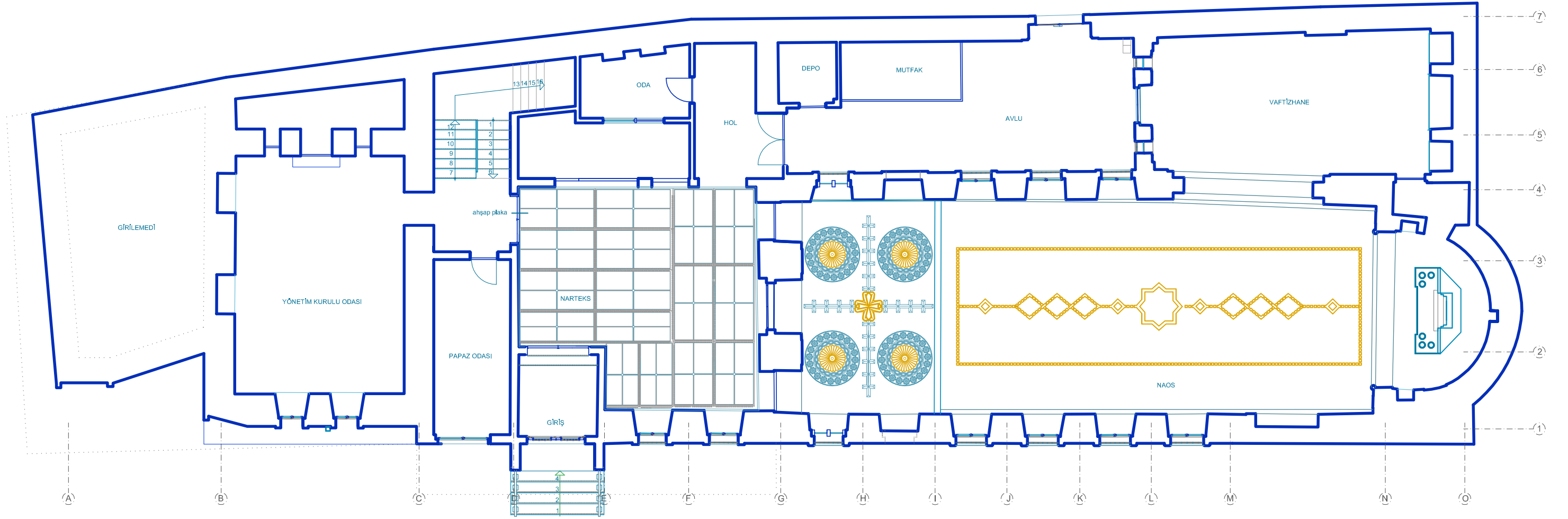
Çalıştığı kurumlar

2004–2005	İmrahor Dekorasyon
2005	Form Mimarlık
2005–2006	Akant Tasarım Restorasyon Ltd. Şti.

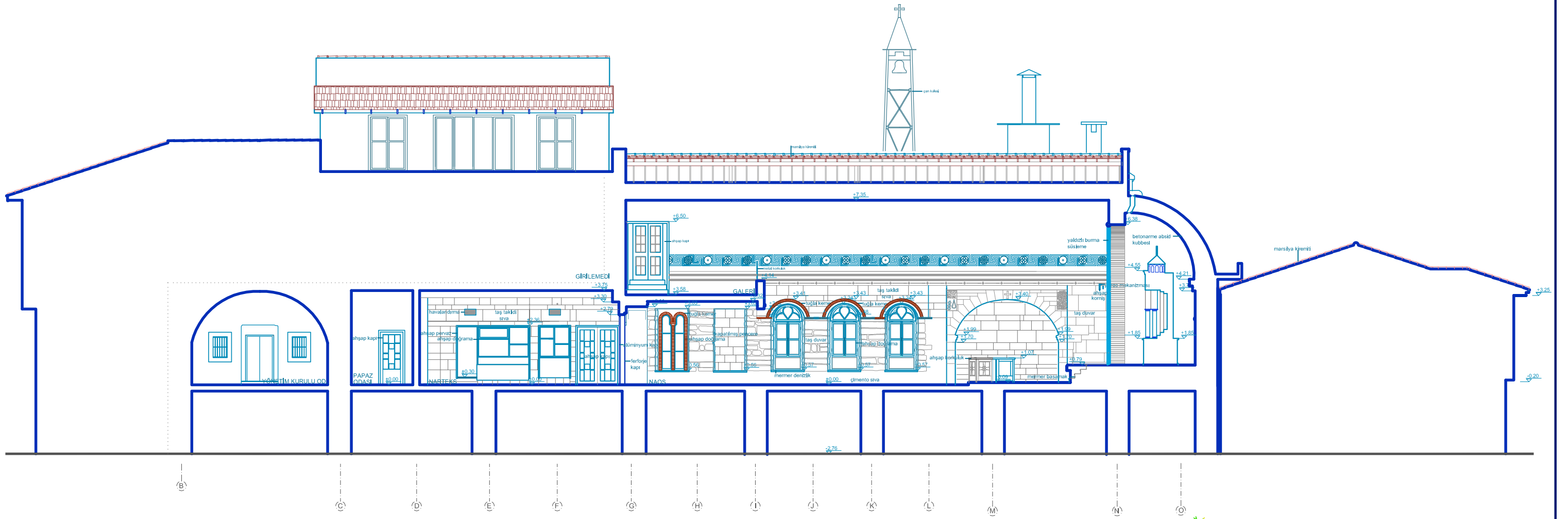

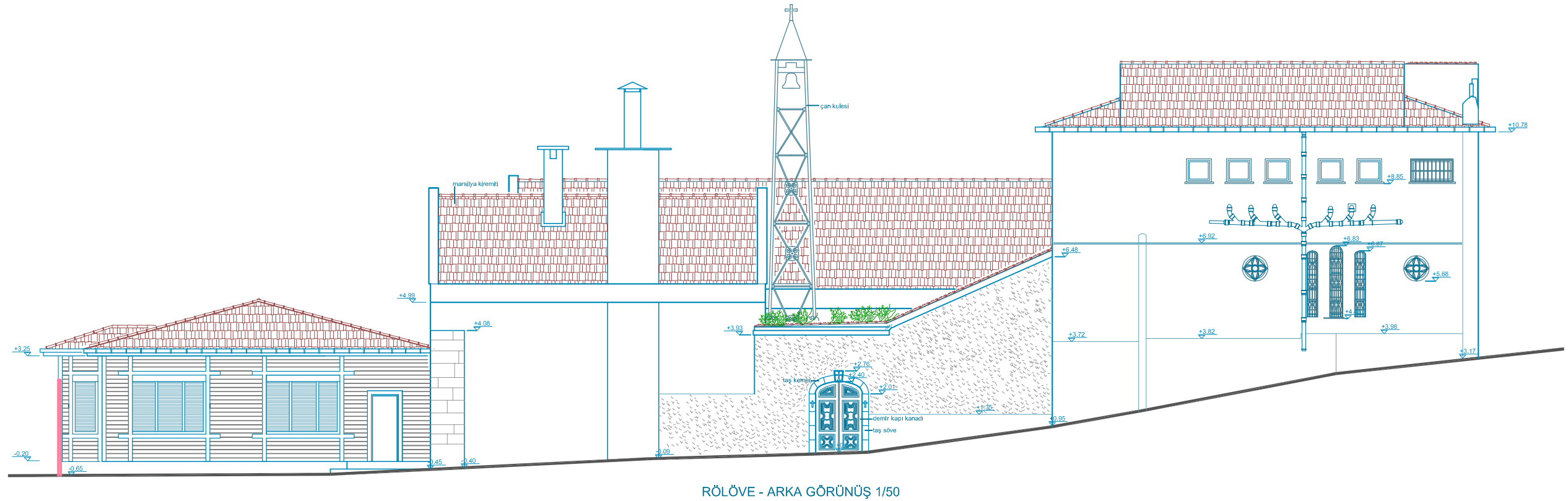
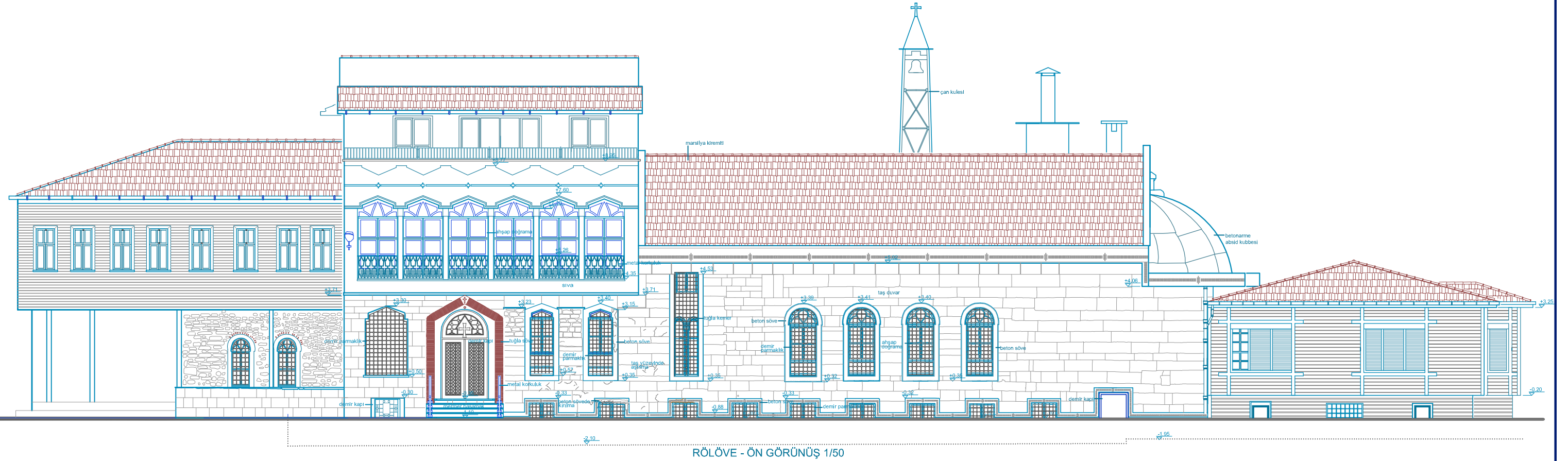

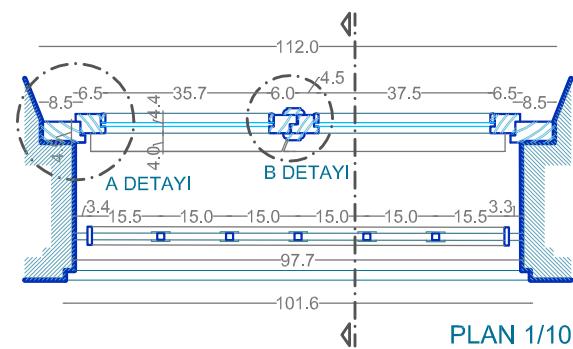
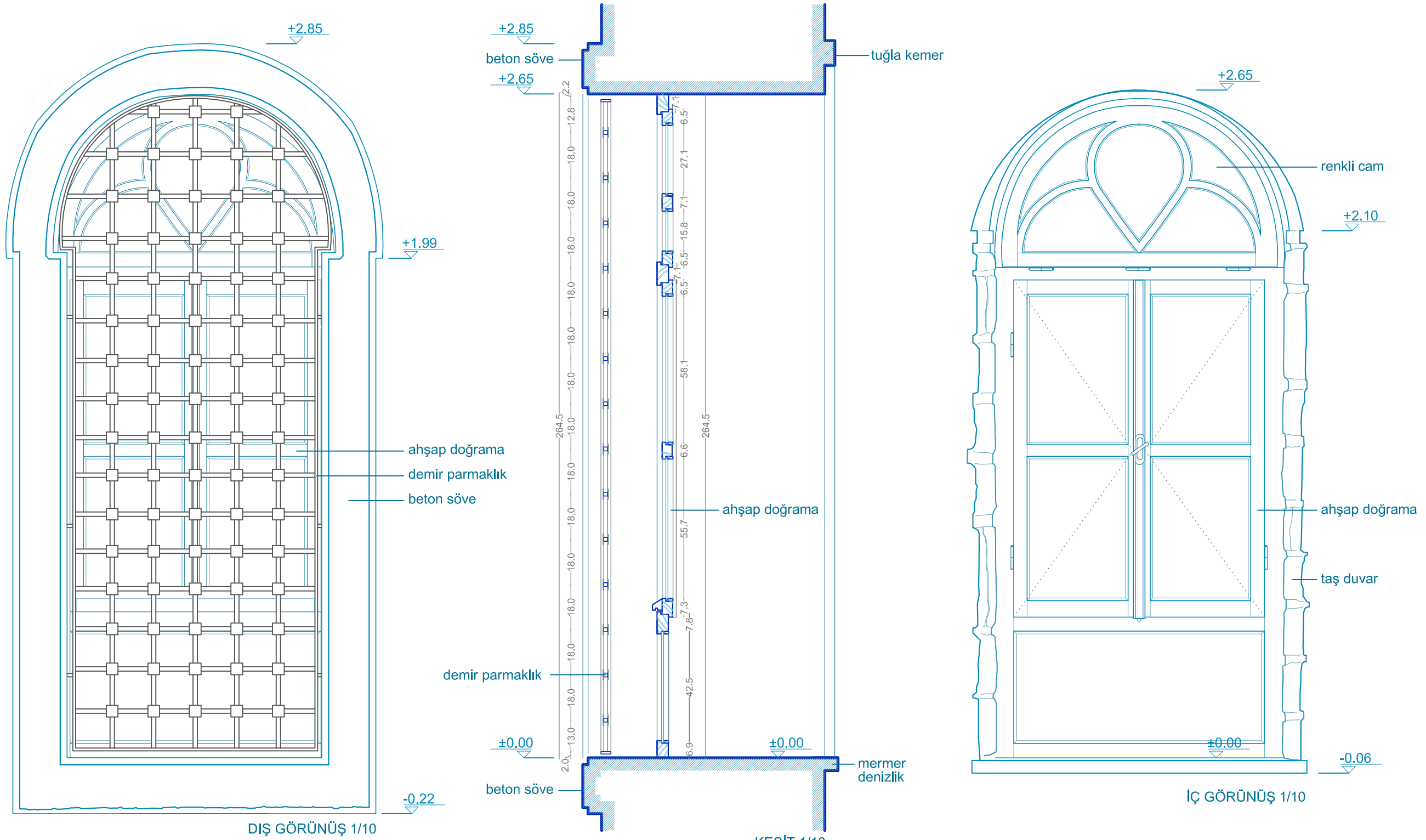

RÖLÖVE - TAVAN PLANI 1/50

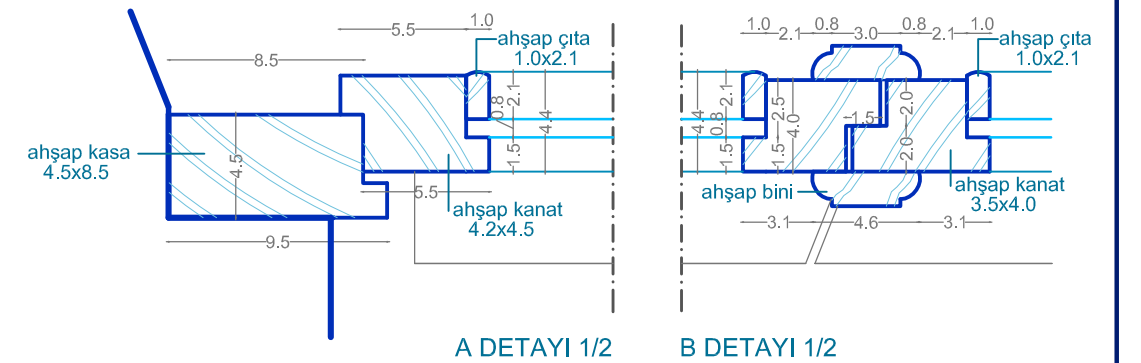

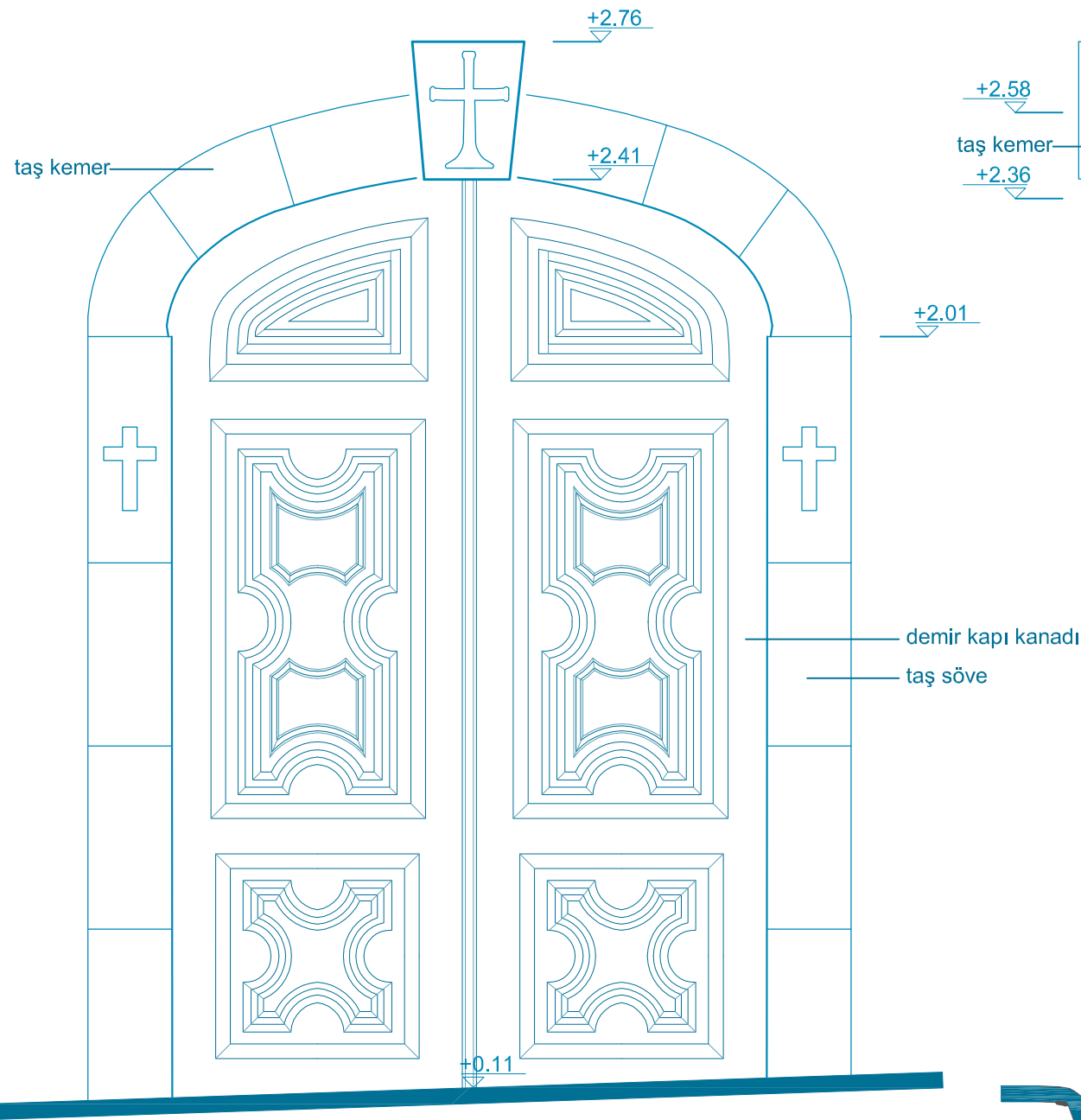

0 1 2 m

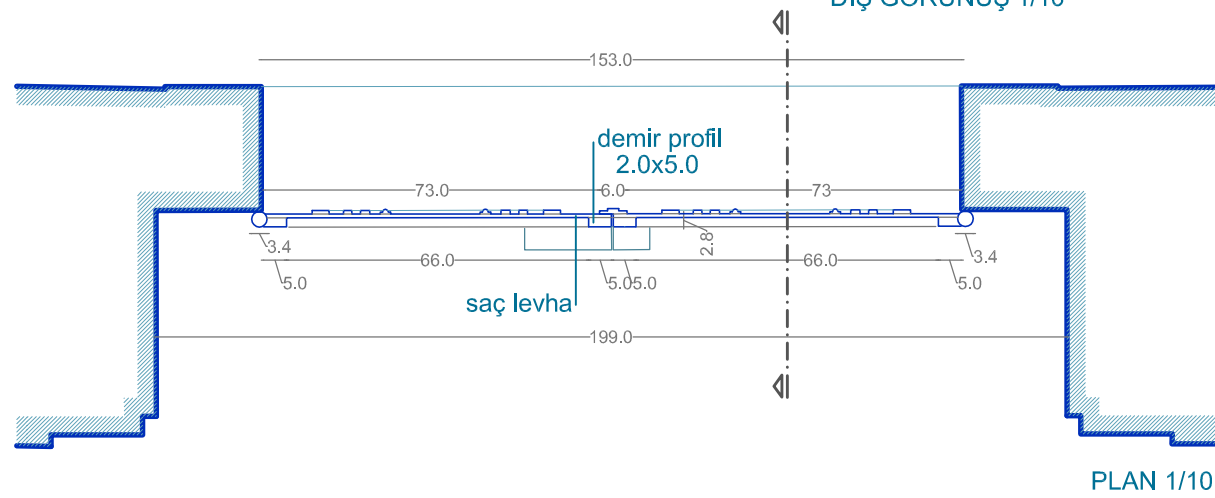

ÖN CEPHE / AHŞAP PENCERE DETAYI

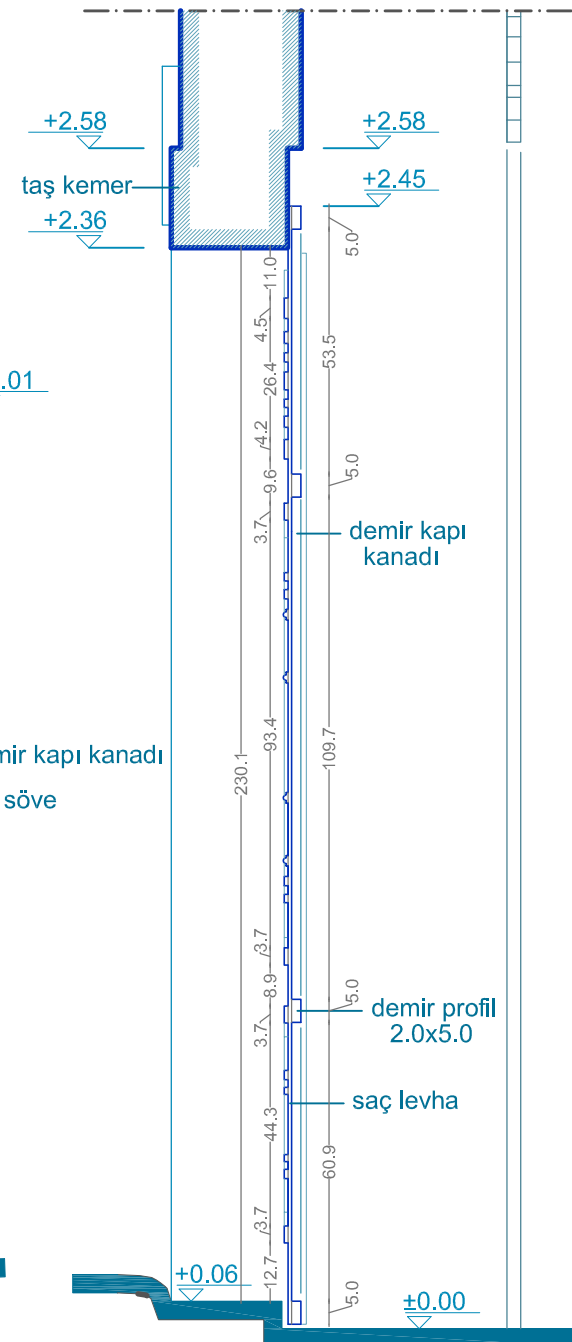

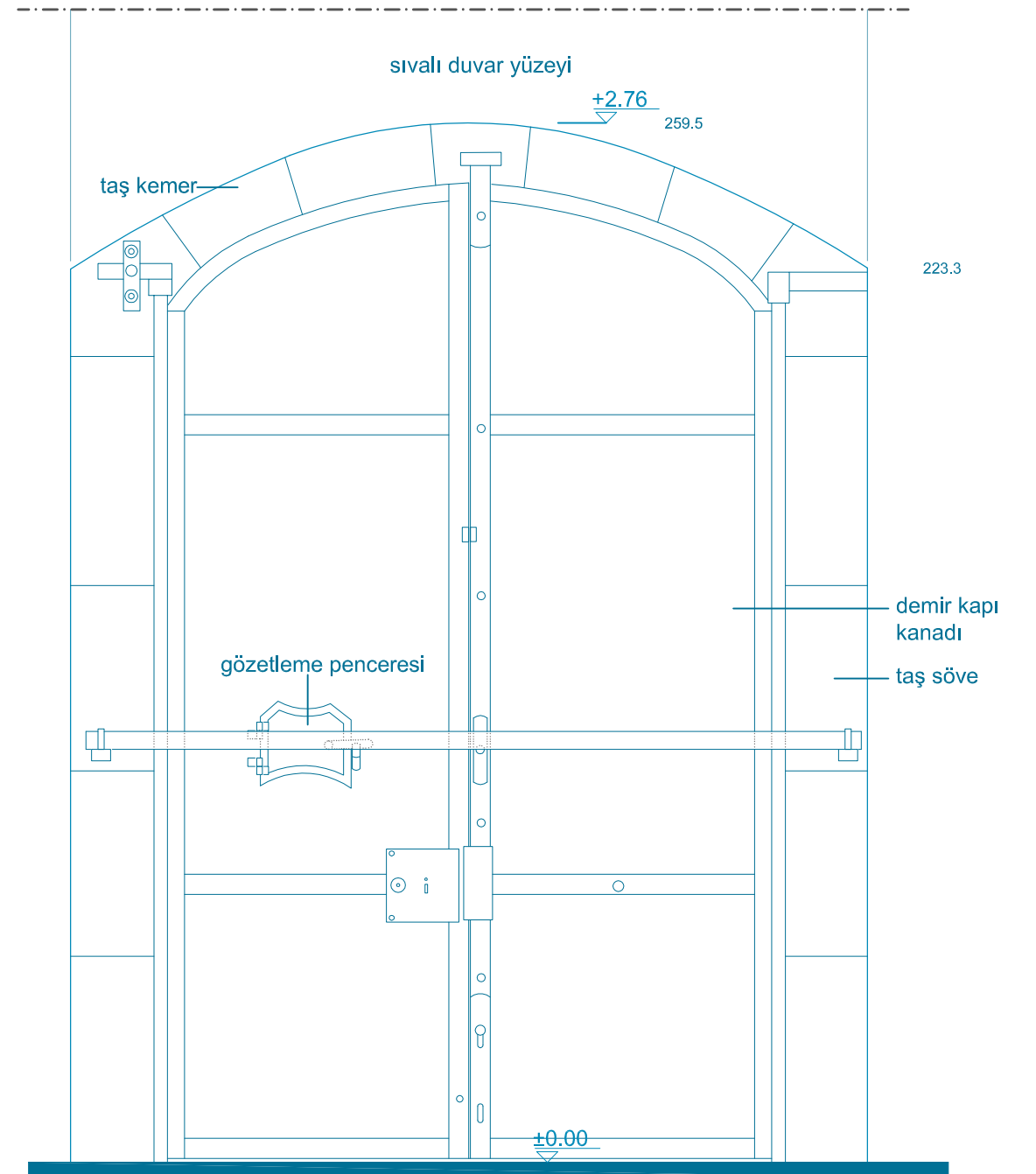
DIŞ GÖRÜNÜŞ 1/10

PLAN 1/10

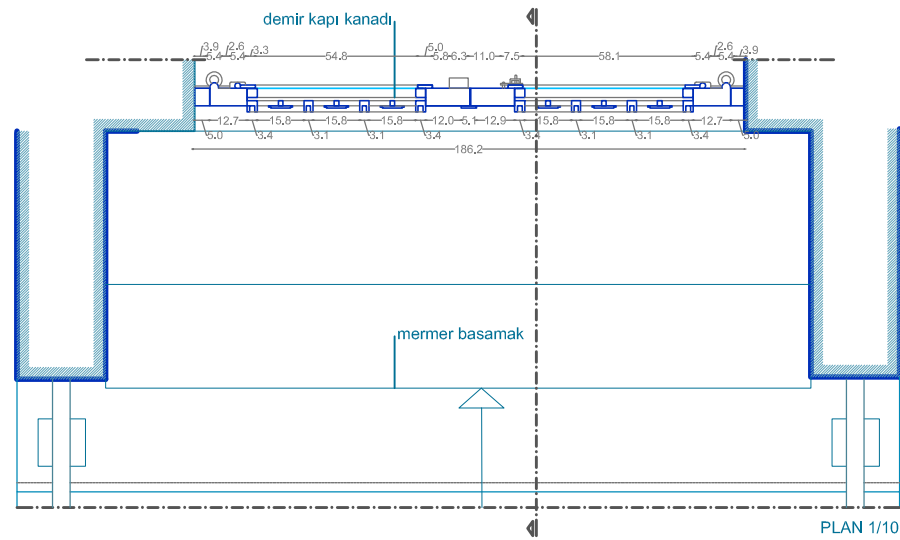
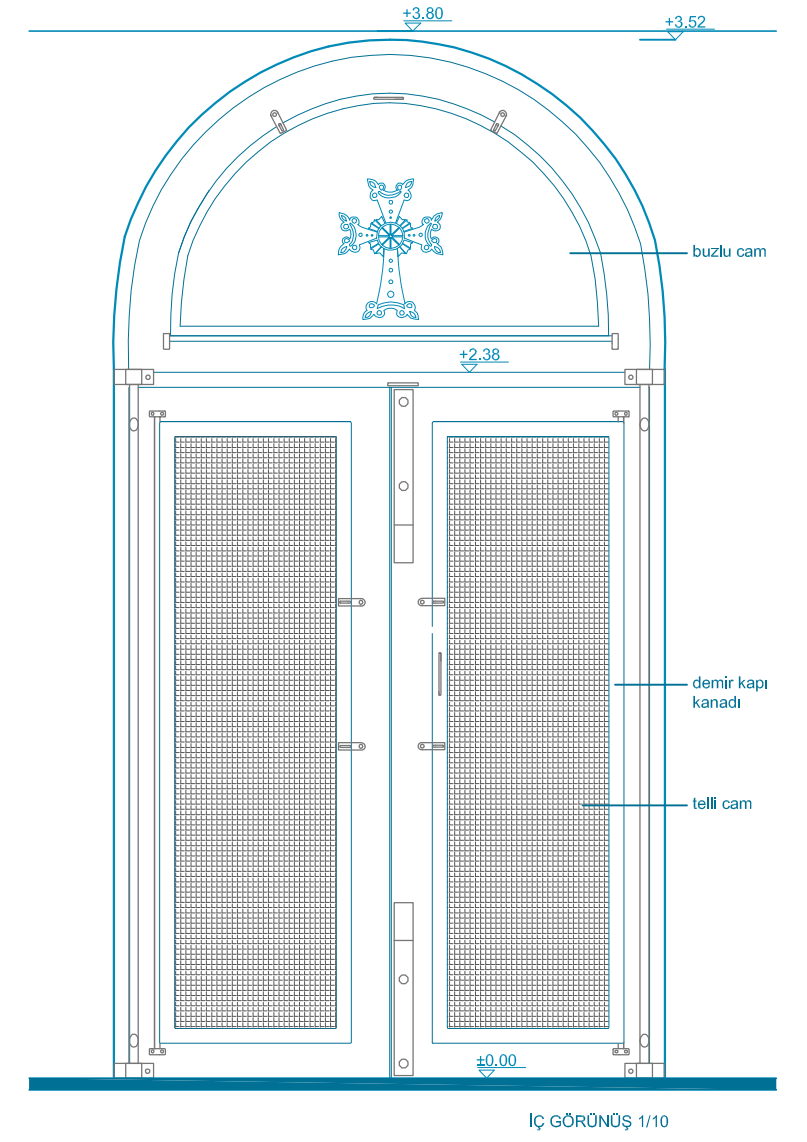
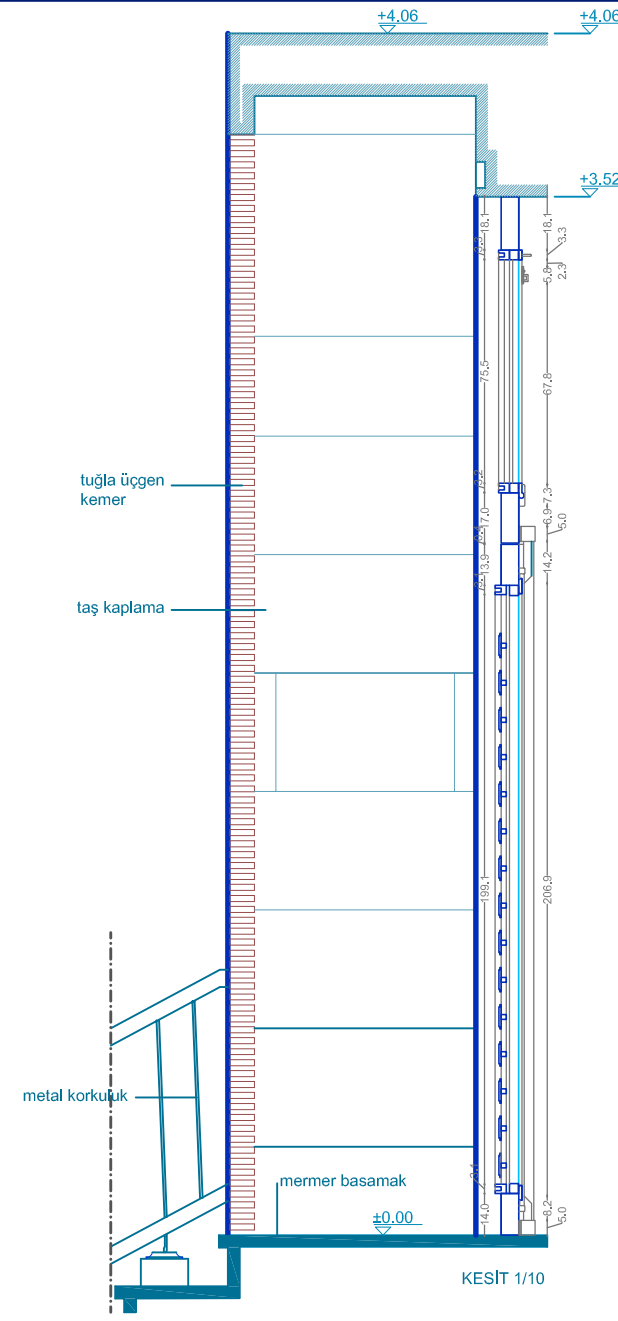
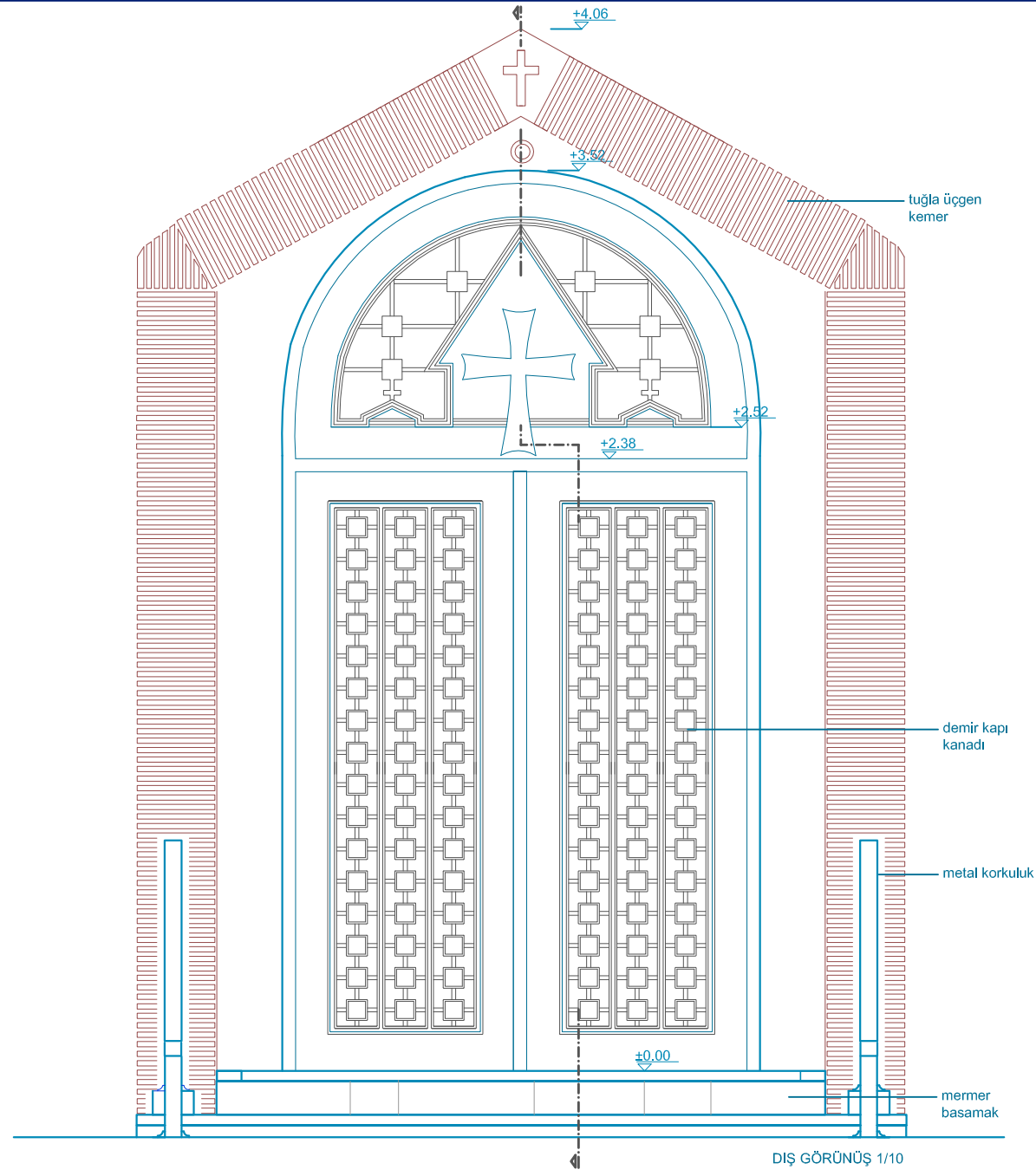
KESİT 1/10

İÇ GÖRÜNÜŞ 1/10

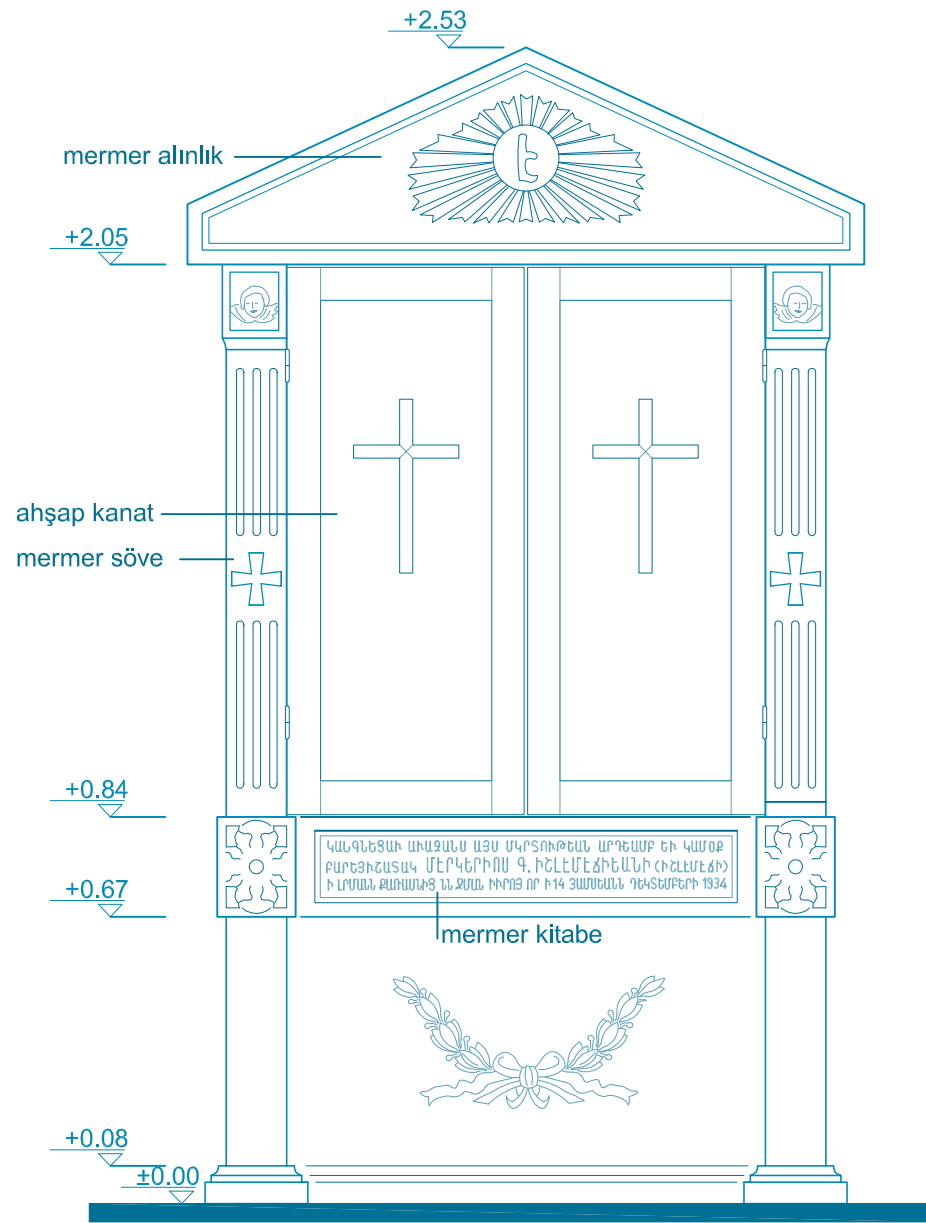
ARKA CEPHE / AVLU GİRİŞ KAPISI DETAYI

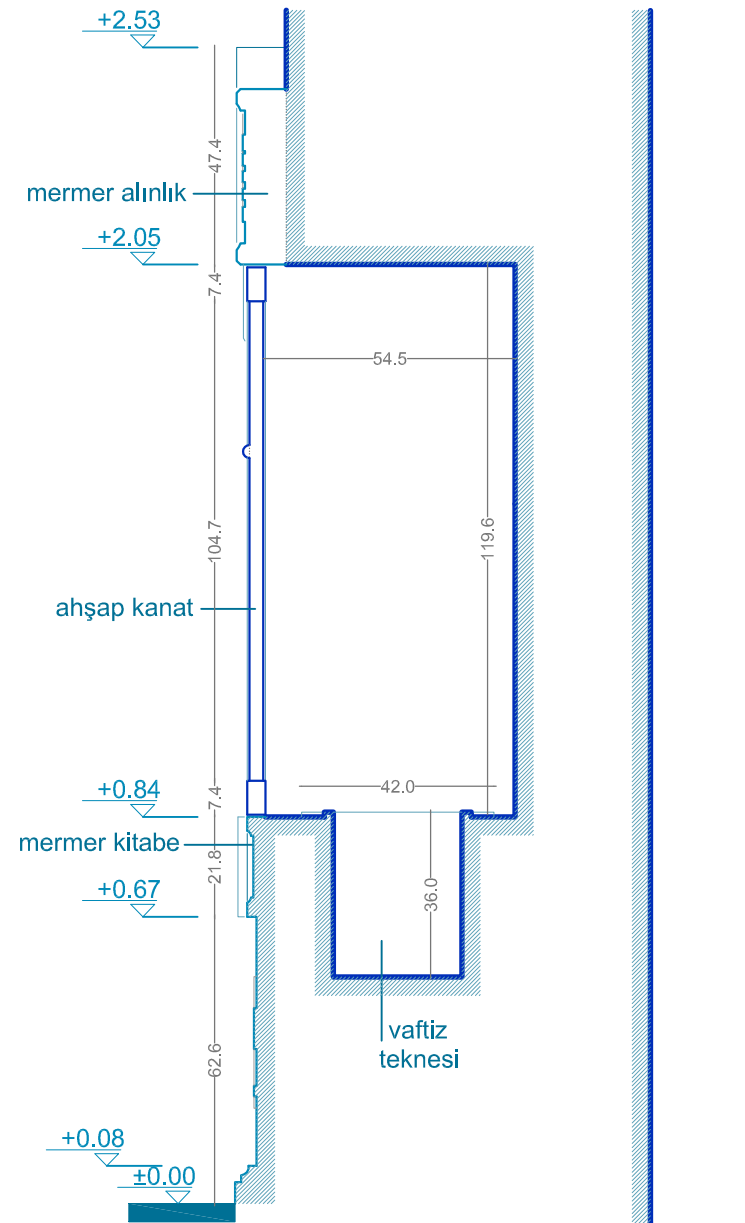

ÖN CEPHE / GİRİŞ KAPISI DETAYI

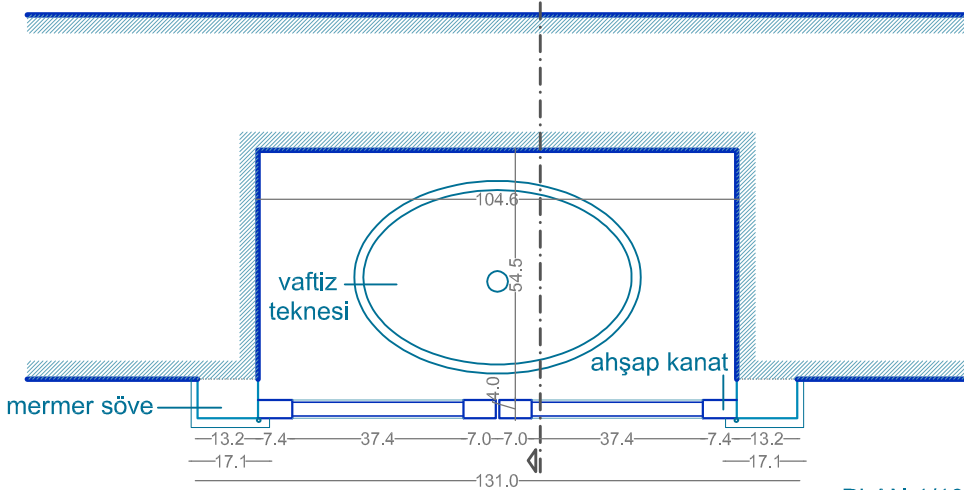
0 50 cm

GÖRÜNÜŞ 1/10

KESİT 1/10

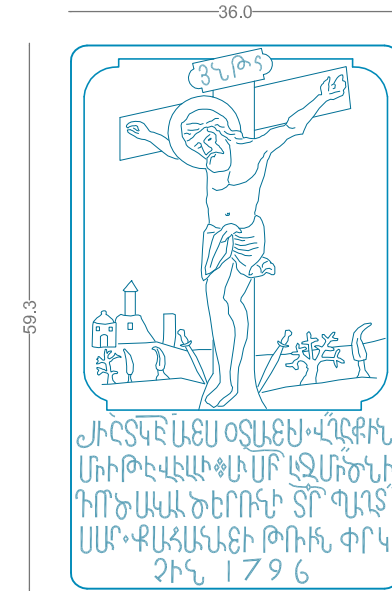

PLAN 1/10

VAFTİZ NİŞİ DETAYI

MEZAR TAŞLARI

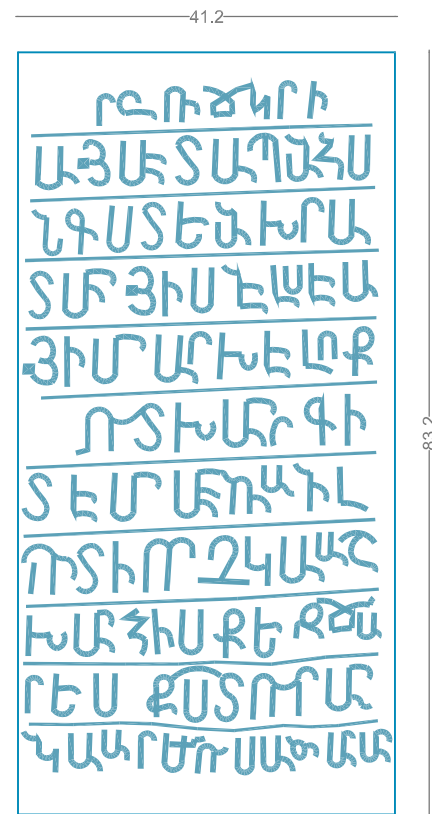
MEZAR TAŞI 1
1/5

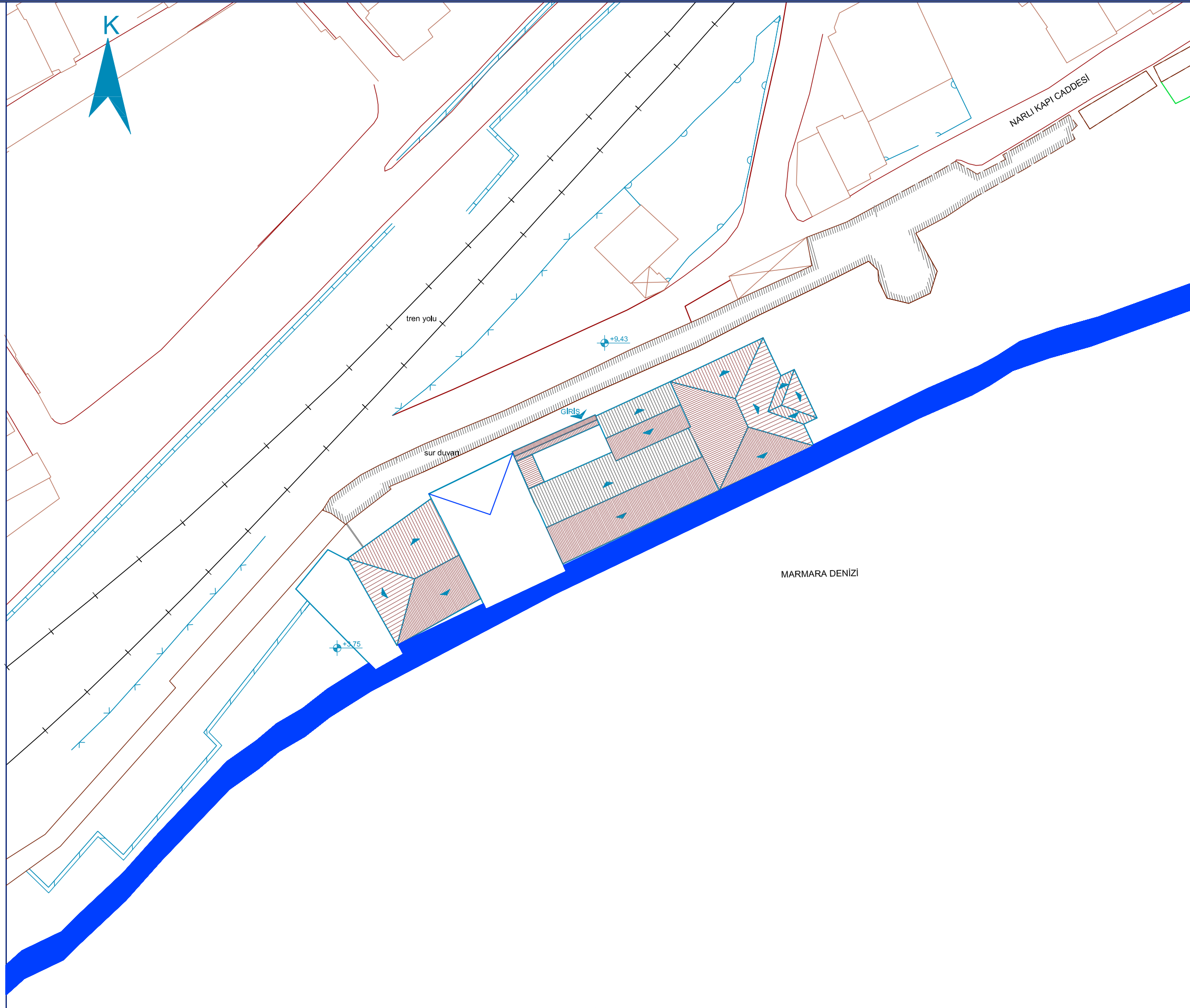
MEZAR TAŞI 2
1/5

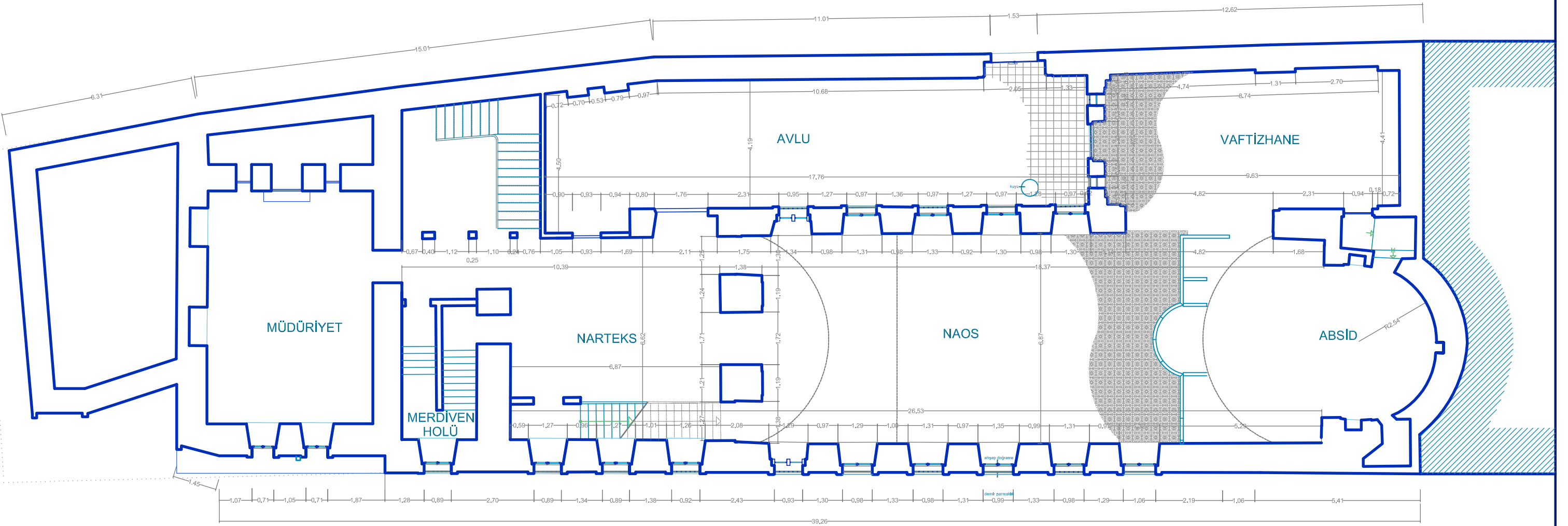

MEZAR TAŞI 3
1/5

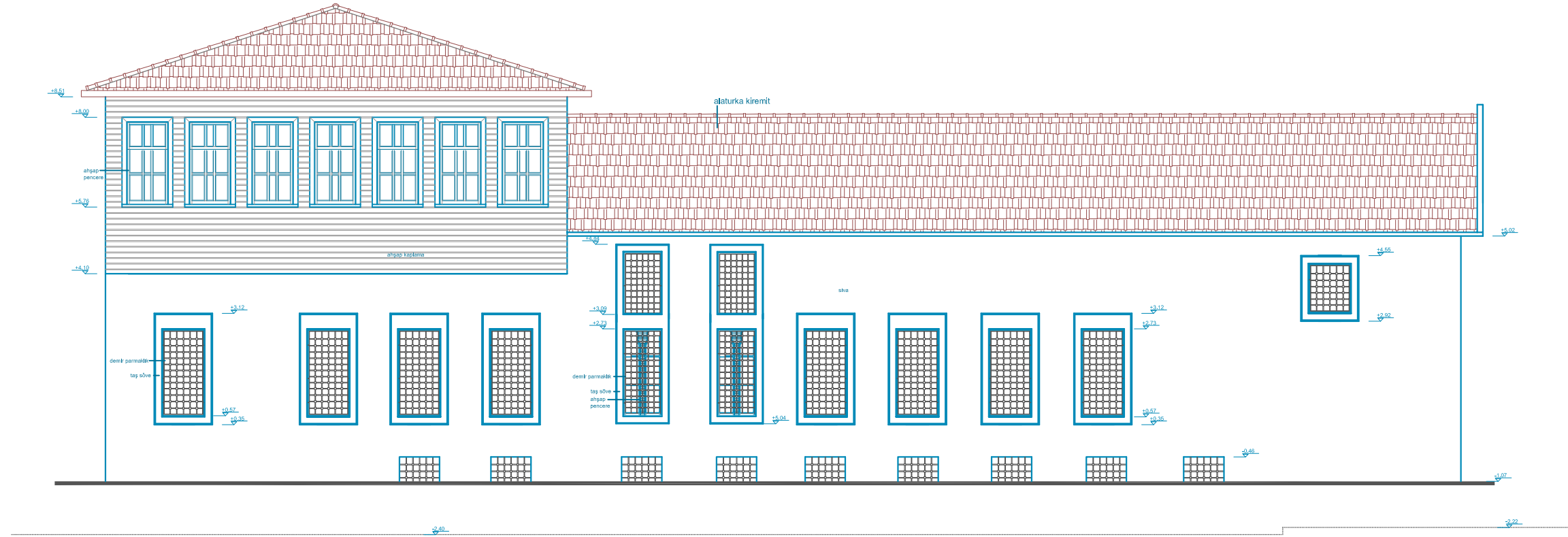

MEZAR TAŞI 4
1/5

RESTİTÜSYON - ZEMİN KAT PLANI 1/50

RESTİTÜSYON - ÖN GÖRÜNÜŞ 1/50